

Zielone szlaki – greenways

Praktyczny poradnik

pod redakcją Dominiki Zaręby

Central and Eastern European
Greenways

Biblioteka

Partnerstwa

DO WYBORU SETKI, a nawet tysiące kilometrów pieszo, konno, na rowerze bądź w kajaku. Poprowadzą nas jarzębiny, lipy i ptaki...

Długie wycieczki na długi weekend

Do wyboru setki, a nawet tysiące kilometrów pieszo, konno, na rowerze bądź w kajaku. Poprowadzą nas jarzębiny, lipy, naszyjniki, ptaki...

Greenways w Polsce to tysiące kilometrów na sześciu zielonych szlakach wzdłuż rzek, historycznych szlaków handlowych i nieczynnych traktów kolejowych. Czym różnią się od innych? Głównymi ich użytkownikami są piesi, rowerzyści i kajakarze - przebędziemy więc duże dystanse, a nigdy nie wylądujemy na ruchliwej szosie. Każdy ma własną nazwę i logo (wszystkie powinny być dobrze oznakowane). I tak po najdłuższym Bursztynowym Szlaku (Budapeszt - Kraków, planowany jest odcinek do Gdańska) prowadzi nas symbol jarzębiny. Trasa Kraków - Morawy - Wiedeń ma być w przyszłości najdłuższą aleją drzew w Europie, dlatego jej znakiem jest lipa (odbija od niej sześć pętl, m.in. Kwitnących Magnolii i Szlak Księżycowy). Zielony Rower w Bieszczadach ma w herbie dwa kółka, Dolina Odry - rzekę, Naszyjnik Północy na Pomorzu Środkowym - naszyjnik, a Podlaski Szlak Bociani - szybującego ptaka.

Greenways omijają ruchliwe szosy, ale nie zabytki. Zobaczymy więc po drodze podkarpackie kiwony pompowe, czyli XIX-wieczne urządzenia do wydobywania ropy, barokowy klasztor cystersów w Lubiążu i stare drewniane domy z podcieniami w Lanckoronie. Odnogi szlaków - można nimi zjechać, spłynąć lub zejść - prowadzą do małych wiosek i ich nieznanymi skarbów. W wielu miejscach czekają niespodzianki: warsztaty malarstwa na szkło w Stryszawie, rejs statkiem po Odrze czy przejażdżka bieszczadzką ciuchcią... Przy odrobinie szczęścia trafimy na jarmark, przyłączymy się do rajdu rowerowego, spływu tratwą bądź kajakiem (przed wyjazdem sprawdzmy aktualności na stronie greenways). Skosztujemy też lokalnych smakołyków i poznamy wyroby rękodzieła. Przy zielonych szlakach powstają wypożyczalnie sprzętu i przystanie wodne, ekomuzea, a nawet biura podróży. Z noclegami nie powinno być kłopotów - prześpiemy się w gospodarstwach agroturystycznych, schroniskach, pensjonatach, a od maja także na polach biwakowym.

Greenways w Polsce i na świecie

Greenways, czyli zielone szlaki, powstały w Ameryce w latach 50. - pierwsza była the Hudson River Greenway - by wspierać aktywną turystykę i proekologiczne inicjatywy lokalnych społeczności. Ich zasadą jest eksponowanie przyrody, miejscowych tradycji (architektura, sztuka, profesje, kuchnia) i propagowanie zdrowego trybu życia. Każdy ekoszlak musi spełnić kryteria krajoznawcze (atrakcyjne okolice) i techniczne (bezpieczne i utwardzone drogi, co 50 km noclegi i punkty informacji turystycznej). Ma być alternatywą dla komunikacji samochodowej. Dziś Greenways w USA liczą kilkadziesiąt tysięcy kilometrów.

W 1990 r. Lu Chmielarz, Amerykanin czeskiego pochodzenia, wytyczył pierwszy Zielony Szlak w Europie Środkowo-Wschodniej. Była to licząca 440 km trasa Wiedeń - Praga, wzdłuż której powstały firmy specjalizujące się w wyprawach dla ornitologów, a na towarzyszącej jej mapie pojawiły m.in. festiwale jazzowe i zwiedzanie browarów. Kolejne były rowerowe Morawskie Ścieżki Winne - tysiąc kilometrów, 310 miejscowości, 50 tys. winnic.

Z czasem do programu Central and Eastern European Greenways przyłączyły się inne kraje, w tym Polska. Za przebieg ekoszlaków odpowiada u nas fundacja Partnerstwo dla Środowiska. W Europie wytyczono już ich kilkanaście, projektowane są kolejne, m.in. w Rumunii i na Białorusi. 12 proc. pieniędzy wydanych przez turystów na Zielonych Szlakach jest przekazywanych lokalnym inicjatywom społecznym.

Krzysztof Jarymowicz

„Zielone Szlaki Greenways. Długie wycieczki na długi weekend”, „Turystyka”, „Gazeta Wyborcza”, 23.04.2007

Pod redakcją Dominiki Zaręby

Zielone szlaki – greenways

Praktyczny poradnik

Kraków 2007

Wydawcy:

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Program „Zielone Szlaki – Greenways”
Stowarzyszenie Environmental Partnership for Sustainable Development

Seria:

Zeszyty Tematyczne Programu „Zielone Szlaki – Greenways”

Redakcja:

Dominika Zaręba

Zespół autorski:

Barbara Tekieli (Przedmowa)

Rafał Serafin (Wprowadzenie)

Dominika Zaręba (rozdziały I, II, III, IV: Greenways a ochrona przyrody, współpraca przy rozdziałach V i VI)

Barbara Kazior (rozdział IV: Ekomuzea i interpretacja dziedzictwa)

Olga Gąlek (rozdział IV: Produkty cenne lokalnie)

Anna Wilkońska (rozdział V)

Juraj Flamik (rozdziały I, II, III, VI)

Daniel Mourek (rozdziały I, II, III, VI)

Współpraca:

Nina Gałuszka (rozdział VI: Bursztynowy Szlak)

Przemysław Ołdakowski (współpraca przy rozdziale V: Produkty turystyczne na zielonych szlakach,

rozdział VI: Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie)

Rafał Plezia (rozdział IV: Ekomuzea na Szlaku Odry, rozdział VI: Szlak Odry)

Krzysztof Plamowski (rozdział VI: Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie)

Marek Romaniec (rozdział VI: Greenway Naszyjnik Północy)

Krzysztof Kwaterna (rozdział VI: Zielony Szlak – Nowa Huta Dłubnia)

Ewa Figórska, Joanna Węgrzycka (rozdział V: Certyfikat Czysta Turystyka)

Csilla Daniel (rozdział VI: Szlak Wód Mineralnych)

Duško Medić (rozdział VI: Szlak Via Pacis Pannoniae)

Elena Wietrowa (rozdział III: Mountains to Sound Greenway w USA, rozdział VI: Zielone szlaki na Białorusi)

Waleria Klicunowa (rozdział VI: Zielone szlaki na Białorusi)

Timur Kroll (rozdział VI: Zielone szlaki na Białorusi)

Marta Serafin (rozdział III: tłumaczenia informacji o szlakach w Europie Zachodniej z języka angielskiego, rozdział VI: redakcja i tłumaczenia informacji o zielonych szlakach z języka angielskiego)

Korekta stylistyczna:

Justyna Stawarz

Projekt graficzny i skład:

Mariusz Front

Rysunki:

Iwona Siwek-Front

Bartek Kulas: drogowszak greenways w rozdziale I

Druk:

BROS s.c., ul. Grzegórzecka 69, Kraków

ISBN: 83-922154-1-9

Publikacja powstała dzięki dotacji DG-Environment Komisji Europejskiej na realizację programu Central and Eastern European Greenways w Polsce oraz dzięki wsparciu firmy Toyota Motor Europe (Fund for Europe).

Spis treści:

Przedmowa	5
Wprowadzenie	7
Rozdział I	
Program „Zielone Szlaki – Greenways”: cele i sposób organizacji	9
1. Program Central and Eastern European Greenways w Europie Środkowo-Wschodniej	10
1.1. Cele programu CEG	10
1.2. Zadania programu CEG	11
1.3. Wspólne wydarzenia promocyjne programu CEG	13
2. Program „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce	20
2.1. Cele i zadania Programu „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce	20
2.2. Partnerzy greenways w Polsce	25
Rozdział II	
Zielone szlaki – greenways: założenia i metodologia	33
1. Definicja, założenia i funkcje zielonych szlaków – greenways	34
1.1. Definicja zielonych szlaków – greenways (środkowo-wschodnioeuropejska – CEG)	34
1.2. Założenia greenways	34
1.3. Funkcje zielonych szlaków – greenways	35
2. Zielone szlaki – greenways w praktyce	39
2.1. Kategorie zielonych szlaków	39
2.2. Podstawowe elementy składowe zielonego szlaku	40
2.3. Etapy tworzenia zielonych szlaków	41
3. Kryteria zielonych szlaków w Europie Środkowo-Wschodniej	48
3.1. Kryteria ogólne	48
3.2. Kryteria szczegółowe	48
Rozdział III	
Historia greenways na świecie	51
1. Greenways w USA	52
1.1. Historia greenways w USA	53
1.2. Przykłady amerykańskich greenways	54
2. Greenways w Europie Zachodniej	60
2.1. Europejskie Stowarzyszenie Greenways	60
2.2. Greenways a EuroVelo	63
2.3. Przykłady greenways w Europie Zachodniej	65
3. Greenways w Europie Środkowo-Wschodniej	71
3.1. Czesi prekursorami greenways	71
3.2. Historia projektu „Greenways dla Białorusi”	72
Rozdział IV	
Greenways a ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego	75
1. Ochrona przyrody na zielonych szlakach – greenways	76
2. Ekomuzea – ochrona i interpretacja dziedzictwa	78
2.1. Tło i historia powstania i rozwoju koncepcji ekomuzeum	78
2.2. Definicja ekomuzeum	78
2.3. Gdzie i po co tworzyć ekomuzeum	80
2.4. Ekomuzeum w praktyce	80
2.5. Ekomuzea w Polsce a zielone szlaki – greenways	83
2.6. Przykłady ekomuzeów	86

3. Produkty cenne lokalnie	90
3.1. Czym jest produkt lokalny	90
3.2. Marka lokalna	91
3.3. Produkt lokalny na zielonych szlakach – greenways	94
3.4. Przykłady produktów lokalnych na zielonych szlakach	96

Rozdział V

Produkt turystyczny na zielonych szlakach – greenways	101
1. Ekologiczny produkt turystyczny	102
1.1. Produkt turystyczny – definicje, wskaźniki dla rozwoju ekologicznych produktów turystycznych	102
1.2. Budowanie produktu turystycznego – elementy składowe, rodzaje i etapy tworzenia	106
2. Produkty turystyczne na zielonych szlakach	112
3. Certyfikaty jakościowe produktu turystycznego na zielonych szlakach – greenways	116
3.1. Certyfikat Czysta Turystyka	116
3.2. Przykłady wdrożeń proekologicznych w firmach uczestniczących w Programie Czysta Turystyka	122
3.3. Certyfikat Bicyclists Welcome	125

Rozdział VI

Greenways w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej. Opisy zielonych szlaków	129
--	------------

Suplement

Organizacje Greenways w Europie i USA	175
Przykład dokumentów formalnych zielonego szlaku: Bursztynowy Szlak Greenways	179

Bibliografia	189
---------------------------	------------

Seria Zeszyty Tematyczne Programu „Zielone Szlaki – Greenways” w ramach **Biblioteki Partnerstwa** Fundacji Partnerstwo dla Środowiska prezentuje przedsięwzięcia realizowane w ramach programu na arenie krajowej i międzynarodowej. W ten sposób chcemy przybliżyć rolę zielonych szlaków w rozwoju turystyki przyjaznej dla środowiska (w tym ekoturystyki i turystyki dziedzictwa), promocji zdrowego stylu życia, ożywianiu gospodarki lokalnej oraz ochronie przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego.

Przedmowa

Oddajemy do Państwa rąk pierwszy przewodnik po szlakach greenways, który jest nie tylko przeglądem najciekawszych inicjatyw podejmowanych w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, ale też rodzajem poradnika napisanego przez praktyków, lokalnych liderów oraz ludzi, którzy własnym działaniem potrafili wokół siebie zgromadzić entuzjastów i miłośników zielonych szlaków, skupić społeczności lokalne i zaktywizować branżę turystyczną. Tym samym w znacznym stopniu przyczynili się do powstania wielu interesujących projektów na szczeblu lokalnym, regionalnym, ale też w obszarze przygranicznym czy o zasięgu międzynarodowym.

Nie bez znaczenia jest w tym udział Fundacji Partnerstwo dla Środowiska, która od roku 2001 koordynuje rozwój i funkcjonowanie szlaków greenways, wspierając powstające wokół nich projekty i inicjatywy. Duże znaczenie ma również zaangażowanie i współpraca z najważniejszymi instytucjami i organizacjami w Polsce odpowiedzialnymi za rozwój i promocję turystyki, takimi jak Polska Organizacja Turystyczna (POT), Polska Agencja Rozwoju Turystyki (PART), Polska Izba Turystyki (PIT) i mające kilkudziesięcioletnie tradycje Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK). Należy jednak podkreślić, że nie byłoby to możliwe bez aktywnego udziału i zaangażowania lokalnych partnerów, czyli organizacji pozarządowych, samorządów, wyższych uczelni, placówek dyplomatycznych czy euroregionów.

W Polsce biegnie obecnie siedem szlaków greenways, które obejmują prawie 3000 km i obszar wielu interesujących regionów Polski. Znamienne jest to, że w większości są to tereny atrakcyjne turystycznie, w których nie do końca wykorzystano ich potencjał kulturowy i przyrodniczy, dziedzictwo kulturowe, a także aktywizację miejscowej ludności poprzez włączenie jej w tworzenie turystyki przyjaznej środowisku, promocję lokalnych produktów i tradycji, kreowanie nowych produktów turystycznych oraz nowe inicjatywy zmierzające do wymiany doświadczeń z krajami Europy Wschodniej, takimi jak Ukraina czy Białoruś, które mają w tym zakresie skromniejsze niż Polska tradycje i doświadczenie. Poradnik jest też przeglądem inicjatyw, które sprawdziły się w Europie Zachodniej oraz Stanach Zjednoczonych.

Jak wskazują dane Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), „zielona turystyka”, w tym różne formy turystyki aktywnej, ekoturystyki, turystyki kulturowej, cieszy się dziś coraz większą popularnością, podobnie jak wszystkie formy aktywności prowadzące do zdrowego trybu życia.

Przed Polską i krajami Europy Wschodniej, które są na początku swej drogi, otwiera się więc ogromna szansa zarówno na rozwinięcie turystyki wokół zielonych szlaków, jak i na zaktywizowanie wymiany z innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Prognozy WTO na rok 2020 są bowiem dla tego regionu Europy bardzo obiecujące i przewidują największy udział turystów spośród wszystkich krajów europejskich.

Wierzmy, że ta publikacja pozwoli nie tylko odkryć nowe możliwości współpracy w ramach Programu „Zielone Szlaki – Greenways”, ale też zainspiruje do rozszerzenia współpracy w regionach, które jej do tej pory nie podjęły, a mają ku temu kulturowe i przyrodnicze predyspozycje. To szansa na wykreowanie i wypromowanie produktu turystycznego, który w dużym stopniu może zaważyć na wyborze Polski jako kraju atrakcyjnego turystycznie, przyjaznego turystom, bezpiecznego, odkrywającego niezwykle możliwości obcowania z nieskażoną przyrodą i ludźmi, którzy kultywując rodzime tradycje, starają się ocalić to, co mają najcenniejszego, co wyróżnia nas spośród innych krajów w Europie i na świecie. Tym samym przekonamy potencjalnych turystów, że tworząc markowy produkt w ramach zielonych szlaków, tworzymy dla nich wyjątkowe miejsce na spędzenie wakacji czy urlopu, bo od nas wszystkich zależy, jak postrzegana będzie Polska i czy w pełni wykorzystamy naszą szansę.

Barbara Tekieli

Barbara Tekieli, dziennikarka specjalizująca się w turystyce i kulturze, od czterech lat rzeczniczka prasowa Polskiej Izby Turystyki. Absolwentka Wydziału Filologicznego UJ, lektor języków obcych. Jako pilot wycieczek zwiedziła ponad 50 krajów na czterech kontynentach. Od wielu lat związana jest z czasopismami branżowymi. Pisała także w dodatku „Turystyka” do „Życia Warszawy”, „Gazety Prawnej” i „Dziennika Polskiego”. Przez kilka lat kierowała Warszawską Informacją Turystyczną i Kulturalną.

W swoich artykułach podejmuje tematy związane z turystyką ekstremalną i krajoznawczą, ekologią, zdrowym trybem życia (SPA & Wellness, polskie uzdrowiska), osobliwościami kulinarnymi (kuchnie regionalne i narodów świata), promocją regionów i informacją turystyczną. Od roku 2002 jest członkiem Zespołu ds. Polskiego Systemu Informacji Turystycznej przy Polskiej Organizacji Turystycznej. Autorka wielu opracowań i publikacji poświęconych promocji Polski oraz informacji turystycznej (m.in. Turystyka w gminie i powiecie, wyd. POT), członek jury Międzynarodowego Festiwalu Filmów Turystycznych TOUR FILM odbywającego się w czasie TOUR SALON. Laureatka europejskiej nagrody European Award for Tourism w kategorii „for outstanding services in the field of tourism” za aktywną działalność na rzecz promowania polskich walorów i wartości turystycznych oraz otwartość na współpracę międzynarodową. Jej pasją są wspinaczki górskie oraz podróże ekstremalne, poznawanie nowych kultur (w tym kuchni), fotografowanie, nauka języków obcych. Ulubiony kontynent – Afryka, ulubiony region Polski – Bieszczady.

Wprowadzenie

Popularność zielonych szlaków – greenways rośnie od kilku lat nie tylko w Polsce i naszym regionie Europy Środkowej, ale również w innych częściach Europy i w Ameryce. W Polsce od ponad siedmiu lat Fundacja Partnerstwo dla Środowiska wspiera rozwój zielonych szlaków – greenways jako niezmotoryzowanych szlaków komunikacyjnych, rekreacyjnych i turystycznych, budowanych w oparciu o lokalne zasoby przyrodniczo-kulturowe oraz miejscowy potencjał gospodarczy.

Angażując się w kreowanie zielonych szlaków – greenways, coraz więcej ludzi przekonuje się, że stworzenie korzystnych warunków do rozwoju gospodarczego wymaga dbałości o zasoby przyrodnicze. Gospodarka i przyroda są ze sobą związane. Rośnie świadomość, że nie będziemy mieć dynamicznie rozwijającej się gospodarki, jeśli nie zadamy o przyrodę i odnawialność jej zasobów. Rośnie też przekonanie, że nie będziemy mogli skutecznie chronić przyrody i jej bogactw, jeśli nie będzie rozwoju gospodarczego, który pozwoli nam osłabiać presję na zasoby przyrody. Zmniejszenie energochłonności i materiałochłonności gospodarki z biegiem czasu staje się priorytetem zarówno środowiskowym jak i gospodarczym.

Nowoczesna gospodarka to gospodarka, w której docenia się różnorodność i traktuje się ochronę środowiska jako szansę na rozwój. Innowacyjność wynikająca z mnogości różnych inicjatyw, dążących w rozmaity sposób do efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych, to znak prosperującej gospodarki. Stagnacja i specjalizacja wynikająca z ograniczania różnorodności działań oraz marnotrawstwo zasobów naturalnych to znak chorej gospodarki, która nie będzie konkurencyjna na rynkach światowych. Budowa nowoczesnej gospodarki to kwestia świadomego wyboru, pomysłowości i aktywności obywateli.

Możliwość wyboru sposobu działania jest podstawowym warunkiem rozwoju ludzi i społeczeństwa. Im większa możliwość wyboru, tym bardziej aktywne społeczeństwo. Brak wyboru czy też potrzeba dostosowania się do ograniczonej liczby możliwości działania prowadzi do niespełnionego życia i braku aktywności społecznej. Im więcej możliwości, tym większe prawdopodobieństwo, że ludzie znajdą własne rozwiązanie, które ich zadowoli. Należy więc zadbać o trwałość różnorodności zarówno w przyrodzie, jak i w gospodarce i społeczeństwie. Takie są podstawy konkurencyjnej gospodarki i nowoczesnego państwa aktywnych i odpowiedzialnych obywateli.

Szukając praktycznych sposobów inspirowania ludzi do wypracowywania własnych rozwiązań życiowych, prowadzących do kreowania dobra wspólnego, jakim jest rozwój gospodarczy oparty na ochronie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska uruchomiła Program „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce w 2000 r. Chodziło o wykreowanie programu, który miałby potencjał do zaangażowania organizacji pozarządowych, samorządów, firm oraz mieszkańców miast i wsi do wspólnej pracy nad pokazaniem praktycznego znaczenia rozwoju zrównoważonego na określonych obszarach geograficznych. Chodziło o stworzenie mechanizmu, poprzez który ludzie mogliby się dzielić doświadczeniami, pomysłami oraz wiedzą zdobytą w projektowaniu i realizowaniu programów rozwoju opartych na poszanowaniu kultury i przyrody.

Chcieliśmy dać ludziom możliwość wymyślania i podejmowania własnych inicjatyw i projektów przyczyniających się do kreowania poszczególnych zielonych szlaków – greenways, aby w ten sposób mogli wnieść swój wkład w budowanie konkurencyjnej gospodarki i solidarnego społeczeństwa. Hasło, które przyjęliśmy dla jednego ze szlaków – Bursztynowego Szlaku Greenways: „Przyroda, tradycja, ludzie”, odzwierciedla

połączenie trzech kluczowych elementów, które przenikają się wzajemnie, tworząc nierozdzielalną całość, która premiuje różnorodność, pomysłowość i aktywność. Wspólnie z licznymi partnerami lokalnymi rozwijamy zielone szlaki – greenways jako swoiste „laboratoria” praktycznego wdrażania rozwoju zrównoważonego.

Angażujemy ludzi i społeczności lokalne w projektowanie, realizację i utrzymywanie konkretnych odcinków ścieżek rowerowych, szlaków wędrownych czy też ośrodków edukacyjnych, aby w ten sposób:

- pokazać związek pomiędzy rozwojem nowoczesnej gospodarki rynkowej a zachowaniem wartości przyrodniczych i kulturowych;
- propagować zdrowy i aktywny styl życia, przyjazny środowisku;
- pokazać korzyści płynące z wykorzystania proekologicznych technologii i rozwiązań;
- zwrócić uwagę raczej na potrzebę utrzymania procesów społecznych, gospodarczych i przyrodniczych, takich jak jarmarki, metody budownictwa tradycyjnego czy też odrastanie lasu, niż zapewnianie ochrony strukturom, takim jak budynki czy też pojedyncze gatunki zwierząt i roślin;
- propagować myślenie o dziedzictwie raczej w kategoriach dużych obszarów i związków pomiędzy nimi niż pojedynczych stanowisk archeologicznych czy rezerwatów przyrody;
- uwzględniać i celebrować różnorodność kultur, religii i sposobów myślenia o przeszłości i przyszłości;
- chronić faunę, florę, glebę, wodę, powietrze oraz inne zasoby naturalne niezbędne dla rozwoju gospodarki;
- ochronić przyrodę i kulturę jako wartości same w sobie;
- doceniać wielofunkcyjne obszary zielone, służące jako „oazy” czystej wody, mokradła i polderów ważnych dla ochrony przeciwpowodziowej, siedlisk dla flory i fauny oraz krajobrazów dla rekreacji;
- wykorzystać zasoby kulturowe i przyrodnicze do celów edukacyjnych i badawczych związanych z promocją ekologicznego stylu życia;
- monitorować i oceniać zmiany zachodzące w przyrodzie, gospodarce i społecznościach lokalnych w wyniku działania czynników globalnych, takich jak globalne ocieplenie klimatu.

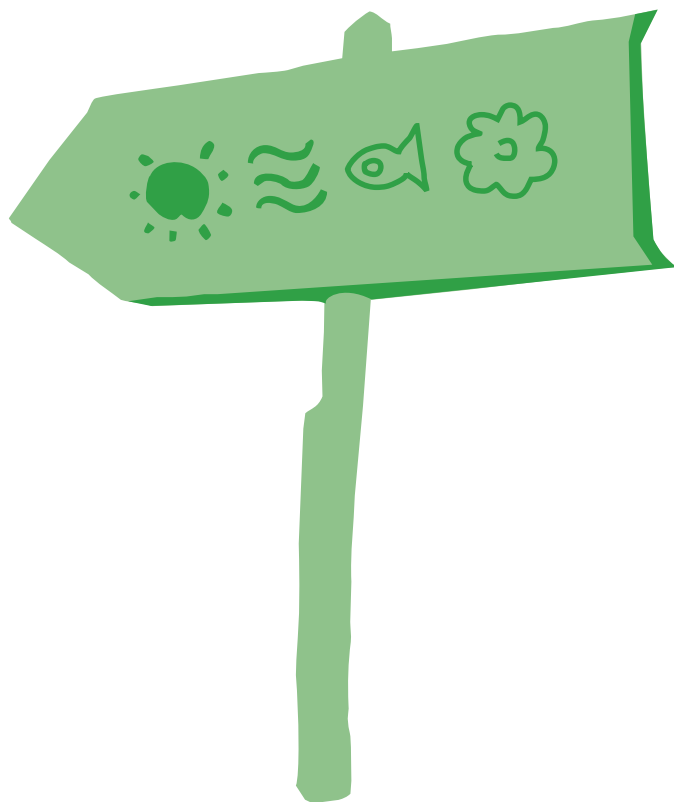
Niniejszy poradnik przedstawia filozofię i metodykę tworzenia zielonych szlaków – greenways w oparciu o doświadczenia zdobyte w ostatnich latach w Polsce i za granicą. Liczymy, że zachęci Państwa do podjęcia własnych inicjatyw i projektów i przyłączenia się do ruchu zielonych szlaków – greenways w Polsce.

Zapraszamy na zielone szlaki – greenways!

Rafał Serafin

dr Rafał Serafin angażuje się w sprawy ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego od ponad 30 lat. Jest absolwentem University of East Anglia w Wielkiej Brytanii oraz University of Toronto i University of Waterloo w Kanadzie. Od 1996 r. jest dyrektorem Fundacji Partnerstwo dla Środowiska. Współpracuje z Forum Liderów Biznesu Księcia Walii oraz University of Cambridge w Anglii w zakresie wykorzystywania metodyki partnerstwa międzysektorowego do wdrażania rozwoju zrównoważonego.

Rozdział I

„Program Zielone Szlaki – Greenways”: cele i sposób organizacji

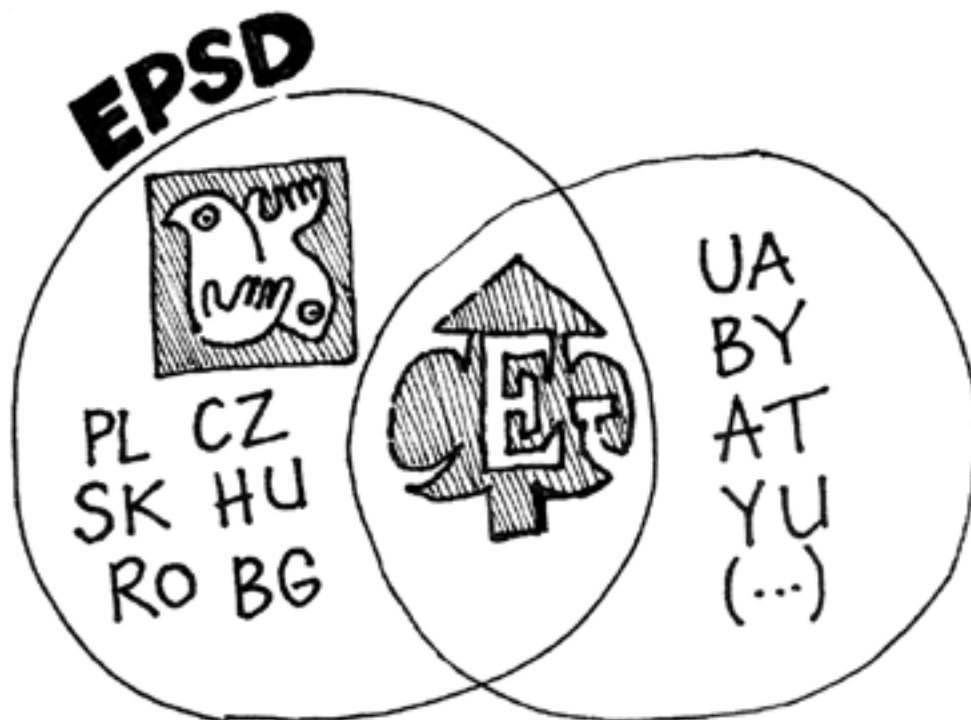
1. Program Central and Eastern European Greenways w Europie Środkowo-Wschodniej

1.1. Cele programu CEG

Program Central and Eastern European Greenways (CEG) jest inicjatywą realizowaną w Europie Środkowo-Wschodniej w ramach stowarzyszenia Environmental Partnership for Sustainable Development (EPSD), którego członkami założycielami są fundacje działające w Polsce (Fundacja Partnerstwo dla Środowiska), Republice Czeskiej (Nadace Partnerství), na Słowacji (Nadácia Ekopolis), Węgrzech (Ökotárs Alapítvány), w Rumunii (Fundatia pentru Parteneriat) i Bułgarii (Фондация „ЕкоОбщност”).

Główne cele programu CEG to:

- Inspirowanie, rozwijanie i wspieranie projektów zielonych szlaków – greenways, które łączą ochronę dziedzictwa kulturowego z poprawą stanu środowiska naturalnego, pobudzają zrównoważony rozwój i przyczyniają się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich i w miastach.
- Budowanie współpracy i partnerstwa organizacji sektora pozarządowego, publicznego, biznesu oraz instytucji rządowych na rzecz wspierania organizacyjnego, merytorycznego i finansowego projektów i inicjatyw, które dzielą filozofię greenways. Wszystkie szlaki należące do sieci CEG (zob. mapę szlaków na wewnętrznej stronie okładki) organizowane są zgodnie ze wspólnymi założeniami i kryteriami (więcej w rozdziale II). Spełnienie tych kryteriów jest warunkiem używania nazwy i logo programu CEG.

Nowi partnerzy CEG

Do sieci CEG należą szlaki realizowane nie tylko w krajach członków Stowarzyszenia EPSD. Program CEG jest rozszerzany o nowe inicjatywy i organizacje partnerskie z innych państw Europy Środkowej i Wschodniej, w szczególności z Serbii, Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny, Słowenii, Macedonii, Ukrainy oraz Białorusi. Przykładami takich organizacji są serbska Zielona sieć Vojvodine z Nowego Sadu, białoruska Organizacja Społeczna „Agro- i Ekoturystyka” (Общественное Объединение „Агро-и Экотуризм”) z Mińska oraz Fundacja „Karpackie Ścieżki” z Ukrainy. Program CEG jest także prowadzony w Austrii za pośrednictwem partnerów: stowarzyszenia Future base Weinviertel, Niederösterreich Werbung i agencji turystycznej Weinviertel Tourismus GmbH, a także w Niemczech dzięki współpracy z fundacją Landesstiftung Natur und Umwelt w Saksonii.

W 2006 roku przedstawiciele organizacji partnerskich realizujących zielone szlaki na szczeblu krajowym w Europie Środkowo-Wschodniej podpisali Deklarację z Sopron (Sopron Declaration), która określa wspólne cele programu CEG oraz kryteria zielonych szlaków – greenways.

1.2. Zadania programu CEG

Program CEG realizuje zadania na poziomie europejskim oraz międzynarodowym związane z promocją i wymianą informacji, budowaniem transgranicznego partnerstwa na rzecz zielonych szlaków, rzecznictwem na rzecz partnerów CEG na szczeblu Unii Europejskiej, gromadzeniem wiedzy i informacji, przenoszeniem doświadczeń greenways do innych krajów Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej, pozyskiwaniem funduszy na rzecz wspólnych projektów partnerów programu itd.

Do najważniejszych zadań programu należą:

- a) nadawanie certyfikatu CEG zielonym szlakom, które spełniają kryteria greenways;
- b) gromadzenie know-how, wiedzy i doświadczeń związanych z realizacją greenways oraz przekazywanie ich partnerom lokalnym za pośrednictwem organizacji koordynujących program CEG na szczeblu krajowym;
- c) organizowanie wsparcia merytorycznego dla partnerów krajowych poprzez doradztwo, szkolenia, konferencje, wyjazdy studyjne itp.;
- d) organizowanie wspólnej promocji programu CEG na szczeblu międzynarodowym (poprzez Internet, konferencje, prezentacje, publikacje materiałów informacyjnych i promocyjnych), w tym w ramach Europejskiego Stowarzyszenia Greenways (European Greenways Association – EGWA) oraz za pośrednictwem partnerskich organizacji transatlantyckich (m.in. z USA i Australii);
- e) wzmacnianie współpracy z Europejskim Stowarzyszeniem Greenways jako partnerem w kontaktach z instytucjami Unii Europejskiej oraz forum dla budowania partnerstwa europejskiego w dziedzinie greenways;
- f) tworzenie wspólnej bazy kontaktów organizacji krajowych, europejskich i transatlantyckich (głównie z USA, Kanady i Australii) zajmujących się tematyką greenways i pokrewną problematyką;

- g) przenoszenie doświadczeń programu CEG do nowych krajów Europy Środkowo-Wschodniej;
- h) popularyzowanie wydarzeń promocyjnych programu CEG, takich jak Dzień Ziemi, Tydzień Turystyki Rowerowej, Międzynarodowy Dzień Szlaków, Europejski Tydzień Mobilności i in.;
- i) realizacja wspólnych międzynarodowych projektów, związanych m.in. z certyfikacją branży turystycznej (np. Bicyclists Welcome oraz Czysta Turystyka), ochroną i interpretacją dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego (Ekomuzea), ochroną dziedzictwa kolejowego i wykorzystaniem nieużytkowanych linii kolejowych itp.;
- j) przyznawanie dorocznej Nagrody Zielonych Szlaków – Greenways im. Laurance’a S. Rockefellera dla najlepszej inicjatywy greenways w Europie Środkowo-Wschodniej;

Nagroda Zielonych Szlaków – Greenways im. Laurance’a S. Rockefellera

Od 2005 roku stowarzyszenie Environmental Partnership for Sustainable Development ogłasza doroczny konkurs na najlepszą inicjatywę greenways w Europie Środkowo-Wschodniej.

Nagroda Zielonych Szlaków – Greenways nosi imię Laurance’a S. Rockefellera, jednego z założycieli pierwszego zielonego szlaku w USA – Greenway Doliny Rzeki Hudson. Najlepszy projekt jest wybierany przez międzynarodowe jury spośród krajowych nominacji do nagrody. W przedsięwzięciu uczestniczą: Polska, Republika Czeska, Słowacja, Węgry, Rumunia i Bułgaria oraz nowe kraje włączone do sieci CEG.

Kryteria konkursu

Inicjatywa zgłaszana do konkursu powinna:

1. Być szlakiem już istniejącym i oznakowanym w terenie (można zgłaszać cały szlak, jego odcinek lub pętlę tematyczną).
2. Nosić nazwę „greenway” i należeć do środkowo-wschodnioeuropejskiej sieci zielonych szlaków – greenways (Central and Eastern European Greenways).
3. Wspierać i angażować lokalną społeczność oraz być realizowana w oparciu o partnerstwo różnych sektorów życia społecznego (organizacji pozarządowych, samorządów lokalnych, biznesu, szkół i in.).

4. Przyczyniać się do ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
5. Wspierać rozwój niezmotoryzowanych form transportu oraz turystyki zrównoważonej, w tym ekoturystyki.

Pierwszą nagrodą w 2005 roku wyróżniono szlak Praga – Wiedeń Greenway realizowany w Republice Czeskiej i Austrii. Z kolei w roku 2006 Grand Prix otrzymał polsko-słowacko-ukraiński szlak Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie.

1.3. Wspólne wydarzenia promocyjne programu CEG

Partnerzy programu CEG wybrali kilka ważnych wydarzeń związanych z ochroną środowiska o randze międzynarodowej i europejskiej do promocji zielonych szlaków na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

a) Dzień Ziemi (22 kwietnia)

Dzień Ziemi jest okazją do zaprezentowania wkładu greenways w **ochronę środowiska** (ochrona przyrody i krajobrazu, tworzenie obszarów zielonych oraz edukacja ekologiczna na terenach wzdłuż zielonych szlaków). Co roku w tym dniu organizowane są m.in. imprezy i wystawy ekologiczne, akcje sadzenia drzew i tworzenia parków oraz miejsc zielonych wzdłuż szlaków greenways z udziałem społeczności lokalnych.

Dzień Ziemi na Bursztynowym Szlaku i Zielonym Szlaku Nowa Huta – Dłubnia

Z okazji obchodów Międzynarodowego Dnia Ziemi Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku” wspólnie ze Stowarzyszeniem na rzecz Rozwoju Nowej Huty organizuje co roku cykl imprez edukacyjnych i turystycznych promujących zielone szlaki.

Przeprowadzono już wiele lokalnych akcji, m.in.:

- Rajd konny w Nowej Hucie na trasie Ośrodek Jazdy Konnej „Pegaz” – Raciborowice.
- Rajd wodny w Krakowie – spływ Wisłą z Nowej Huty do Tyńca wspólnie z Yacht Clubem Polskim – Kraków.
- Rajd rowerowy Bursztynowym Szlakiem z Nowej Huty do Lanckorony.
- Program jarzębinowy dla szkół pt. „Jarzębina za opowieść, rysunek lub zdjęcie o drzewie!”. Na Wystawie Ekologicznej z okazji Dnia Ziemi 2005 roku w Nowej Hucie rozdawano sadzonki jarzębiny (symbol Bursztynowego Szlaku) dzieciom i młodzieży, która wzięła udział w ekologicznej zabawie – przynosząc opowieści o drzewach, rysunki, inne prace plastyczne i fotografie. Jarzębina, którą rozdawano mieszkańcom Krakowa, posiadała atest produktu lokalnego pochodzącego ze szkółki leśnej pod Babią Górą, prowadzonej przez Zawojskie Stowarzyszenie Właścicieli Lasów Prywatnych. Imprezie towarzyszyła akcja informacyjna na temat pomników przyrody w Krakowie.
- Konkurs pt. „Magiczne drzewo Bursztynowego Szlaku” przeznaczony dla klas szkolnych oraz grup młodzieżowych, zorganizowany w 2006 roku. Oto fragmenty zwycięskich prac:

„Dusze starych drzew” (praca uczniów z klasy IV ze Szkoły Podstawowej w Jastrzębi)
Wokół szkoły w Jastrzębi rośnie sporo starych drzew, bo zasadzonych jeszcze za czasów dworskich. Mamy tu akacje, lipy i kasztany, które pamiętają naszego pana dziedzica! Ważna rzecz, bo nasze kasztany są zdrowe, a wiemy przecież, że w całej Europie te drzewa chorują, liście usychają im już w ciągu lata, są zarażone jakąś chorobą. A nasze nie! Piękne zdrowiutkie kasztany, to chyba zasługa państwa Stręków, ponieważ grabią oni jesienią suche liście, a to w nich wylęgają się szkodniki i choroby (...).

„Sadzonki babci” (praca Łukasza Toczka z klasy V ze Szkoły Podstawowej nr 4 w Zawoi Przystopiu)

Pewnego popołudnia moja babcia wybrała się na spacer do lasu. Gdy tak szła i oglądała, jak rosną drzewa i krzaczki, to zauważyła, że wokół niej posadzonych jest dużo młodych sadzonek modrzewich i sosnowych. Bardzo jej się te sadzonki spodobały i tak sobie pomyślała: „W lesie jest tyle drzew, że jak zabiorę kilka drzewek i posadzę je przed kapliczką koło domu, to Matka Boża się ucieszy”. Wszystko byłoby dobrze, gdyby nie to, że przyjęły się tylko dwa drzewa, a cztery uschły. Babcia się zasmuciła, że tak się stało. Pewnego razu, gdy przyjechał leśniczy, to poznał, że to były jego sadzonki. Kiedy spotkał babcie, to powiedział jej: „Dlatego uschły, gdyż Matka Boża nie lubi, kiedy ludzie grzeszą”.

b) Tydzień Turystyki Rowerowej (pierwszy tydzień czerwca) oraz
Międzynarodowy Dzień Szlaków (pierwsza sobota czerwca)

Wydarzenia pozwalają dotrzeć bezpośrednio do użytkowników szlaków i uświadczać im, jaki wnoszą wkład w promocję zdrowego stylu życia (poprawa jakości życia, promocja zrównoważonych form turystyki). Organizowane są i wspierane rajdy piesze, rowerowe oraz inne formy promocji szlaków dla sportu i rekreacji.

Tydzień Turystyki Rowerowej na szlaku Praga – Wiedeń Greenway

W Republice Czeskiej co roku organizowany jest Tydzień Turystyki Rowerowej na szlaku Praga – Wiedeń Greenway. Osią imprezy jest czesko-austriacki rajd rowerowy z Pragi do Wiednia. Do udziału w eskapadzie zaprasza się znane osoby, które jadą w pelotonie (np. w 2006 roku w rajdzie wzięli udział dyrektor Teatru Narodowego w Pradze Daniel Dvořák oraz mistrz świata w jeździe na historycznym rowerze Josef Zimovčák). W wybranych miejscowościach na trasie rajdu odbywają się różne lokalne imprezy, takie jak dni otwarte w muzeach, zabytkach i innych atrakcyjnych obiektach (np. winiarz Kovacs organizuje wycieczki konne po winnicy dla dzieci i dorosłych), wystawy i degustacje lokalnych produktów, prezentacje dotyczące wpływu jazdy rowerem na zdrowie, otwarcie nowych punktów wypoczynkowych z tablicami informacyjnymi na szlaku. Na zakończenie rajdu w Wiedniu odbywa się „cyklo-happening”. W 2006 roku Czesi przeprowadzili także akcję podpisywania Memorandum – partnerskiej deklaracji udziału w realizacji szlaku Praga – Wiedeń Greenway, w której uczestniczyli wójtowie i burmistrzowie miast i miejscowości położonych na trasie¹.

¹ Więcej informacji na stronach www.prahawien.greenways.info

c) Europejski Tydzień Mobilności (Zrównoważonego Transportu) – European Mobility Week (16–22 września), w tym Europejski Dzień Zielonych Szlaków – Greenways²

Europejski Tydzień Mobilności to okazja do zaprezentowania wkładu zielonych szlaków w **zrównoważony transport** (bezpieczeństwo i dostępność komunikacyjna w miastach). Organizowane są i wspierane akcje skierowane do społeczeństwa, zwracające uwagę na prawa pieszych, rowerzystów i innych użytkowników niezmotoryzowanych środków transportu i komunikacji publicznej. Promowana jest potrzeba tworzenia przestrzeni publicznych oraz odpowiedniej infrastruktury dla alternatywnych form transportu w miastach.

Europejski Tydzień Mobilności w Krakowie

W Krakowie Europejski Tydzień Mobilności (European Mobility Week) jest organizowany od 2002 roku (jako przedłużenie Europejskiego Dnia bez Samochodu). Głównym organizatorem jest Urząd Miasta Krakowa, który realizuje przedsięwzięcie we współpracy z lokalnymi organizacjami pozarządowymi i instytucjami. Mają miejsce wydarzenia promujące transport publiczny, komunikację pieszą i rowerową, odbywają się debaty publiczne o konieczności ograniczania ruchu samochodowego, imprezy artystyczne i sportowe dla dzieci i młodzieży, zamykana jest także dla samochodów wybrana ulica lub fragment miasta. Co roku ważną częścią programu Europejskiego Tygodnia Mobilności są również imprezy na zielonych szlakach – greenways. Kraków otrzymał od Komisji Europejskiej Specjalną Nagrodę za „wyjątkowe partnerstwo lokalne” w organizacji pierwszego Europejskiego Tygodnia Mobilności 2002.

² Więcej informacji o Europejskim Tygodniu Mobilności na stronach www.mobilityweek-europe.org.

Przykład programu krakowskich obchodów Europejskiego Tygodnia Mobilności w 2005 roku:

Organizatorzy: Urząd Miasta Krakowa, MPK, Straż Miejska, Komenda Miejska Policji, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Forum dla Nowej Huty, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku” i in.

- 16 września, Mały Rynek: konkurs plastyczny dla dzieci – dzieci malują na specjalnie ustawionych sztalugach obraz pod hasłem „Moja wymarzona ulica”.
- 17 września, Mały Rynek: znakowanie rowerów i egzaminy na kartę rowerową przeprowadzane przez Straż Miejską i Komendę Miejską Policji, konkurs graffiti i koncert hip-hopowy, rajd rowerowy Bursztynowym Szlakiem na trasie Nowa Huta – Lanckorona organizowany przez Forum dla Nowej Huty.
- 18 września, Mały Rynek: pokazy trial i mountainboard, wręczenie nagrody dla najlepszego graficjarza.
- 19 września, Mały Rynek: wystawa promująca zrównoważony transport i eksponująca krakowskie ścieżki rowerowe; Nowa Huta: rajd rowerowy wokół Łąk Nowohuckich, przejazd rowerowy Zielonym Szlakiem Nowa Huta – Dłubnia.
- 20 września, Nowa Huta: V Dni Dziedzictwa Nowej Huty (zajęcia przygotowane m.in. przez Yacht Klub Polski – Kraków, Muzeum Archeologiczne, Teatr Ludowy, Ośrodek Jazdy Konnej „Pegaz”).
- 21 września: zachęcanie mieszkańców miasta do pokonywania drogi do pracy bez samochodu.
- 22 września: Dzień bez Samochodu na Małym Rynku, który został zamknięty dla ruchu samochodowego:
  - cykl spotkań ze specjalnymi gośćmi – ciekawymi ludźmi, którzy podróżują i żyją bez samochodu oraz realizują ciekawe projekty ekologiczne na zielonych szlakach – pokazy multimedialne i pokazy slajdów,
  - happening pt. „Jak żyć bez samochodu – porady artystyczne i praktyczne” – malowanie wielkiego obrazu; akcję prowadził artysta lanckoroński razem z młodzieżą z krakowskich szkół,
  - koncert zespołu Karpaty Magiczne,
  - koncert zespołu Raz, Dwa, Trzy i Shannon w Muzeum Inżynierii Miejskiej,
  - Krakowska Masa Krytyczna zorganizowana przez krakowskich cyklistów i organizacje ekologiczne.

d) Dzień Drzewa (10 października, 20 października)

Październik jest miesiącem drzew, w którym organizowane są akcje sadzenia drzew, skierowane przede wszystkim do szkół. Ekolodzy czescy, do których w 2003 roku dotęczyli Słowacy i Polacy, obchodzą **Środkowoeuropejski Dzień Drzewa 20 października**. Dzień ten jest okazją do organizacji projektów edukacyjnych na zielonych szlakach wspólnie z dziećmi i młodzieżą. W Polsce Środkowoeuropejski Dzień Drzewa jest obchodzony na Bursztynowym Szlaku (akcje sadzenia jarzębiny – symbolu szlaku) oraz na szlaku Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways.

Od 2003 roku także Klub Gaja organizuje w Polsce **Święto Drzewa 10 października** jako program edukacji ekologicznej, którego celem jest zainspirowanie dzieci, młodzieży, nauczycieli i wszystkich uczestników do podejmowania lokalnych działań proekologicznych dotyczących sadzenia i ochrony drzew. Partnerem inicjatywy są Lasy Państwowe, które udostępniają sadzonki drzew³.

Drzewo życia na szlaku Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways

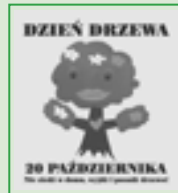
Drzewo jest symbolem życia, domu, kosmosu. Stało się ono także współczesnym symbolem walki o ochronę przyrody. Jest też tęcznikiem pomiędzy przyrodą i dziedzictwem kulturowym regionu – ważnym wyróżnikiem krajobrazu obecnym w lokalnej kulturze i tradycjach. Jest tematem opowieści, legend, pieśni, motywem miejscowych tradycji i popularną ikoną w sztuce i działaniach artystycznych. Wszyscy z nas kochają drzewa. Każdy chociaż raz w życiu chce posadzić drzewo. Dzisiaj chętnie wykorzystywane jest w edukacji ekologicznej, a akcje sadzenia drzew stają się popularnym pretekstem, by w pozytywnej atmosferze przekonywać do ochrony przyrody. Mówi o tym także Wangari Maathai (laureatka Pokojowej Nagrody Nobla w 2004 roku), której organizacja „Zielony Pas” posadziła w Kenii już 30 mln drzew⁴.

Celem inicjatywy pn. „Drzewo Życia na szlaku Greenways” jest udekorowanie alejami drzew międzynarodowego szlaku rowerowego biegnącego z Krakowa przez Morawy do Wiednia. W przyszłości szlak ma być najdłuższą aleją drzew w Europie. Ważnym elementem projektu jest też promocja i zachowanie rodzimych odmian i gatunków drzew (w tym również drzew owocowych). W projekt, koordynowany przez Towarzystwo na rzecz Ochrony Przyrody, włączyły się szkoły i organizacje lokalne z terenów, przez które biegnie szlak (w pierwszym etapie głównie z Jury Krakowskiej i Kotliny Oświęcimskiej).

³ więcej informacji na stronach www.klubgaja.pl

⁴D. Zaręba, *Symboliczne drzewo*, „Kropla” – Magazyn Ekologiczny, nr 1/2005.

Działania rozpoczęto jesienią 2003 roku od inwentaryzacji przez młodzież drzew z regionu oraz pierwszych akcji sadzenia drzew na szlaku. W ciągu roku szkolnego uczniowie zbierali opowieści, wiersze i piosenki o charakterystycznych drzewach sadzonych dawniej. Odbył się konkurs plastyczny i fotograficzny na najpiękniejsze drzewo oraz konkurs na logo Dnia Drzewa. Napłynęło prawie 200 prac, z których najciekawsze zostały opublikowane w kolorowej książeczce zatytułowanej *Drzewo życia*. „140-letnia olszyna we wsi Budzyń, sadzona w rodzinnym ogrodzie jeszcze przez pra...dziadka, dzika grusza w Grojcu, w której 40 lat temu piorun wypalił wielką dziuplę, czy omszona brzoza w Oświęcimiu – to niektórzy bohaterowie zbioru opowiadań, wierszy, rysunków i zdjęć ulubionych drzew” – pisze Małgorzata Mrowiec w „Dzienniku Polskim”. Efektem konkursu było też wesole logo Dnia Drzewa zaprojektowane przez Kasię Dziubę ze Szkoły Podstawowej w Grojcu.

W latach 2003–2006 z okazji Środkowoeuropejskiego Dnia Drzewa 20 października dzieci i młodzież posadziły ponad 7000 drzew. Szlak Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways udekorowały takie gatunki, jak jabłoń, rajska jabłoń, wiśnia, buk, jarzębina, brzoza, lipa, klon, wiąz, jawor, dąb, jesion oraz różne drzewa owocowe.

Inspiracją dla projektu „Drzewo Życia” była inicjatywa czeskiej fundacji Nadace Partnerství pn. „Strom života” prowadzona od 2000 roku. Wspiera ona akcje sadzenia drzew w miastach i na terenach wiejskich, ochronę starych okazów oraz zachowanie rodzimych gatunków drzew. Pod hasłem „Zaadoptuj drzewo” każdy może zakupić i wyhodować własne drzewo, wpłacając 6,5 euro – sumę wystarczającą na zasadzenie nowego drzewa i opiekę nad nim. Organizowane są tam także wystawy, wykłady i konkursy, np. na „Drzewo roku”, a „drzewkowe” akcje wspierają znani artyści. Zuzana Lapčikova, morawska piosenkarka i cymbalistka, nagrała płytę z tradycyjnymi piosenkami o drzewach, z której sprzedaży 40 koron czeskich jest przeznaczanych na program „Strom života”. Zatem... nie siedź w domu, wyjdź i posadź drzewo!⁵

⁵ *Drzewo życia na Szlaku Greenways Kraków – Oświęcim*, red. M. Waszkiewicz, D. Zaręba, M. Łuszczek, Towarzystwo na rzecz Ochrony Przyrody, Kraków 2004.

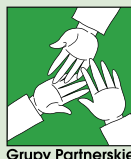
2. Program „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce

2.1. Cele i zadania Programu „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce

Program „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce jest koordynowany przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska i realizowany wspólnie z Zespołem Koordynatorów Greenways (Forum Zielonych Szlaków Greenways i Ekomuzeów w ramach Krajowej Sieci Grup Partnerskich), którzy reprezentują organizacje pozarządowe będące inicjatorami poszczególnych zielonych szlaków. Krajowy Program „Zielone Szlaki – Greenways” jest wprowadzany w życie w ścisłej synergii z Programem Ekomuzea ze względu na pokrewność tematyki i spójność miejsc realizacji projektów (więcej o ekomuzeach – zob. rozdział IV).

Grupy Partnerskie⁶

Poszczególne szlaki należące do rodziny greenways organizowane są w oparciu o lokalne i regionalne inicjatywy partnerskie, zwane Grupami Partnerskimi, mające charakter konsorcjum organizacji pozarządowych, samorządów lokalnych i firm z aktywnym udziałem szkół, agend państwowych (np. parków narodowych) oraz nieformalnych grup obywatelskich. Do uczestników konsorcjum należy wybór form współpracy i miejscowego zarządzania przedsięwzięciem. Najczęściej zielony szlak jest zarządzany przez organizację, która reprezentuje Grupę Partnerską i została przez partnerów wybrana na koordynatora szlaku.

⁶ Więcej informacji na stronach www.grupypartnerskie.pl

Grupa Partnerska to dobrowolna i otwarta koalicja liderów z różnych sektorów życia publicznego (samorządy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, instytucje państwowe, szkoły, uczelnie, mieszkańcy), którzy wspólnie przygotowują i realizują praktyczne długofalowe działania na rzecz rozwiązywania problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych oraz wspólnie monitorują ich wyniki i którzy działają na szczeblu ponadgminnym (z Listu intencyjnego w sprawie powołania Sieci Grup Partnerskich na rzecz Zrównoważonego Rozwoju z dnia 17 stycznia 2004 roku)⁷.

Grupy Partnerskie i organizacje koordynujące zielone szlaki w Polsce:

- Grupa Partnerska „Zielone Bieszczady”, Fundacja Bieszczadzka Partnerstwo dla Środowiska,
- Partnerstwo Doliny Środkowej Odry, Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”,
- Porozumienie Społeczne „Naszyjnik Północy”, Fundacja Naszyjnik Północy,
- Forum dla Nowej Huty, Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Nowej Huty,
- Grupa Partnerska „Łączy nas Babia Góra”, Babiogórskie Stowarzyszenie „Zielona Linia”,
- Partnerstwo dla Ziemi Wadowickiej, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku”,
- Partnerstwo dla Ziemi Bocheńskiej, Fundacja „Partnerstwo dla Ziemi Bocheńskiej”,
- Grupa Partnerska „Krzemienny Krąg”, Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt”,
- Grupa Partnerska „Cudu nad Wisłą”, Zielonkowskie Forum Samorządowe,
- Partnerstwo Puszczy Kozienickiej „Lokomotywa”, Fundacja Polskich Kolei Wąskotorowych,
- Grupa Partnerska „Dla Dobra Zatoki Gdańskiej”, Pomorska Fundacja Słonecznik,
- Partnerstwo na Jurze, Stowarzyszenie Przyjaciół Regulic i Nieporazu,
- Partnerstwo dla Ziemi Gorlickiej, Gorlicki Ośrodek Wspierania Przedsiębiorczości.

Celem Programu „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce jest wspieranie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz aktywizacja lokalnej gospodarki poprzez turystykę przyjazną dla środowiska, promocję lokalnych produktów oraz inicjatywy społeczne.

Główne zadania realizowane w ramach krajowego Programu „Zielone Szlaki – Greenways”:

- a) budowanie krajowej sieci zielonych szlaków, w tym szlaków transgranicznych, rozpoznawalnych na rynku krajowym i zagranicznym, koordynacja Forum Greenways i Ekomuzeów w ramach Krajowej Sieci Grup Partnerskich, włączanie polskiej sieci greenways w programy i przedsięwzięcia krajowe związane z turystyką, dziedzictwem i ochroną środowiska;
- b) promocja zielonych szlaków w Polsce i za granicą, gromadzenie i upowszechnianie informacji oraz know-how o zielonych szlakach, w tym prowadzenie strony internetowej www.greenways.pl;
- c) tworzenie markowych produktów związanych z ekoturystyką i turystyką dziedzictwa w oparciu o zielone szlaki, przyczyniających się do lokalnego rozwoju gospodarczego oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;

⁷ Grupy Partnerskie. *Od idei do współdziałania. Praktyczny poradnik*, red. R. Serafin, B. Kazior, A. Jarzębska, wyd. 2., Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2005.

- d) inicjowanie i wspieranie lokalnych inicjatyw na rzecz zrównoważonego rozwoju, wykorzystujących doświadczenia zielonych szlaków – greenways (budowanie funduszu greenways na wspieranie inicjatyw obywatelskich);
- e) włączanie polskiej inicjatywy zielonych szlaków w programy i przedsięwzięcia międzynarodowe, w tym udział w pracach programu CEG na szczeblu europejskim i transatlantyckim;
- f) przenoszenie polskich doświadczeń zielonych szlaków do krajów Europy Wschodniej (m.in. Białoruś i Ukraina).

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska wspiera rozwój zielonych szlaków w Polsce poprzez doradztwo, szkolenia oraz organizowanie pomocy finansowej dla rozwoju lokalnych inicjatyw obywatelskich na rzecz rozwoju zrównoważonego.

Fundacja realizuje także szereg projektów tematycznych związanych z Programem „Zielone Szlaki – Greenways”. Oto przykłady takich projektów:

- Rozwijanie i wspieranie przedsiębiorczości społecznej wśród organizacji pozarządowych na zielonych szlakach (projekt „Gospodarka Społeczna na Bursztynowym Szlaku” realizowany w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL – więcej na ten temat w rozdziale IV).
- Promocja i zachowanie dziedzictwa kolejowego i przemysłowego (udział w pracach Brytyjsko-Polskiego Partnerstwa na rzecz Dziedzictwa Przemysłowego i Kolejowego).
- Włączanie lokalnych społeczności w tworzenie i zagospodarowanie przestrzeni publicznych (*public spaces*).
- Wspieranie inicjatyw kobiet na rzecz ochrony dziedzictwa (udział w polsko-słowacko-czesko-amerykańskim programie Babiniec – sieci kobiet-liderek z terenów wiejskich).

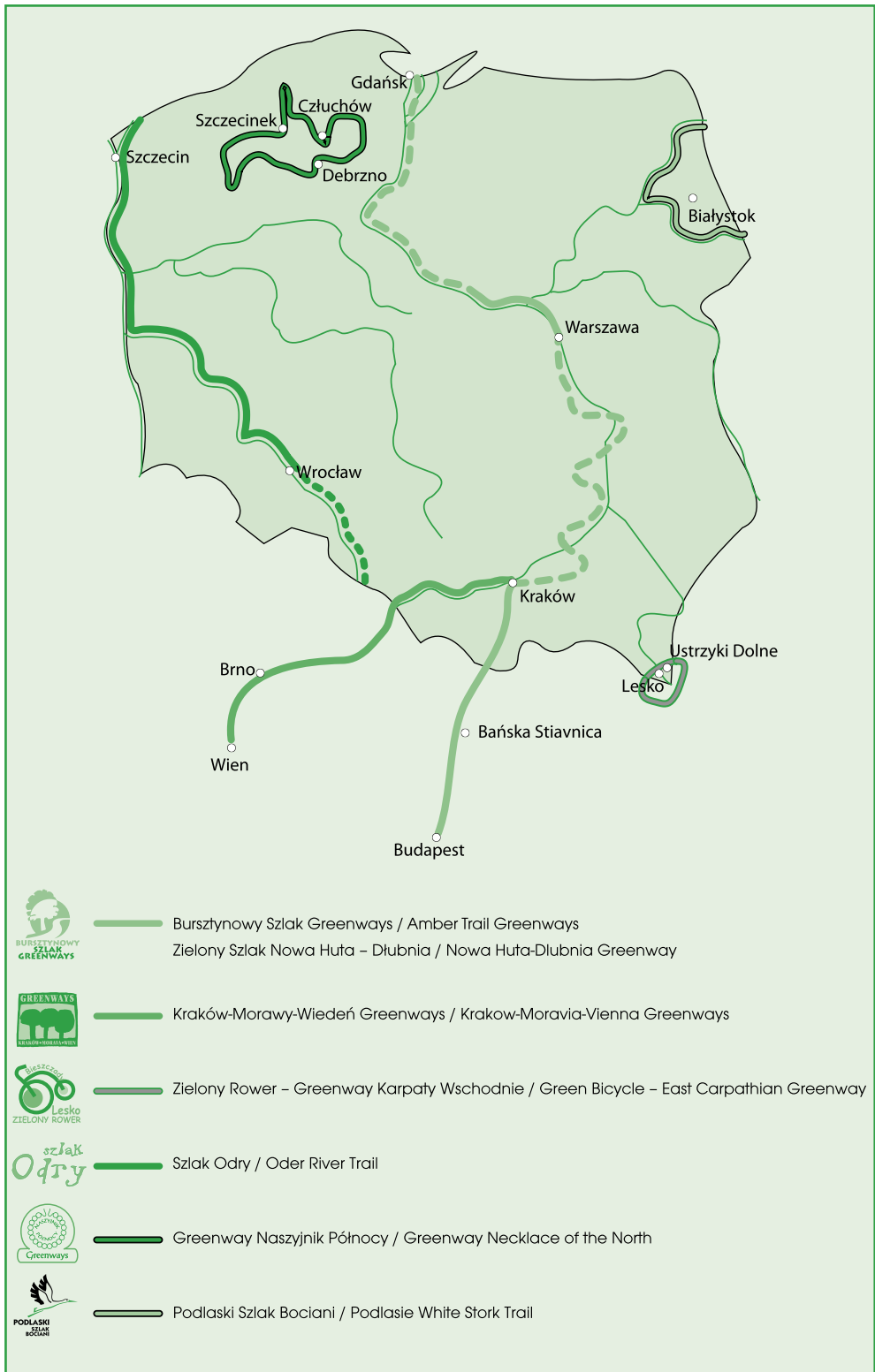

W Polsce realizowanych jest obecnie siedem zielonych szlaków – greenways, które łącznie liczą ponad 3000 km (stan z 2006 roku). Są to:

- Bursztynowy Szlak Greenways: Budapeszt – Kraków, Kraków – Gdańsk,
- Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways,
- Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie (Bieszczady i transgraniczny Rezerwat Biosfery „Greenway – Karpaty Wschodnie”),
- Greenway Naszyjnik Północy (Pomorze Środkowe, Bory Tucholskie i Pojezierze Krajeńskie),
- Szlak Odry (dolina Odry od Wrocławia do Szczecina),
- Zielony Szlak Nowa Huta – Dłubnia (lokalna pętla miejska Bursztynowego Szlaku w Krakowie – Nowej Hucie),
- Podlaski Szlak Bociani łączący parki narodowe: Biebrzański, Narwiański, Białowiecki i Wigierski

(więcej informacji o poszczególnych zielonych szlakach – zob. rozdział VI)

Dotychczasowi Darczyńcy Programu „Zielone Szlaki – Greenways” w Polsce w latach 2001–2006

Fundacje

The Rockefeller Brothers Fund
The German Marshall Fund of the US
Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności
Deutsche Bundesstiftung Umwelt
The Sendzimir Foundation
Trust for Mutual Understanding
The Atlantic Philanthropies
Fundacja im. Stefana Batorego
Trust for Civil Society in Central and East Europe
Fundacja DOENa

Instytucje publiczne

Komisja Europejska – DG-Environment
Ministerstwo Gospodarki RP
Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP
Ambasada USA w Polsce
Europejski Fundusz Społeczny w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL
Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
Miasto Kraków

Firmy

Toyota Motor Europe (Fund for Europe)

2.2. Partnerzy greenways w Polsce

Na szczeblu lokalnym Program „Zielone Szlaki – Greenways” jest realizowany we współpracy z ponad 200 lokalnymi partnerami – samorządami (urzędy marszałkowskie, urzędy miast i gmin), organizacjami pozarządowymi, szkołami i firmami. Na poziomie krajowym program buduje współpracę z kluczowymi instytucjami i organizacjami zajmującymi się turystyką, dziedzictwem i ochroną środowiska, takimi jak Polska Organizacja Turystyczna (POT), Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK), Polska Agencja Rozwoju Turystyki (PART), a także uczelniami wyższymi, placówkami dyplomatycznymi oraz euroregionami.

a) Polska Organizacja Turystyczna i regionalne organizacje turystyczne

Strategicznym partnerem programu jest Polska Organizacja Turystyczna (POT), z którą zostało podpisane Porozumienie o współpracy na rzecz realizacji programu Central and Eastern European Greenways – Zielone Szlaki w Polsce. Celem porozumienia jest wykreowanie programu jako markowej inicjatywy na rzecz zrównoważonej turystyki w Polsce, wnoszącej czynny wkład w rozwój gospodarki turystycznej przyjaznej dla środowiska we wspólnej Europie.

Cel porozumienia jest realizowany poprzez podejmowanie wspólnych działań, w szczególności takich jak:

- organizowanie spotkań, seminariów, warsztatów, konferencji, imprez promocyjnych i studyjnych mających na celu podniesienie wiedzy, zrozumienia i świadomości dotyczących zrównoważonej turystyki i inicjatyw typu greenways w Polsce i regionach transgranicznych;
- popularyzacja i promocja działań na rzecz zrównoważonej turystyki na szczeblu lokalnym, a także w kraju i za granicą, podczas branżowych imprez turystycznych, w szczególności propagowanie modelowych rozwiązań w Polsce i za granicą;
- działania w zakresie PR;
- tworzenie oraz promocja polskiego i transgranicznego produktu turystycznego typu greenways;
- standaryzacja i certyfikacja szlaków turystycznych typu greenways, certyfikacja branży turystycznej włączonej w tworzenie produktu turystycznego typu greenways oraz udzielanie licencji greenways organizatorom turystyki i podmiotom świadczącym usługi turystyczne w ramach produktu turystycznego typu greenways;

- identyfikowanie i pozyskiwanie partnerów krajowych i zagranicznych do wspomagania realizacji programu w Polsce, przedsięwzięć w zakresie wsparcia finansowego, pomocy eksperckiej, szkoleniowej oraz wdrożeniowej, ze szczególnym uwzględnieniem organizacji społecznych, władz samorządowych i centralnych oraz sektora prywatnego;
- tworzenie wspólnej bazy kontaktów krajowych, europejskich i transatlantyckich w celu wzmocnienia i promocji programu oraz lokalnych inicjatyw i certyfikowanej branży turystycznej;
- umieszczanie znaku promocyjnego „Polska” na wszystkich materiałach informacyjnych i promocyjnych związanych z programem.

Program CEG został włączony do strategicznego dokumentu rządowego POT pt. *Program promocji i rozwoju turystyki rowerowej w Polsce*. W ramach programu podejmowana jest bieżąca współpraca z regionalnymi i lokalnymi organizacjami turystycznymi, m.in. z Małopolską Organizacją Turystyczną, Mazowiecką Organizacją Turystyczną, Podlaską Regionalną Organizacją Turystyczną, Pomorską Regionalną Organizacją Turystyczną, Dolnośląską Organizacją Turystyczną, Podkarpacką Organizacją Turystyczną i in.

Program promocji i rozwoju turystyki rowerowej w Polsce

W roku 2005 Polska Organizacja Turystyczna powołała zespół ds. koordynacji rozwoju i promocji turystyki rowerowej w Polsce, w którego pracach biorą udział przedstawiciele różnorodnych instytucji publicznych, regionalnych organizacji turystycznych oraz organizacji pozarządowych – stowarzyszeń cyklistów i organizacji ekologicznych i turystycznych (takich jak np. PTTK, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska i in.). Jednym z efektów prac zespołu jest *Program promocji i rozwoju turystyki rowerowej w Polsce*, we wprowadzeniu do którego można przeczytać:

Turystyka rowerowa od kilkunastu już lat jest jedną z najprężniej rozwijających się dziedzin turystyki kwalifikowanej w Europie. Aktywny wypoczynek na rowerze doskonale wpisuje się w filozofię zdrowego i aktywnego trybu życia, która staje się coraz bardziej popularna wśród mieszkańców w krajach całego świata. Turystyka rowerowa włącza się również w nurt turystyki zrównoważonej, której podstawowym celem jest zintegrowanie działalności turystycznej z celami ochrony przyrody, a także z kształtowaniem nowych postaw i zachowań turystów oraz organizatorów ruchu turystycznego.

Te oraz wiele innych przesłanek doprowadziły do tego, iż Polska Organizacja Turystyczna zdecydowała się podjąć zintensyfikowane działania mające na celu rozwój i promocję szeroko rozumianej turystyki rowerowej w kraju i za granicą. Naszym celem jest przede wszystkim zintegrowanie wokół idei rozwoju turystyki rowerowej jak największej liczby instytucji i organizacji różnego szczebla i o różnym profilu działania. (...) Jednym z filarów rozwoju turystyki rowerowej jest potrzeba kreowania produktów turystycznych turystyki rowerowej na poziomie krajowym i regionalnym.

Zielone szlaki – greenways zostały w dokumencie przedstawione jako przykład krajowych i międzynarodowych produktów turystyki rowerowej⁸.

⁸ *Turystyka rowerowa w Polsce. Program promocji i rozwoju turystyki rowerowej w Polsce*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2005.

b) Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze rozwija i upowszechnia krajoznawstwo i turystykę kwalifikowaną w Polsce. PTTK wypracowało i upowszechniło krajoznawczy program turystyki związany z poznawaniem kraju, ochroną przyrody, krajobrazu i zabytków. PTTK wyznacza, znakuje i konserwuje szlaki turystyczne. Przez najatrakcyjniejsze tereny w Polsce przebiega prawie 60 tysięcy kilometrów wyznakowanych przez PTTK szlaków: pieszych nizinnych, górskich, rowerowych, narciarskich, wodnych i in. Przez Polskę wiodą dalekobieżne (transeuropejskie) szlaki piesze i rowerowe (EuroVelo), nad którymi merytoryczną opiekę i prawną sprawuje PTTK. Z tych też względów planowanie, wytyczanie i znakowanie zielonych szlaków odbywa się przy pomocy merytorycznej oraz we współpracy z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym, zarówno Zarządem Głównym PTTK (Porozumienie o współpracy na rzecz realizacji zielonych szlaków – greenways podpisane w 2007 roku), jak i jego lokalnymi oddziałami. Dzięki temu niektóre trasy są tak planowane, by pokrywały się z europejską siecią szlaków rowerowych EuroVelo (więcej o EuroVelo – zob. rozdział III). Przykładowo Bursztynowy Szlak Greenways powstaje w wyniku współpracy z oddziałami: PTTK Kraków, PTTK Lipsko, PTTK Opatów i PTTK Puławy. Szlak Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways, który częściowo pokrywa się z przebiegiem trasy rowerowej EuroVelo – 4, został wytyczony i oznakowany przez PTTK Jastrzębie Zdrój i PTTK Kraków. Partnerem szlaku Greenway Naszyjnik Północy jest m.in. PTTK Złotów. W realizacji Szlaku Odry biorą udział oddziały PTTK w Głogowie, Legnicy, Lubinie i Szczecinie.

c) Polska Agencja Rozwoju Turystyki

Celem współpracy z Polską Agencją Rozwoju Turystyki (PART), z którą zostało podpisane porozumienie, jest budowanie markowych produktów ekoturystycznych w Polsce w oparciu o ideę zielonych szlaków – greenways. Wśród wspólnych działań, które mogą być podejmowane w ramach współpracy, znajdują się w szczególności: popularyzacja i promocja działań na rzecz zrównoważonej turystyki, włączanie metodologii greenways do projektów i programów budowania strategii, audytów i produktów turystycznych, łączenie projektów realizowanych przez PART z inicjatywami zielonych szlaków na obszarze regionów wspólnych geograficznie, takich jak szlak Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways (który na odcinku w województwie śląskim pokrywa się z projektowanym przebiegiem Wiślanej Trasy Rowerowej), Bursztynowy Szlak Kraków – Gdańsk (pokrywający się z projektowanym przebiegiem Wiślanej Trasy Rowerowej) i in.

d) Samorządy regionalne i lokalne

Zielone szlaki – greenways są realizowane w ścisłej współpracy z lokalnymi samorządami – urzędami marszałkowskimi, urzędami gmin i miast, urzędami powiatowymi. Docelowo każdy zielony szlak powinien zostać wpisany do lokalnych i regionalnych strategii rozwoju. Przykładowo Bursztynowy Szlak Greenways oraz szlak Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways wpisano do Strategii rozwoju turystyki w województwie małopolskim na lata 2007–2013. Bursztynowy Szlak Greenways znalazł się także w strategiach rozwoju województw świętokrzyskiego, mazowieckiego i pomorskiego na lata 2007–2013.

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska podpisała porozumienia na rzecz realizacji zielonych szlaków – greenways z **Urzędem Miasta Krakowa** (w 2004 roku) oraz na rzecz realizacji Bursztynowego Szlaku Greenways z **Urzędem Marszałkowskim Województwa**

Mazowieckiego (w 2007 roku). W tym ostatnim porozumieniu za wspólne cele współpracy uznano:

- wykreowanie atrakcyjnej trasy turystycznej, o znaczeniu międzynarodowym, która przybliży bogactwo przyrody, kultury i tradycji Mazowsza zarówno mieszkańcom regionu, jak i odwiedzającym ten teren;
- ożywianie gospodarki lokalnej na terenach wiejskich województwa poprzez zainspirowanie inicjatyw i projektów wykorzystujących miejscowe dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe;
- wykorzystanie międzynarodowej sieci zielonych szlaków – greenways do wypromowania inicjatyw związanych z ochroną dziedzictwa, realizowanych na terenie Mazowsza;
- zwrócenie uwagi na wspólne działania na rzecz rozwoju lokalnego samorządów, organizacji społecznych, przedsiębiorców oraz mieszkańców regionu.

e) Placówki dyplomatyczne, wyższe uczelnie i organizacje studenckie

Długoletnim partnerem Programu „Zielone Szlaki – Greenways” jest **Konsulat USA** w Krakowie, który uczestniczy w imprezach ekologicznych, akcjach sadzenia drzew, wystawach i konferencjach na zielonych szlakach, często obejmując nad nimi patronat. Z okazji Dnia Ziemi Konsulat USA zorganizował kilka telekonferencji – godzinnych debat panelowych ekspertów i praktyków z Polski i USA na wybrane tematy związane z ochroną środowiska, spośród których problematyka greenways cieszy się największym zainteresowaniem.

Współpraca pomiędzy **Wydziałem Form Przemysłowych (WFP) Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie** oraz **Kołem Naukowym Studentów WFP** i Fundacją Partnerstwo dla Środowiska, formalnie rozpoczęta w 2003 roku, ma na celu wspieranie rozwoju sieci szlaków kulturowo-przyrodniczych greenways. Studenci, w ramach zajęć w katedrach i pracowniach, mają możliwość wyboru i realizacji tematów zadań projektowych związanych z Programem „Zielone Szlaki – Greenways” (do 2006 roku tematy projektowe podjęło blisko 80 studentów). Część projektów została zrealizowana w terenie, co dało ich autorom nie tylko satysfakcję, ale także praktykę zawodową i doświadczenie w kontaktach z klientem. Dla niektórych współpraca zaowocowała trwałymi kontraktami, będącymi praktycznym rozwinięciem dydaktycznych działań projektowych na uczelni⁹. W 2005 roku do współpracy związanej z projektami sztuki użytkowej na zielonych szlakach dołączył **Instytut Sztuki Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach**. Co roku organizowane są wystawy prac studentów, a od 2006 przyznawane jest wyróżnienie „Sztuka i Ekologia” za projekty związane z zielonymi szlakami – greenways. Nowym partnerem programu jest także **Towarzystwo Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego** w Krakowie, które angażuje młodych naukowców w prace badawcze związane z zielonymi szlakami.

⁹ Greenways 2003–2005, Koło Naukowe Studentów Wydziału Form Przemysłowych ASP w Krakowie, Kraków 2005.

Wystawa „EKOART – Wdrożenia projektów sztuki użytkowej na zielonych szlakach – greenways” pod honorowym patronatem Konsulatu USA w Krakowie

Ekoart – plakat, projekt Marta Bensalem, WFP ASP

Wystawa, która odbyła się na przełomie 2006 i 2007 roku w Auditorium Maximum UJ, prezentowała prace studentów i projektantów Wydziału Form Przemysłowych ASP w Krakowie i Instytutu Sztuki Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach. Motywem przewodnim wystawy było pokazanie nowoczesnej myśli projektowej w rozwiązaniach praktycznych służących celom ekologicznym i społecznym. Na wystawie pokazano projekty oznakowania i wizualizacji szlaków, w szczególności Bursztynowego Szlaku, plakaty promujące imprezy ekologiczne i kulturalne, wykonane w terenie fotografie prezentujące dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe Zielonego Szlaku Nowa Huta – Dłubnia i Bursztynowego Szlaku, projekty produktów lokalnych oraz opakowań na lokalne produkty i wiele innych.

Udział blisko 80 studentów i projektantów uczelni artystycznych w budowaniu zielonych szlaków – greenways zaowocował ciekawymi projektami tras turystycznych, oznakowania oraz towarzyszącej im infrastruktury. Kreatywność, energia i zaangażowanie młodych naukowców przyczynia się do dynamicznego rozwoju Programu Greenways w Polsce, a tym samym do poszanowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego – powiedział Rafał Serafin, dyrektor Fundacji Partnerstwo dla Środowiska.

Organizatorami wystawy były Towarzystwo Doktorantów UJ, Koło Naukowe Wydziału Form Przemysłowych ASP w Krakowie oraz Fundacja Partnerstwo dla Środowiska.

f) Euroregiony

Ważnymi partnerami Programu „Zielone Szlaki – Greenways” w przypadku szlaków międzynarodowych i transgranicznych są euroregiony. Trudno przecenić ich rolę w rozwoju produktu turystycznego, promocji greenways, informacji turystycznej, budowaniu partnerskiej współpracy i włączaniu w działania samorządów lokalnych po obu stronach granicy, a także pozyskiwaniu środków finansowych na realizację transgranicznych przedsięwzięć na zielonych szlakach, od infrastrukturalnych po kulturowe.

Euroregiony na szlaku Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways

Euroregion to zinstytucjonalizowana forma współpracy transgranicznej pomiędzy przedstawicielami władz regionalnych i lokalnych. W krajach UE odegrały ważną rolę w zacieśnianiu kontaktów pomiędzy krajami członkowskimi, są też podstawą do starania się o fundusze pomocowe UE. W Polsce utworzono 14 euroregionów: „Bałtyk”, „Beskidy”, „Bug”, „Glacensis”, „Karpacki”, „Niemen”, „Nysa”, „Pomerania”, „Pradziad”, „Pro Europa Viadrina”, „Silesia”, „Sprewa – Nysa – Bóbr”, „Śląsk Cieszyński”, „Tatry”.

Przykładem owocnej współpracy z euroregionami jest szlak Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways, którego partnerami i zarazem lokalnymi koordynatorami są: Euroregion „Śląsk Cieszyński”¹⁰ (Stowarzyszenie na rzecz Współpracy i Rozwoju Regionalnego „Olza”) i Euroregion „Beskidy”¹¹ (Stowarzyszenie „Region Beskidy”).

Euroregion „Śląsk Cieszyński” aktywnie uczestniczy w działaniach promocyjnych całego szlaku oraz produktów ekoturystycznych. Na terenie euroregionu powstało kilka lokalnych pętli tematycznych szlaku, jak np. Trasa Spacerowa Śródmiejska w Cieszynie, „Szlakiem Kwitnących Magnolii” w Cieszynie, trasa rowerowa „Śladami Stroju Cieszyńskiego” w Golezowiu, Szlak św. Jana Sarkandra w Skoczowie, Ścieżka Planetarna w Jaworzynie, Szlak Jerzego Kukuczki w Istebnej, „Via Ducalis – Droga Książęca” w powiecie cieszyńskim. Euroregion wydaje także liczne publikacje informacyjne i turystyczne, w tym mapy i przewodniki (m.in. pierwszy przewodnik po regionie na szlaku Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways pt. *Śląsk Cieszyński. Po obu stronach Olzy*)¹².

¹⁰ Więcej informacji na stronach www.euroregion.olza.pl i www.olza.pl

¹¹ Więcej informacji na stronach www.euroregion-beskidy.pl

¹² Więcej informacji na stronach www.olzanel.pl i www.olza.pl/greenways

Rozdział II

Zielone szlaki – greenways: założenia i metodologia

1. Definicja, założenia i funkcje zielonych szlaków – greenways

1.1. Definicja zielonych szlaków – greenways (środkowo-wschodnioeuropejska – CEG)

Zielone szlaki – greenways to wielofunkcyjne szlaki służące niezmotoryzowanym użytkownikom, prowadzące wzdłuż naturalnych korytarzy, historycznych tras handlowych, rzek i kolei. Zarządzają nimi miejscowe społeczności w celu pobudzania zrównoważonego rozwoju i promocji zdrowego stylu życia. Zielone szlaki tworzą ramy dla realizacji lokalnych inicjatyw społecznych i projektów związanych z ochroną przyrody i krajobrazu, zachowaniem dziedzictwa kulturowego, turystyką przyjazną dla środowiska i zrównoważonym transportem. Zielone szlaki odpowiadają na potrzeby zarówno mieszkańców, jak i zwiedzających, wnosząc pozytywny wkład w ożywianie gospodarki lokalnej (definicja środkowo-wschodnioeuropejska).

Greenways w innych językach

vías verdes (jęz. hiszpański)
voies vertes (jęz. francuski)
grüne hauptwege (jęz. niemiecki)
zelené stezky (jęz. czeski)
zelenе staze (jęz. serbski)
зялёныя шляхі (jęz. białoruski)
зелёные маршруты (jęz. rosyjski)
zöld utak (jęz. węgierski)
zelené cesty (jęz. słowacki)
зелени коридори (jęz. bułgarski)
drumuri verzi (jęz. rumuński)
зелені шляхи (jęz. ukraiński)

1.2. Założenia greenways

Wszystkie zielone szlaki w Europie Środkowo-Wschodniej są realizowane zgodnie ze wspólnymi założeniami:

- wspieranie i aktywizacja społeczności lokalnych – rozwój lokalnej przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodów, odtwarzanie oraz ochrona tradycyjnych zawodów;
- ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego oraz zachowanie krajobrazu;
- korzystanie z lokalnych zasobów – bazy noclegowej i gastronomicznej, usług turystycznych i przewodnickich oraz lokalnych produktów;

- d) współpraca pomiędzy krajami, regionami, miastami, miejscowościami oraz ich mieszkańcami;
- e) pomoc społecznościom lokalnym w odkrywaniu i wzmacnianiu tożsamości kulturowej i społecznej, poprawa warunków i jakości życia;
- f) dostarczanie informacji i umożliwianie turystom dogłębnierzego poznania regionu, jego problematyki, lokalnych inicjatyw, działań, organizacji itp.;
- g) promowanie niezmotoryzowanych form transportu oraz przyjaznych dla środowiska form turystyki, rekreacji i sportu;
- h) zapewnianie w miastach możliwości korzystania z bardziej zrównoważonych form transportu – stwarzanie dogodnych warunków do poruszania się po mieście pieszo, rowerem lub korzystania z transportu publicznego, zamiast używania własnego samochodu;
- i) zachęcanie ludzi do ruchu, poprawa zdrowia i bezpieczeństwa w podróży i aktywnym wypoczynku.

1.3. Funkcje zielonych szlaków – greenways

W założeniu i koncepcji greenways szlaki dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego pełnią cztery podstawowe funkcje.

a) Transport zrównoważony i bezpieczeństwo

Zielone szlaki promują niezmotoryzowane formy transportu i komunikację publiczną, propagują komunikację i turystykę pieszą, rowerową, konną, wodną itp. Przyczyniają się także do zwiększenia bezpieczeństwa na drogach oraz do rozwoju transportu zrównoważonego w miastach i na terenach wiejskich, służącego różnym grupom użytkowników, w tym osobom niepełnosprawnym, starszym i dzieciom.

Transport rowerowy – fakty

- W krajach Unii Europejskiej od 5 do 10 procent wszystkich podróży odbywa się na rowerze (przede wszystkim w Holandii, a także w krajach skandynawskich i Niemczech), ponieważ infrastruktura rowerowa umożliwia bezpieczne dojechanie niemal wszędzie.
- Rowerzyści stanowią blisko 10 procent śmiertelnych ofiar wypadków drogowych w Polsce, a wypadkom tym ulega ok. 500–600 rowerzystów rocznie. Szczególnie niebezpieczne są ulice miast (np. w Krakowie wypadki z udziałem rowerzystów to aż 11,4 procent), jak również nieoświetlone miejscowości z brakiem poboczy i chodników, gdzie przebiegają drogi o dużym natężeniu ruchu.

b) Promocja zdrowego stylu życia

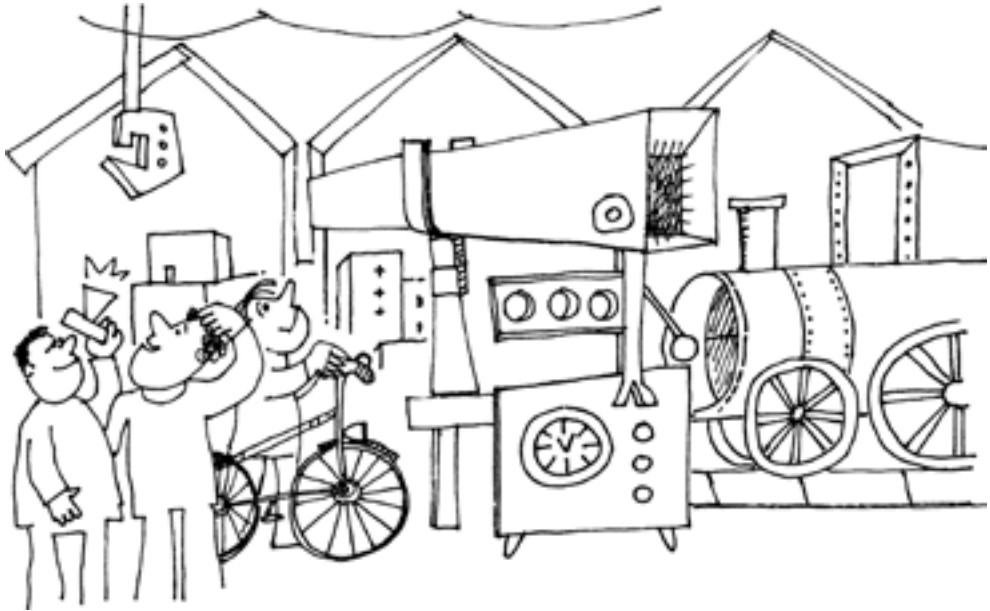
Zielone szlaki przyczyniają się do promocji zdrowego stylu życia i podnoszenia jakości życia mieszkańców i odwiedzających, propagują aktywną turystykę, wypoczynek, rekreację i uprawianie ulubionych sportów na świeżym powietrzu i na łonie natury.

Zdrowy styl życia – fakty

- W ciągu godziny jazdy na rowerze organizm człowieka spala 700 kalorii (dla porównania: podczas pływania niewiele więcej, bo 770 kalorii, a podczas jazdy na nartach tylko 550 kalorii); w ciągu godziny spaceru organizm spala 325 kalorii, a w czasie wędrowki po górach 400 kalorii (dla porównania: podczas gry w siatkówkę – 215 kalorii).
- Z badań Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) wynika, że aż trzy czwarte Polaków nie uprawia żadnych sportów, nie chodzi na spacery ani nie jeździ na rowerze, podczas gdy ten, kto nie ćwiczy systematycznie, jest 30 razy bardziej narażony na zawał podczas intensywnego wysiłku; w Polsce regularnie ćwiczy ok. 6 procent mieszkańców (dla porównania: w Finlandii jest to 30 procent, w Hiszpanii – 24 procent, w Niemczech – 22 procent, a w Rosji – 21 procent).
- Systematyczny wysiłek fizyczny chroni przed chorobą Alzheimera i cukrzycą, wzmacnia serce oraz poprawia pracę umysłu, a już 30-minutowy, codzienny energiczny spacer istotnie zmniejsza zagrożenie zawałem serca i udarem mózgowym; spacerowanie przez 30 minut na dobę pomaga w obniżeniu ciśnienia tętniczego oraz utrzymaniu właściwego poziomu cholesterolu, optymalnej wagi ciała, właściwego napięcia mięśni i struktury kości.
- Ludzie jeżdżący systematycznie na rowerze (kilka razy w tygodniu) są znacznie zdrowsi – użytkowanie roweru poprawia sprawność i prowadzi do pozytywnych zmian fizjologicznych i psychologicznych; co druga osoba stosująca obecnie leki na wysokie ciśnienie krwi mogłaby z tego zrezygnować, gdyby zaczęła systematycznie jeździć na rowerze.

c) Rozwój ekoturystyki i turystyki dziedzictwa oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego

Zielone szlaki przyczyniają się w praktyce do rozwoju różnych form turystyki przyjaznej dla środowiska, w tym ekoturystyki i turystyki dziedzictwa.

Przy zielonych szlakach rozwijają się oddolne inicjatywy społeczne bądź regionalne mające na celu ochronę przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego.

Przyroda i dziedzictwo na zielonych szlakach

- Dyrektoriat Komisji Europejskiej ds. Środowiska – DG-Environment – w wystąpieniach i publikacjach niejednokrotnie podkreśla, że zielone szlaki łączą działania na rzecz alternatywnych rozwiązań komunikacyjnych z turystyką zrównoważoną i ochroną środowiska, w tym ochroną miejsc cennych przyrodniczo i siecią Natura 2000.
- Przy zielonych szlakach rozwijają się inicjatywy lokalne bądź regionalne mające na celu ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego zgodnie z metodyką ekomuzeum; Fundacja Partnerstwo dla Środowiska prowadzi krajowy Program Ekomuzea i współpracuje z innymi przedsięwzięciami tego typu w Europie; celem Programu Ekomuzea jest pomoc w tworzeniu lokalnych i regionalnych ekomuzeów, które służą ochronie, zachowaniu i żywej interpretacji dziedzictwa oraz kreowaniu atrakcyjnego, kompleksowego produktu turystycznego (zob. rozdział IV).

d) Wspieranie rozwoju lokalnego oraz przedsiębiorczości

Greenways wnoszą wkład w rozwój lokalnej gospodarki i zwiększają przedsiębiorczość wśród lokalnych społeczności. Na obszarach, gdzie biegną zielone szlaki, coraz więcej osób świadczy usługi noclegowe, gastronomiczne i przewodnickie, powstają tam galerie i punkty sprzedaży lokalnych produktów, punkty informacji turystycznej, wypożyczalnie sprzętu sportowego i turystycznego itp.

Ekologiczne produkty turystyczne

- Światowa Organizacja Turystyki (WTO) notuje, że wraz z rozwojem turystyki na świecie rośnie popyt na formy turystyki do miejsc przyrodniczo cennych, w tym ekoturystykę – według raportów nt. rynku turystycznego, opracowanych przez Światowe Stowarzyszenie Ekoturystyczne (The International Ecotourism Society) na podstawie danych WTO i badaczy z Ameryki Północnej, ekoturystyka ma generować ok. 7 procent wydatków turystów na świecie; WTO prognozuje, że do 2020 roku największy w Europie wzrost liczby turystów będziemy obserwować w krajach środkowo-wschodnioeuropejskich¹³.
- Cena 10-dniowego pobytu na szlaku Praga – Wiedeń Greenway kosztuje 2000 dolarów, co daje 200 dolarów na dzień pozostawianych na szlaku, a rowerzysta w Austrii zostawia ok. 50 euro dziennie w miejscu pobytu, co wskazuje na wyraźne korzyści finansowe płynące dla firm i społeczności lokalnych na obszarach wzdłuż zielonych szlaków.

¹³ D. Zareba, *Ekoturystyka*, WN PWN, Warszawa 2006.

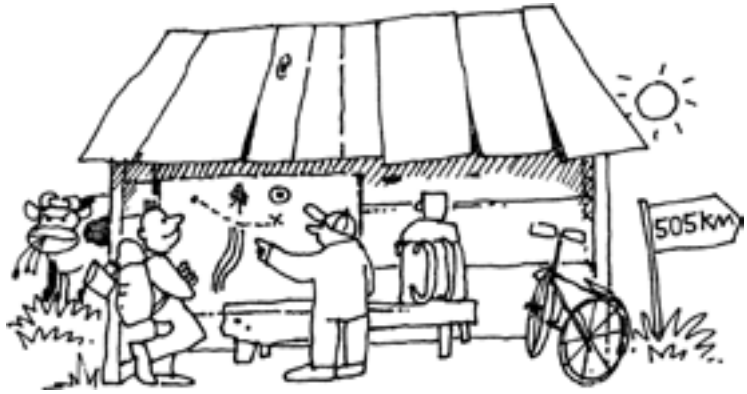
2. Zielone szlaki – greenways w praktyce

2.1. Kategorie zielonych szlaków

W Europie Środkowo-Wschodniej wyróżniamy trzy główne kategorie zielonych szlaków.

a) Długodystansowe zielone szlaki (*long-distance greenways*)

Długodystansowy zielony szlak łączy kraje, regiony i główne miasta. Podstawowym jego celem jest rozwój turystyki zrównoważonej (najczęściej turystyki rowerowej, ale także wodnej, pieszej, konnej). Długodystansowe zielone szlaki służą również promocji mniej znanych miejsc i regionów na trasie, ciekawych przyrodniczo i kulturowo. Duże, znane miasta i atrakcje na szlakach (będące najczęściej punktami startowymi lub końcowymi, jak Praga, Wiedeń, Kraków, Budapeszt) stanowią magnes przyciągający uwagę turystów, dzięki któremu z promocji korzystają inne miejsca i regiony odwiedza-

b) Lokalne zielone szlaki (*local greenways*)

Lokalny zielony szlak to krótsza trasa tworzona przeważnie na terenach wiejskich. Głównym jego celem jest rozwój turystyki i rekreacji jednodniowej lub weekendowej oraz edukacja i interpretacja dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Lokalne zielone szlaki najczęściej służą turystyce pieszej, rowerowej, konnej, narciarskiej (narciarstwo biegowe i przelajowe itp.).

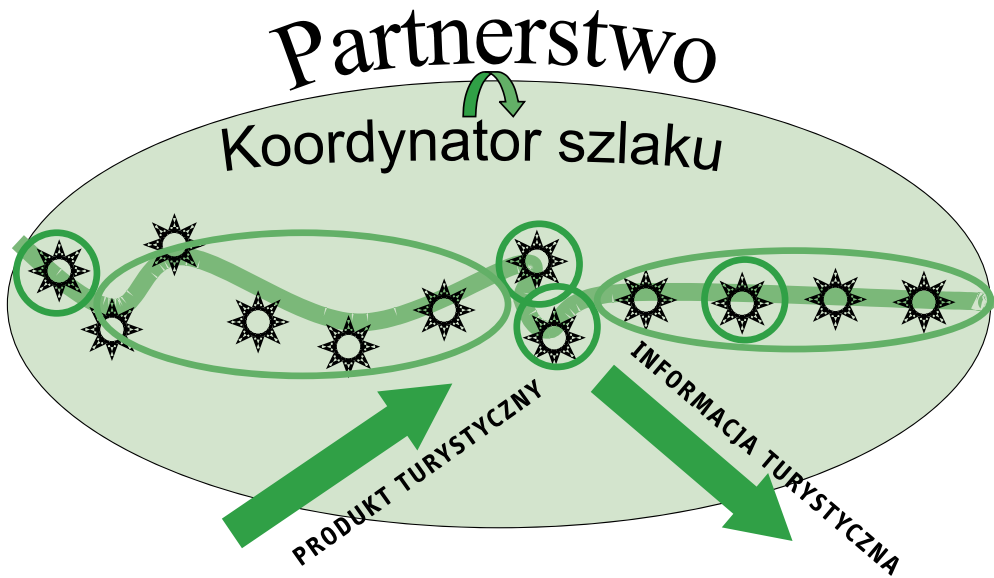

c) Miejskie zielone szlaki (urban greenways)

Miejski zielony szlak to wielofunkcyjna ścieżka (dla pieszych, rowerzystów, rolkarzy, osób na wózkach inwalidzkich itd.) zbudowana wzdłuż rzeki, potoku, opuszczonego traktu kolejowego lub naturalnego korytarza w przestrzeni miejskiej (park, teren zielony itp.). Głównym celem miejskich zielonych szlaków jest bezpieczny transport, rekreacja oraz interpretacja dziedzictwa.

2.2. Podstawowe elementy składowe zielonego szlaku

a) Oznakowana główna oś (backbone trail)

Główna oś łączy miejsca atrakcyjne pod względem krajoznawczym, przyrodniczym, kulturowym i historycznym. Szlak powinien być wyposażony w małą infrastrukturę (miejsca wypoczynkowe, spójne graficznie tablice informacyjne z mapami i logo szlaku itp.) i prowadzić drogą o twardej nawierzchni i niskim natężeniu ruchu samochodowego. Modelowe szlaki – greenways, zgodnie ze standardami zachodnioeuropejskimi, będą specjalnie wybudowanymi ścieżkami, które są bezpieczne i nie kolidują z ruchem samochodowym. Do tego wzorca należy dążyć przy realizacji projektów zielonych szlaków w Polsce.

b) Oznakowana sieć różnorodnych tematycznych szlaków i pętli lokalnych

Szlaki i pętli lokalne wpisane są w główną oś zielonego szlaku. Są to ścieżki i trasy rowerowe, piesze, konne, wodne, przeznaczone dla narciarstwa biegowego, bryczek konnych itd. Służą rekreacji, interpretacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz edukacji ekologicznej.

c) Produkt turystyczny zgodny z zasadami turystyki zrównoważonej

Na zielonym szlaku oferowane są specjalistyczne produkty turystyczne dla turystów indywidualnych lub grup zorganizowanych. Ważny składnik każdej oferty stanowią wydawnictwa turystyczne – mapy i przewodniki.

d) Partnerstwo w regionie i koordynator szlaku

Każdy zielony szlak realizuje grupa partnerów składająca się z organizacji pozarządowych, samorządów lokalnych i firm. Partnerzy podpisują deklarację udziału w projekcie i wybierają głównego koordynatora szlaku oraz koordynatorów lokalnych (w przypadku szlaków długodystansowych).

e) Lokalne inicjatywy na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego

Na zielonym szlaku prezentowane są lokalne inicjatywy społeczne, projekty, które realizują pełni pasji i kreatywności ludzie – liderzy organizacji pozarządowych, animatorzy kultury, artyści, twórcy ludowi, dzieci i młodzież, nauczyciele, przedsiębiorcy i in.

2.3. Etapy tworzenia zielonych szlaków**a) etap I – organizacja**

- określenie pomysłu na szlak (temat, myśl przewodnia, zasięg geograficzny),
- pozyskanie partnerów z trzech sektorów: społecznego, publicznego i gospodarczego,
- opracowanie i podpisanie deklaracji współpracy zawierającej wizję projektu,
- wybór koordynatora szlaku oraz koordynatorów lokalnych (koordynatorów odcinków szlaku w przypadku tras długodystansowych),
- wybór nazwy szlaku i opracowanie logo,
- przygotowanie koncepcji przebiegu szlaku,
- opracowanie audytu turystycznego w konsultacji z partnerami (inventaryzacja atrakcji przyrodniczych i kulturowych, imprez kulturalnych i artystycznych, bazy turystycznej, lokalnych produktów i inicjatyw społecznych).

Przykład deklaracji: Deklaracja partnerska udziału w inicjatywie Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways (europejski korytarz ekoturystyczny)

Inicjatywa zmierza do wykreowania środkowoeuropejskiego zielonego korytarza zwanego Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways w oparciu o współpracę transgraniczną partnerów działających w cennych przyrodniczo i kulturowo regionach Dolnej Austrii, Moraw, Śląska i Małopolski.

Inicjatorzy niniejszej deklaracji reprezentują organizacje i instytucje działające wspólnie na rzecz efektywnego wykorzystania istniejącego potencjału wyżej wymienionych regionów Europy Środkowej w kierunku zrównoważonej turystyki, ochrony i zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz budowania partnerskiej współpracy wszystkich zaangażowanych stron.

Niniejszy dokument jest jednocześnie wyrażeniem przez niżej podpisanych partnerów woli realizacji wspólnych projektów w regionach Dolnej Austrii, Moraw, Śląska i Małopolski oraz inicjowania przedsięwzięć kreujących zielony korytarz ekoturystyczny.

Wizja projektu

Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways to europejski korytarz tworzony w oparciu o sieć szlaków przyjaznych dla rowerzystów, turystów pieszych i amatorów turystyki konnej oraz edukacyjnych tras tematycznych. To zielony korytarz „udekorowany” alejami drzew ciągnących się od miejscowości do miejscowości, łączący miejsca i regiony cenne przyrodniczo i kulturowo.

Wiedeń i Kraków to dwa miasta, niezwykle miejsca posiadające *genius loci*, z bogatą historią i wyjątkowym dziedzictwem kulturowym. To miasta odwiedzane przez miliony turystów zagranicznych i krajowych, a jednocześnie punkty startowe nowego szlaku – korytarza ekologicznego o znaczeniu europejskim.

Szlak z Krakowa do Wiednia przecina liczne charakterystyczne i ciekawe regiony mające wielki potencjał do rozwoju turystyki aktywnej, wiejskiej oraz kulturowej. Podróżowanie tym szlakiem oznacza poznanie środka Europy z jego całą różnorodnością i unikalnością przyrodniczą i kulturową.

Zielony szlak – greenway jest tworzony dla ludzi – mieszkańców miast, miasteczek i wsi, organizacji pozarządowych, małych i średnich przedsiębiorców, samorządów i instytucji rządowych i wszystkich innych partnerów, którzy mogą tworzyć sieć lokalnych inicjatyw opartych na wspólnych przedsięwzięciach oraz poprawie jakości życia i wizerunku otoczenia, w którym żyją i pracują.

Greenways w sercu Europy – Integracja europejska w najbliższych latach doprowadzi do zaniku granic państwowych i przyniesie nowe możliwości rozwoju dla tych regionów i miejsc, które będą dobrze przygotowane na realizację ambitnych projektów w Europie, projektów wzmacniających sąsiedzką współpracę, budujących podstawy partnerstwa międzysektorowego i wykazujących się umiejętnością wykorzystania lokalnych zasobów w sposób zrównoważony i zgodny z ideą ekorozwoju.

Wspólne cele

Rozwój zrównoważonych form turystyki jest szansą na ochronę środowiska i poprawę społecznych, kulturowych i ekonomicznych warunków życia społeczności lokalnych z regionów Europy Środkowej. Wartości przyrodnicze i kulturowe oraz silne tradycje naszych krajów stanowią podstawę dobrych stosunków i współpracy oraz wzrostu poziomu i jakości życia każdego mieszkańca. Stąd też głównym celem projektu jest rozwój zrównoważonych form turystyki w harmonii z dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, które stanowi unikalną, a jednocześnie bardzo wrażliwą podstawę lokalnego rozwoju.

Głównym celem partnerskiej współpracy regionów Dolnej Austrii, Moraw, Śląska i Małopolski jest stworzenie europejskiego korytarza ekologicznego zwanego Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways poprzez:

- rozwój łagodnych form transportu i infrastruktury turystycznej,
- właściwe i odpowiedzialne użytkowanie przyrody i krajobrazu,
- poprawę jakości usług turystycznych oraz dostępności do atrakcji turystycznych,
- wylansowanie produktów turystycznych związanych z turystyką aktywną, wiejską i kulturową,
- ulepszenie systemu informacji turystycznej i marketingu produktów turystycznych,
- ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionów na szlaku,
- angażowanie społeczności lokalnych w partycypację w korzyściach z rozwoju turystyki w ich regionie, zwiększanie kwalifikacji lokalnych usługodawców turystycznych oraz poprawę jakości świadczonych przez nich usług.

Za najważniejsze zadania, które powinniśmy podjąć w pierwszej kolejności na rzecz realizacji inicjatywy, uważamy:

- stworzenie wspólnej strategii rozwoju i realizacji projektu oraz angażowania nowych partnerów,
- określenie głównych projektów realizowanych wzdłuż szlaku (np. przyjazna dla środowiska infrastruktura transportowa do rozwoju łagodnych form turystyki, odnowa zabytków kulturowych, ochrona i społeczne formy ochrony przyrody),
- wykreowanie systemu komunikacji i wymiany informacji pomiędzy zaangażowanymi partnerami,
- stworzenie strony internetowej z linkami do stron regionalnych, promującej inicjatywę,
- włączenie istniejących szlaków turystycznych do sieci tras budowanej w oparciu o zielony korytarz Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways,
- inwentaryzację i monitorowanie atrakcji i usług turystycznych wzdłuż korytarza Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways,
- certyfikację usług turystycznych i infrastruktury przyjaznej dla rowerzystów,
- publikację map i przewodników kilkujęzycznych,
- promocję imprez turystycznych i kulturalnych wzdłuż szlaku.

Zasady współpracy

Sygnatariusze niniejszej deklaracji będą wspierać się wzajemnie poprzez:

- realizację i tworzenie wspólnych projektów,
- realizację bliźniaczych, spójnych projektów w obrębie indywidualnego regionu,
- wymianę informacji, know-how oraz najlepszych sprawdzonych rozwiązań,
- włączanie małych lokalnych projektów w większe przedsięwzięcia,
- włączanie lokalnych projektów i przedsięwzięć do planów i strategii rozwoju gmin, powiatów, województw,
- wspólne poszukiwanie środków finansowych na realizację projektów, głównie ze źródeł Unii Europejskiej.

Deklaracja udziału w inicjatywie oznacza jednocześnie otwarcie się na nowych partnerów posiadających podobne długofalowe cele działania i chęć współpracy przy tworzeniu zielonego korytarza. Można się w nią włączyć, zgłaszając się do partnera założyciela inicjatywy w kraju pochodzenia organizacji lub instytucji. Zmiana i poszerzanie wyżej opisanych celów inicjatywy są możliwe tylko w porozumieniu z jej partnerem założycielem.

Ważność inicjatywy

Niżej podpisani partnerzy założyciele inicjatywy ponoszą odpowiedzialność za partnerstwo, co oznacza równość wszystkich partnerów i dzielenie sukcesów i porażek wspólnych projektów. Partnerzy założyciele gwarantują też wypełnianie celów inicjatywy. Wystąpienie z inicjatywy jest aktem dobrowolnym każdego indywidualnego partnera niżej podpisanego i powinno zostać przedstawione w formie pisemnej. Wszystkie ważne decyzje związane ze wspólnymi działaniami, finansowaniem projektów i innych przedsięwzięć związanych z inicjatywą powinny być podejmowane w formie osobnych umów zgodnych z obowiązującym prawem.

Podpisano w Bartosovicach-Studence, Republika Czeska, 13 lutego 2002 roku.

b) etap II - wizualizacja

- opracowanie projektu technicznego oznakowania szlaku,
- włączenie do partnerstwa samorządów lokalnych, w tym władz dużych miast na szlaku,
- pozyskanie środków finansowych na wizualizację szlaku,
- oznakowanie głównej nitki szlaku i tematycznych pętli regionalnych (oznakowanie kierunkowe i informacyjne wykorzystujące logo szlaku greenways).

c) etap III – promocja i sprzedaż produktu turystycznego

- opracowanie pomysłów na oferty – produkty turystyczne – na szlaku wraz z przeprowadzeniem segmentacji rynku (wybór grup docelowych dla poszczególnych produktów),
- pozyskanie partnerów z branży turystycznej – opracowanie produktu turystycznego i jego sprzedaż na rynku,
- przygotowanie, publikacja i dystrybucja materiałów informacyjno-promocyjnych (mapy, przewodniki, informatory, strony www) – na początku najważniejsze są mapa szlaku oraz strona internetowa.

d) etap IV – wspieranie lokalnych inicjatyw

- zapewnienie finansowania lokalnych projektów na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego – SZLAK GREENWAYS MUSI BYĆ WYPEŁNIONY LOKALNYMI INICJATYWAMI angażującymi miejscowe społeczności (jest to jeden z jego głównych wyróżników). Do najpopularniejszych lokalnych inicjatyw na zielonych szlakach należą m.in. imprezy kulturalne i artystyczne, galerie i sklepy z miejscowymi produktami, warsztaty rzemieślników i artystów, ekomuzea, szkolne ostoje przyrody i ośrodki edukacji ekologicznej.

Inicjatywa lokalna – Szkoła Edukacji Środowiskowej na Bursztynowym Szlaku na Przystopiu¹⁴

Przystop to typowy dla beskidzkiej wsi przysiółek. Jest on malowniczo położony na wysokości ok. 700 m n.p.m. w Paśmie Jałowieckim Beskidu Żywieckiego na terenie trzech gmin: Zawoi, Stryszawy i Makowa Podhalańskiego, w bliskim sąsiedztwie Babiogórskiego Parku Narodowego. Na Przystopiu można jeszcze spotkać stare drewniane domy, piwniczki i liczne przydrożne kapliczki. Znajduje się tu klasztor oo. Karmelitów Bosych i elektrownia wiatrowa powstała z inicjatywy zakonników, a także Szkoła Edukacji Środowiskowej na Bursztynowym Szlaku przy Szkole Podstawowej nr 4.

Działalność szkoły na rzecz ekorozwoju przysiółka Przystop rozpoczęła się w 1999 roku, jako szansa na uratowanie małej szkoły przed likwidacją. Uczniowie, rodzice i nauczyciele postanowili działać na rzecz środowiska lokalnego pod hasłem: „W zgodzie z dekalogiem i naturą”. Znaczną inspiracją dla projektu były proekologiczne działania zakonników z pobliskiego klasztoru oo. Karmelitów Bosych, w szczególności o. Romualda Wilka, który na Przystopiu postawił wiatrak – symbol przysiółka.

Działalność ośrodka obejmuje organizację zajęć i imprez edukacyjnych oraz działania mające na celu ochronę środowiska naturalnego (m.in. selektywna zbiórka odpadów, zastosowanie kolektorów słonecznych, termomodernizacja budynku, zastosowanie świetlówek energooszczędnych, założenie ogródka bioróżnorodności, uruchomienie oczyszczalni ścieków). Z inicjatywy szkoły powstała pierwsza w Zawoi szkolna ścieżka dydaktyczna, która ukazuje najciekawsze elementy przyrodnicze, ekologiczne i kulturowe Przystopia. Ścieżka składa się z 14 punktów przedstawiających osiągnięcia szkoły, działalność społeczności lokalnej na rzecz środowiska naturalnego i kulturowego, lokalnych twórców i rzemieślników, a także stare chaty, studnie i piwniczki, różnorodność przydrożnych kapliczek, klasztor oo. Karmelitów Bosych (a w nim kolektory słoneczne, pompy ciepła i kocioł na biomasę), elektrownię wiatrową, miejscową bioróżnorodność (siedliska zwierząt, formy skalne, potok górski, bory jodłowe i lasy bukowe, stanowiska roślin chronionych) oraz krajobraz górski z widokami na Pasma Babiej Góry, Policy i Jałowca. W pomieszczeniach budynku urządzono Izbę Regionalną im. Franciszka Gazdy, która posiada zbiór cennych eksponatów: dawnych narzędzi, sprzętów gospodarstwa domowego, elementów stroju, fotografii i in. Społeczność szkolna zgromadziła i udokumentowała materiał historyczny i etnograficzny własnej „małej ojczyzny” w postaci albumów, słowników gwary i nazw własnych, zbiorów legend, pieśni, gawęd. Spółdzielnia Uczniowska „Sklepek pod Magurką” służy turystom i zwiedzającym jako punkt sprzedaży wyrobów miejscowych twórców ludowych, pamiątek i wydawnictw o regionie. Szkoła prowadzi usługi turystyczno-edukacyjne dla „zielonych szkół” i innych grup turystycznych. Została wyróżniona Zielonym Certyfikatem I i II stopnia, czyli znakiem jakości za działania na rzecz zrównoważonego rozwoju lokalnego, przez Fundację

¹⁴ Przystop. Z widokiem na Babią Górę, red. W. Krzeszowiak, D. Zaręba, M. Zasadziński, Bezdroża, Kraków 2007. Więcej informacji na stronach www.przyslop.zawoja.pl

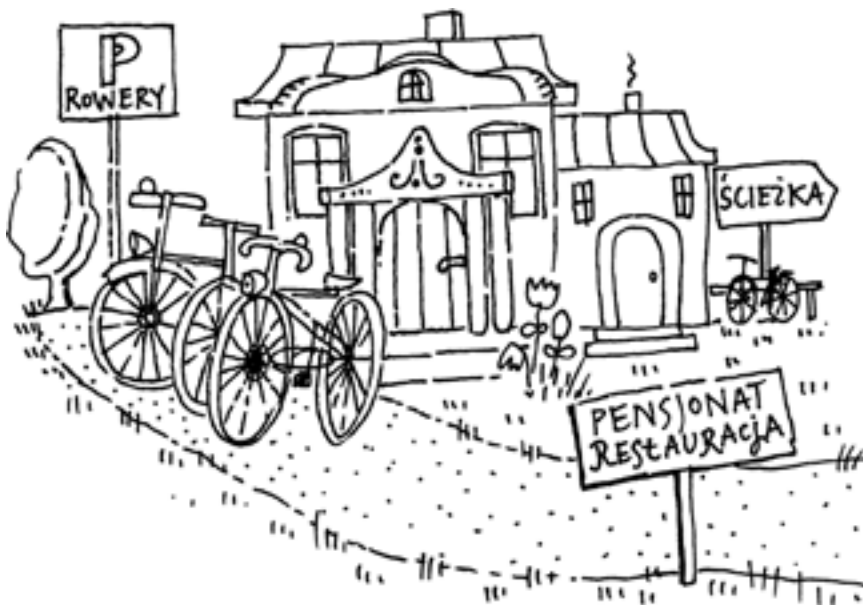
Ekologiczną EKO-OKO. Certyfikat ten to prestiżowa nagroda przyznawana pod patronatem Ministerstwa Środowiska i Ministerstwa Edukacji Narodowej. W ramach programu Fundacji Partnerstwo dla Środowiska „Szkoły dla Ekorozwoju” placówka otrzymała tytuł Lokalnego Centrum Aktywności Ekologicznej – Zrównoważonego Rozwoju. W 2007 roku szkołę wyróżniono „Zieloną Flagą” międzynarodowego programu „Eko-szkoły” jako pierwszą w Polsce¹⁵.

Działania placówki wspiera Stowarzyszenie na rzecz Zrównoważonego Rozwoju „Przystop”, którego członkami są rodzice uczniów oraz mieszkańcy Przystopia. Siedziba stowarzyszenia mieści się w przystopskiej szkole¹⁶.

e) etap V – tworzenie infrastruktury szlaku

- tworzenie małej infrastruktury wzdłuż szlaków, obejmującej miejsca wypoczynkowe, tablice i punkty informacyjne itp.,
- włączanie gestorów bazy noclegowej i żywieniowej w inicjatywę szlaku; zachęcanie branży turystycznej do pozyskiwania zielonych certyfikatów, takich jak Czysta Turystyka i Bicyclists Welcome (zob. rozdział V),
- docelowo – pozyskiwanie środków finansowych na etapowe budowanie ścieżek niekolidujących z ruchem samochodowym, którymi będzie biegła główna oś szlaku. W pierwszej kolejności należy zadbać o odcinki, które wprowadzają użytkowników szlaku do dużych miast i którymi podróżujący opuszczają te miasta.

¹⁵ Więcej informacji na stronach www.ekoszkola.pl

¹⁶ Więcej informacji na stronach www.przystop.zawoja.pl

3. Kryteria zielonych szlaków w Europie Środkowo-Wschodniej

Istnieją dwa poziomy kryteriów zielonych szlaków – greenways: kryteria ogólne (dotyczące wszystkich kategorii zielonych szlaków) oraz kryteria szczegółowe (odnoszące się do poszczególnych kategorii zielonych szlaków)

3.1. Kryteria ogólne

Zielony szlak – greenway to oznakowana w terenie trasa, która ma odrębną **nazwę** (zawierającą określenie „zielony szlak” lub „greenway”), **logo** oraz **motyw – temat przewodni**. Informacje o szlaku są udostępnione w formie **ulotek, map** lub **przewodników**, istnieje **strona internetowa** dotycząca szlaku oraz **system informacji** wzdłuż trasy (m.in. tablice i punkty informacyjne). Szlak spełnia podstawowe **kryteria bezpieczeństwa**, szczególnie dla rowerzystów i pieszych, oraz jest rozwijany i zarządzany przez głównego **koordynatora** (organizacja, instytucja, samorząd lokalny itp.) **w porozumieniu i we współpracy z innymi partnerami** z regionu. Szlak jest częścią istniejących lub projektowanych **strategii i planów rozwoju transportu i turystyki**, wpisuje się w **sieć komunikacyjną i turystyczną** regionu i poszczególnych gmin oraz jest powiązany z **systemem transportu publicznego**.

3.2. Kryteria szczegółowe

Długodystansowe zielone szlaki (LONG-DISTANCE GREENWAYS)

Kryteria infrastrukturalne:

- Zielony szlak łączy atrakcje przyrodnicze i kulturowe, miejsca ciekawe pod względem krajoznawczym, przyrodniczym, kulturowym, historycznym i społecznym – min. co 15 km.
- Na szlaku znajdują się miejsca wypoczynkowe – min. co 20 km.
- Na szlaku znajdują się węzłowe punkty turystyczne z dostępną bazą noclegową i żywieniową – min. co 30 km.
- Informacje o szlaku (w formie ulotek, broszur, przewodników, map itp.) są dostępne w punktach informacji turystycznej na szlaku oraz w sąsiednich regionach.
- Szlak prowadzi bezpiecznymi trasami, odseparowanymi od transportu zmotoryzowanego, lub spokojnymi drogami o niskim natężeniu ruchu.
- Przynajmniej 90 procent szlaku posiada utwardzoną nawierzchnię umożliwiającą przejazd rowerem o każdej porze roku (dotyczy szlaków rowerowych).

Kryteria funkcjonalne:

- W każdym mieście i wsi oraz przy atrakcji turystycznej, przez którą przebiega szlak, znajduje się przynajmniej jedna tablica informacyjna opisująca szlak oraz miejsce.
- Na szlaku znajduje się przynajmniej jeden punkt dystrybucji lokalnych produktów (np. sklep, warsztat, galeria).
- Na szlaku znajduje się przynajmniej jeden punkt degustacji lokalnej czy regionalnej kuchni (potrawy lub napoje).

- d) Szlak oferuje możliwość poznania przynajmniej jednej lokalnej inicjatywy na rzecz ochrony i interpretacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
- e) Szlak prowadzi przez centra wsi, miasteczek bądź miast lub centra te połączone są ze szlakiem za pomocą oznakowanej jego odnogi czy pętli.
- f) Na szlaku dostępny jest przynajmniej jeden produkt turystyczny oferowany przez lokalnego czy regionalnego touroperatora.

Lokalne zielone szlaki (LOCAL GREENWAYS)

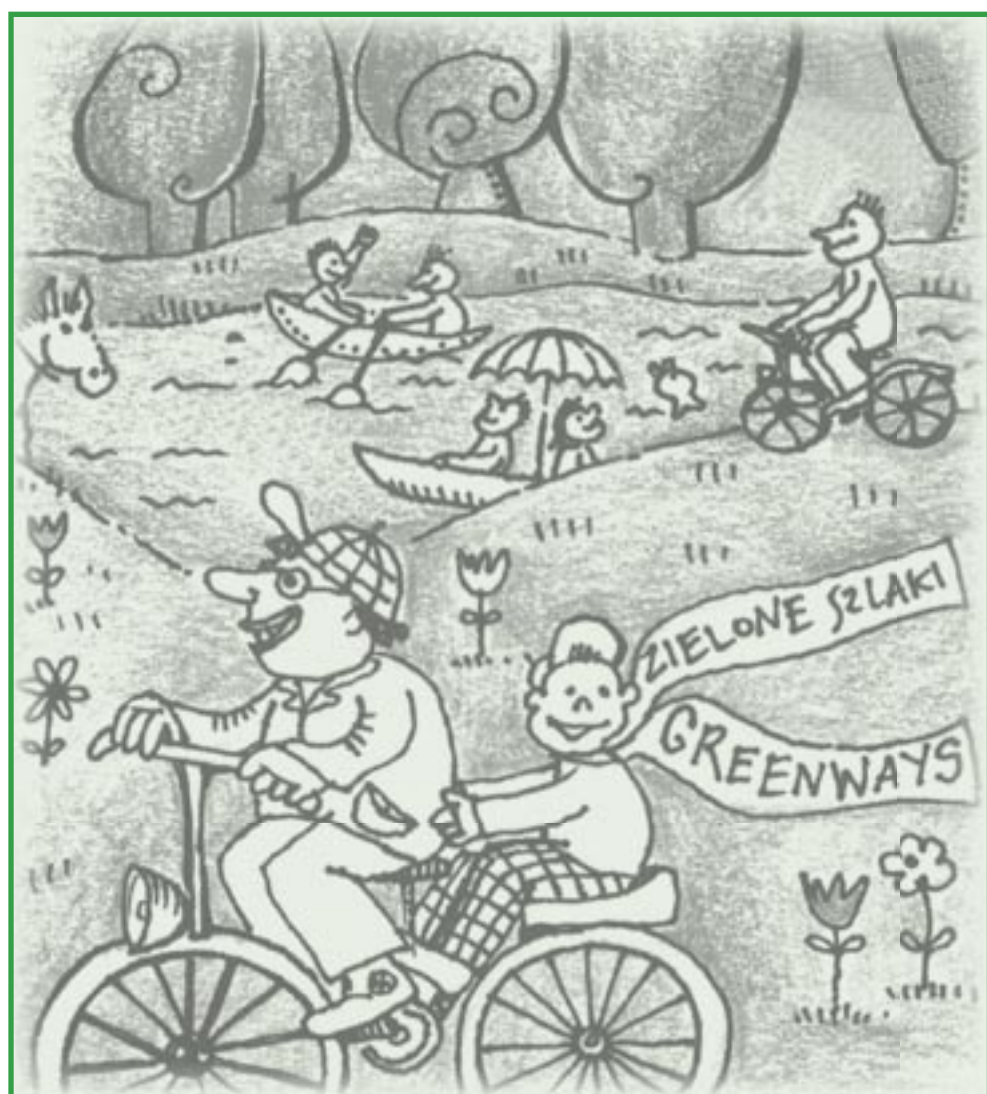
Kryteria:

- a) Na szlaku będącym pętlą znajduje się przynajmniej jedna tablica informacyjna, a na szlaku liniowym – przynajmniej dwie takie tablice.
- b) Na szlaku znajduje się przynajmniej jeden punkt wypoczynkowy i/lub punkt fitness.
- c) Szlak prowadzi od centrów, do centrów i przez centra wsi lub miast (w stosownych przypadkach).
- d) Dojazd do początku szlaku jest możliwy za pomocą transportu publicznego.

Miejskie zielone szlaki (URBAN GREENWAYS)

Kryteria:

- a) Przynajmniej 90 procent szlaku posiada utwardzoną nawierzchnię.
- b) Szlak stanowi korytarz komunikacyjny utworzony na niezależnej od transportu drogowego ścieżce służącej niezmotoryzowanym, łagodnym formom transportu.
- c) Nachylenie szlaku (wielkości najwyżej kilku stopni) pozwala, by korzystali z niego różni użytkownicy, w tym osoby na wózkach inwalidzkich.
- d) Na szlaku będącym pętlą znajduje się przynajmniej jedna tablica informacyjna, a na szlaku liniowym – przynajmniej dwie takie tablice.
- e) Na szlaku znajduje się przynajmniej jeden punkt wypoczynkowy i/lub punkt fitness.

Rozdział III

Historia greenways na świecie

Korzenie ruchu greenways sięgają końca XIX wieku i wiążą się z pracą architektów krajobrazu – Fredericka Law Olmsteda w USA, który projektował m.in. Park Centralny w Nowym Jorku, oraz Ebenezera Howarda w Wielkiej Brytanii, twórcy koncepcji miasta-ogrodu. Choć wiele oryginalnych pomysłów stanowiących inspirację do powstania koncepcji greenways zrodziło się także we Francji, Belgii czy Wielkiej Brytanii, za kolebkę ruchu greenways uważa się Stany Zjednoczone, gdzie rozwój zielonych szlaków związany był z reakcją na niekontrolowaną urbanizację. Z USA i Europy idea greenways powędrowała do Kanady, Australii i Oceanii oraz Ameryki Południowej.

Niektóre czynniki leżące u podłoża ruchu greenways w USA i Europie

- Kryzys naftowy w latach 70.
- Powstanie ruchu ekologicznego, w tym ruchu skierowanego przeciwko motoryzacji.
- Rozszerzenie akcji związanych ze zbiorowym wykorzystywaniem aut (*car sharing*), powstawanie ścieżek rowerowych w miastach.
- Rozszerzenie sposobów spędzania wolnego czasu na świeżym powietrzu, rozwój turystyki wiejskiej, w tym ekoturystyki i innych łagodnych form wypoczynku, rozwój turystyki aktywnej, zainteresowanie rekreacją i uprawianiem ulubionych sportów na łonie przyrody.
- Rozwój technologii związanych z rowerami i rolkami.
- Wzrost zainteresowania obywateli i samorządów wartościami środowiska przyrodniczego i kulturowego w najbliższym otoczeniu.
- Powstanie stowarzyszeń związanych z ruchem greenways, takich jak m.in. Rails-to-Trails w USA, Cheminis du Rail w Belgii czy Sustrans w Wielkiej Brytanii¹⁷.

¹⁷ Průvodce programem Greenways. Informační a metodické listy programu Zelené stezky Greenways, ZO CSOP Veronica, Nadace Partnerství, Brno 2001.

1. Greenways w USA

1.1. Historia greenways w USA

W Stanach Zjednoczonych słowo „greenways” pojawiło się po raz pierwszy w latach 50. XX wieku w kontekście ścieżek rekreacyjnych (pieszych i rowerowych) służących promocji aktywnego stylu życia i niezmotoryzowanych środków transportu, tworzonych głównie na terenach miejskich. W roku 1987 dzięki inicjatywie prezydenckiej Komisji ds. Rekreacji (President’s Commission on American Outdoors), kierowanej przez gubernatora stanu Tennessee, Alexandra Lamara, oraz aktywności prezesa National Geographic Society, Gilberta Grosvenora, ogłoszono długofalowy cel strategiczny: „utworzenie sieci greenways w całej Ameryce!”.

Dzisiaj w USA istnieje ponad 30 000 km zielonych szlaków. Działają setki organizacji pozarządowych zajmujących się rozwojem idei greenways na szczeblu krajowym, stanowym, powiatowym i lokalnym, takich jak Rails-to-Trails Conservancy, American Trails, Transportation Alternatives, East Coast Greenway Alliance, The Hudson River Valley Greenways i in. Realizację greenways wspierają również administracje terenów prawnie chronionych oraz samorządy, które często powołują nawet specjalne stanowiska dla urzędników ds. greenways. Wszystkie te inicjatywy odbywają się w oparciu o szerokie partnerstwo sektora publicznego, biznesowego i pozarządowego.

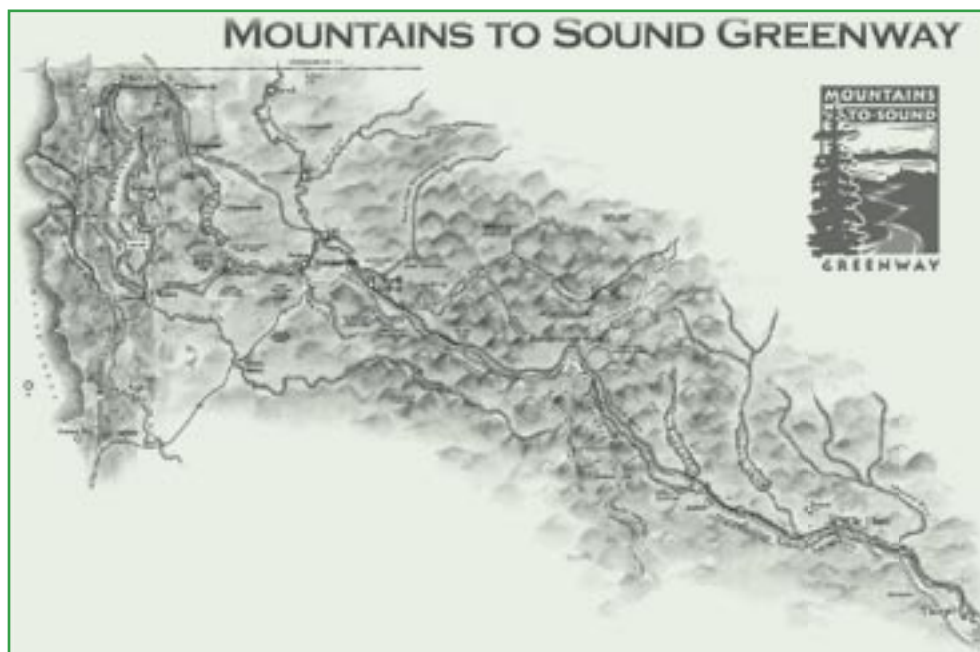
Przykładowo w Oregonie przy Urzędzie Stanu działa instytucja „Metro” koordynująca i realizująca projekty greenways, a w Pensylwanii utworzono specjalne stanowisko koordynatora ds. szlaków i greenways. W Ohio inicjatywę tworzenia greenways przejęła grupa organizacji pozarządowych, ściśle współpracujących z administracjami parku narodowego Cuyahonga Valley, National Park Service oraz parków stanowych i miejskich (zob. listę amerykańskich organizacji działających na rzecz greenways, zamieszczoną na końcu książki).

Amerykańska Nagroda Greenways (American Greenways Award) jest partnerską inicjatywą firmy Kodak, Conservation Fund oraz National Geographic Society. Od roku 1993 rocznie ok. 30 lokalnym inicjatywom typu greenways przyznawane są małe dotacje w kwocie 500–2500 dolarów. Nagroda ta jest bardzo prestiżowym wyróżnieniem i ważnym narzędziem promocji i wspierania rozwoju zielonych szlaków w USA¹⁸.

¹⁸ Więcej informacji na stronach www.conservationfund.org

1.2. Przykłady amerykańskich greenways

a) Mountains to Sound Greenway, stan Waszyngton

Mountains to Sound Greenway („Z gór do morza”¹⁹) jest wielofunkcyjną siecią szlaków spacerowych, rowerowych, konnych i górskich szlaków pieszych. Główna oś greenway, długości ponad 100 mil (ok. 165 km), zaczyna się w Seattle w dzielnicy Puget Sound, przecina miasto i prowadzi przez przełęcz Snoqualmie Pass wśród górskich krajobrazów Gór Kaskadowych (Cascade Mountains) do środkowej półpustynnej części stanu Waszyngton. Szlak, który biegnie wzdłuż starej linii kolejowej oraz drogi Interstate 90, łączy parki, tereny zielone i ścieżki miejskie, chronione tereny leśne i rezerваты przyrody, gospodarstwa rolne, miejsca rekreacyjne, historyczne miasteczka, jeziora, górskie rzeki oraz siedliska dzikiej przyrody położone zaraz za obrzeżami aglomeracji Seattle.

Lokalne pętle szlaku, które odchodzą od jego głównej osi w okolicach Seattle, prowadzą przez najpiękniejsze tereny zielone, takie jak park przyrodniczy Mercer Slough, parki: Ravenna, Marymoor i Newcastle, oraz brzegi niezwykłych jezior: Washington i Sammamish, które łączy lokalna trasa dla niezmotoryzowanych środków transportu pn. „Lake to Lake” („Od jeziora do jeziora”).

Główna oś szlaku biegnie wzdłuż drogi Interstate 90 przecinającej miasta: Renton, Issaquah, Preston, Fall City, Snoqualmie, North Bend, Easton, Cle Elum. Przy każdym wyjeździe z drogi można zaparkować samochód i zmienić środek transportu na bardziej zrównoważony albo ruszyć na pieszą wycieczkę. Główne atrakcje turystyczne to: wodospady Snoqualmie Falls, które są o 100 stóp (ok. 30 m) wyższe od Niagary i przyciągają rocznie 1,5 mln odwiedzających; dwa narodowe lasy – Mt. Baker-Snoqualmie National Forest i Wenatchee National Forest; malowniczy szczyt w Górach

¹⁹ Słowo „sound” jest szczególnym określeniem miasta Seattle, oznaczającym płytką zatokę morską, nad którą leży stolica stanu Waszyngton.

Kaskadowych – Mount Si (znany z filmu *Twin Peaks*); różnorodność krajobrazów Gór Kaskadowych, bystre rzeki i spokojne jeziora, wysokie i małe wodospady; kawiarnia w North Bend, która często pojawiała się w filmie *Twin Peaks*.

Co roku na szlaku odbywają się festiwale i inne imprezy, np. Dni Greenway (24–25 czerwca), Dni Pionierów (pierwszy weekend lipca), Dni Starej Linii Kolejowej Snoqualmie Railway (pierwszy weekend sierpnia), Dni Łososia (początek października), Dni Miast: Fall City, North Bend, Easton, Cle Elum, Roslin.

Dzięki zaangażowaniu społeczności lokalnych na szlaku co roku odbywa się ponad 1000 akcji wolontariuszy, podczas których członkowie organizacji koordynującej szlak oraz przyjaciele Greenway realizują programy ekologiczne dla młodzieży szkolnej i studentów, sadzą drzewa, tworzą, przebudowują, znakują i sprzątają szlaki.

Szlak Mountains to Sound Greenway otrzymał liczne nagrody krajowe i regionalne²⁰.

Dane techniczne	
Długość	ok. 165 km
Początek szlaku	Seattle (Puget Sound)
Koniec szlaku	środkowa część stanu Waszyngton (okolice miejscowości Thorp)
Nawierzchnia	główna oś szlaku (twarda nawierzchnia) może być użytkowana o każdej porze roku, bez względu na pogodę; niektóre lokalne szlaki i pętle wiodą trasami górskimi i leśnymi, gdzie podczas deszczu i złej pogody mogą panować trudne warunki
Użytkownicy	rowerzyści, piesi, jeźdźcy konni
Infrastruktura dostępna dla podróżujących szlakiem	pola kempingowe i biwakowe, miejsca odpoczynku (miejsce na piknik, dostęp do wody, sanitariaty, parkingi), punkty informacyjne, edukacyjne, gospodarstwa rolne
Organizacja zarządzająca szlakiem	Mountains to Sound Greenway Trust

b) East Coast Greenway, stany na wschodnim wybrzeżu od Maine do Florydy

East Coast Greenway (Zielony Szlak Wschodniego Wybrzeża) to liczący ponad 3000 mil (5556 km) szlak, który łączy stany Maine (Calais – początek szlaku) i Florydę (Key West – koniec szlaku), biegnąc przez miasta i miejscowości wschodniego wybrzeża USA – obszar zamieszkały przez ponad 35 mln ludzi. Dotychczas ukończono przeszło 20 procent szlaku, który docelowo ma prowadzić ścieżkami całkowicie odseparowanymi od transportu samochodowego, dostępnymi dla rowerzystów, spacerowiczów, rolkarzy, narciarzy, jeźdźców konnych, osób na wózkach inwalidzkich i innych niezmotoryzowanych użytkowników. Szlak zostanie ukończony w 2010 roku.

Jest to pierwszy w USA długodystansowy zielony korytarz biegnący od miasta do miasta, kompleksowy system łączący istniejące szlaki miejskie, esplanady nadmorskie i rzeczne, ścieżki w parkach, trasy wiodące nieużytkowanymi traktami kolejowymi, dawne ścieżki flisackie itd. Szlak będzie równoległy do jednego z najstarszych szlaków pieszych w USA, prowadzącego wzdłuż łańcucha Appalachów (Appalachian

²⁰ Więcej informacji na stronach www.mtsgreenway.org

Trail), i jest dla niego „nizinną” alternatywą. Wiedzie przeważnie przez równinne tereny przybrzeżne i przez centra 25 głównych miast wybrzeża morskiego, takich jak Boston, Providence, Nowy Jork, Waszyngton DC, Miami, mijając śródmieścia wielkich metropolii (*down-towns*) z drapaczami chmur, kampusy studenckie, różnorodne dzielnice podmiejskie, a także tereny wiejskie z ostojami cennej przyrody (tereny prawnie chronione w ramach narodowego systemu parków miejskich, stanowych i narodowych). Szlak jest tworzony z myślą o długodystansowych podróżnych, którzy pokonają całą trasę lub większą jej część, ale przede wszystkim o lokalnych społecznościach, mieszkańcach, którzy będą mogli korzystać ze szlaku, dojeżdżając do pracy lub szkoły czy też udając się na krótkie wycieczki rekreacyjne po okolicy.

Za komunikację na szlaku i jego promocję odpowiada East Coast Greenway Alliance, organizacja założona w 1991 roku, która dba również o jednolitą jakość realizacji poszczególnych odcinków i spójne oznakowanie. Poszczególne odcinki szlaku są realizowane i zarządzane przez instytucje samorządowe i rządowe (na poziomie miast, powiatów i stanów). Jesienią 2004 roku zorganizowano pierwszy rajd rowerowy z Calais do Key West. Grupie pierwszych eksploratorów szlaku przejechanie trasy zajęło 53 dni²¹.

²¹ Więcej informacji na stronach www.greenway.org

Hudson River Valley Greenway (Zielony Szlak Doliny Rzeki Hudson) to nie tylko system rekreacyjnych szlaków dla niezmotywowanych użytkowników, ale przede wszystkim kompleksowa strategia zachowania wartości krajobrazowych, przyrodniczych, historycznych, kulturowych i rekreacyjnych doliny rzeki Hudson oraz zrównoważonego rozwoju regionu i wykreowania wspólnej tożsamości dla mieszkańców i położonych tam miejscowości (242 miejscowości, 13 powiatów) od Waterfordu (powiat Saratoga County) po Battery Park na nowojorskim Manhattanie. Jest to stanowa inicjatywa, podjęta w 1991 roku poprzez ogłoszenie Aktu Greenway (The Hudson River Valley Greenway Act), na mocy którego zostały powołane dwie instytucje odpowiadające za zarządzanie:

- Rada Społeczności Doliny Rzeki Hudson (The Hudson River Valley Greenway Communities Council) – agenda stanowa, która koordynuje współpracę pomiędzy samorządami lokalnymi i powiatowymi na rzecz kompleksowego i zrównoważonego planowania i zagospodarowania przestrzennego regionu;
- Organizacja ds. Ochrony Doliny Rzeki Hudson (Greenway Conservancy for the Hudson River Valley) – organizacja pożytku publicznego, której celem jest budowanie współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi, organizacjami i mieszkańcami na rzecz tworzenia systemu szlaków w dolinie rzeki Hudson, a także promocji regionu jako atrakcji turystycznej, ochrony przyrody i rolnictwa itp.

W ramach programu Hudson River Valley Greenway realizowanych jest obecnie wiele przedsięwzięć. Warto spośród nich wymienić:

- wsparcie finansowe i doradcze dla działań na rzecz planowania przestrzennego, udzielane lokalnym społecznościom, powiatom oraz organizacjom pozarządowym;
- rozwój kompleksowego systemu szlaków pieszych, rowerowych i wodnych pn. Hudson River Valley Greenway Trail System;
- program małych dotacji dla lokalnych społeczności na oddolne projekty związane z zagospodarowaniem przestrzennym regionu zgodnym z misją i kryteriami greenways;
- doroczna nagroda „Visions in Planning” („Wizja w planowaniu”) dla projektów partnerskich prezentujących najciekawsze pomysły na zagospodarowanie przestrzenne i rozwój regionu zgodny z kryteriami greenways.

Kryteria greenways dla doliny rzeki Hudson

1. Ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych.
2. Planowanie regionalne łączące zachowanie zasobów przyrodniczych i kulturowych, rozwój gospodarczy, zwiększanie publicznej dostępności miejsc dla lokalnych społeczności oraz edukację ekologiczną i związaną z dziedzictwem.
3. Rozwój gospodarczy oparty na zachowaniu zasobów przyrodniczych i kulturowych, w tym rolnictwo, turystyka, rewitalizacja przestrzeni publicznych (zwłaszcza na terenach przybrzeżnych).
4. Dostęp publiczny do miejsc położonych w dolinie rzeki Hudson poprzez tworzenie parków nadrzecznych oraz rozwój systemu szlaków doliny rzeki Hudson.
5. Dziedzictwo i edukacja ekologiczna: zwiększanie świadomości i wiedzy lokalnej społeczności i odwiedzających na temat wartości przyrodniczych, kulturowych, krajobrazowych i historycznych doliny rzeki Hudson.

W ramach systemu szlaków w dolinie rzeki Hudson powstaje sieć tras rekreacyjnych dla niezmotoryzowanych użytkowników w oparciu o istniejące i planowane szlaki łączące najistotniejsze zasoby (miejsca historyczne, rezerwy przyrody, parki i inne przestrzenie publiczne) z ważnymi ośrodkami życia społecznego w regionie (szkoły, osiedla mieszkaniowe, stacje kolejowe, dzielnice biznesu itd.). Według danych z 2006 roku do sieci zielonych szlaków należy już ponad 1000 km tras (540 mil), w tym główny szlak Greenway Trail liczący blisko 440 km (szlak przybrzeżny z siecią szlaków łącznikowych i dojazdowych) i szlak wodny Greenway Water Trail o długości 290 km. Pozostałą część systemu tworzy szlak rowerowy nr 9 – New York State Bike Route 9 (272 km).

Nadrzędną koncepcją projektu jest aktywny udział społeczności lokalnych w planowaniu rozwoju i zagospodarowania doliny rzeki Hudson dla siebie i następnych pokoleń oraz stworzenie dla nich specjalnego, niepowtarzalnego miejsca do życia²².

Dane techniczne	
Długość	ok. 1000 km (540 mil), w tym: <ul style="list-style-type: none"> • Greenway Trail – 440 km • Greenway Water Trail – 290 km • NYS Bike Route 9 – 272 km
Początek szlaku	Waterford (powiat Saratoga County)
Koniec szlaku	Nowy Jork – Battery Park
Użytkownicy	<ul style="list-style-type: none"> • Greenway Trail: rowerzyści, spacerowicze i turyści piesi, rolkarze itp. • Greenway Water Trail: osoby płynące w łodziach, kanoe, na jachtach itp. • NYS Bike Route 9: rowerzyści
Infrastruktura dostępna dla podróżujących szlakiem	miejsca odpoczynku, punkty informacyjne, tablice informacyjne; możliwość korzystania z miejscowej bazy noclegowej i gastronomicznej
Organizacja zarządzająca szlakiem	Greenway Conservancy for the Hudson River Valley

²² Więcej informacji na stronach www.hudsongreenway.state.ny.us

2. Greenways w Europie Zachodniej

W Europie idea greenways roz powszechniła się z końcem lat 80. i w latach 90. XX wieku. Greenways w krajach Unii Europejskiej rozumiane są jako zielone korytarze turystyczne, rekreacyjne i komunikacyjne tworzone dla niezmotoryzowanych form transportu. To niezależne i niekolidujące z ruchem samochodowym ścieżki biegnące wzdłuż dawnych, historycznych szlaków, naturalnych korytarzy ekologicznych lub opuszczonych i nieużytkowanych traktów komunikacyjnych (np. dawnych trakcji kolejowych). Ich celem jest promocja aktywnego stylu życia, poprawa zdrowia, ochrona środowiska naturalnego, zmniejszanie zanieczyszczeń powodowanych przez motoryzację oraz tworzenie bezpiecznych tras dojazdu lub dojścia do pracy i szkoły.

2.1. Europejskie Stowarzyszenie Greenways

W 1997 roku w Namur, w Belgii, powstało Europejskie Stowarzyszenie Greenways (European Greenways Association – EGWA), które skupia dziś 35 członków – narodowe organizacje i instytucje zajmujące się tworzeniem i promocją greenways. Najbardziej aktywni są partnerzy z Belgii, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, Francji, Irlandii oraz Republiki Czeskiej. Wiele zielonych szlaków w Europie Zachodniej powstało na bazie nieużytkowanych, opuszczonych linii kolejowych – są to tzw. rails-to-trails.

Europejska definicja greenways

Deklaracja z Lille, przyjęta przez EGWA 12 września 2000 roku, podaje następującą definicję zielonych szlaków:

Szlaki komunikacyjne przeznaczone wyłącznie do podróży niezmotoryzowanych, rozwijane kompleksowo, aby zapewnić ochronę środowiska naturalnego oraz podnosić jakość życia na obszarach wokół nich. Szlaki te powinny spełniać określone standardy dotyczące szerokości, nachylenia terenu i stanu nawierzchni, tak aby być przyjaznymi dla użytkowników oraz stwarzać warunki do bezpiecznego podróżowania dla użytkowników o różnym poziomie umiejętności.

Cele i obszary działania EGWA:

- wspieranie działań mających na celu zachowanie istniejącej infrastruktury, takiej jak nieużywane linie kolejowe, ścieżki flisackie i szlaki historyczne (np. rzymskie drogi, szlaki pielgrzymkowe czy pasterskie), aby w oparciu o nie tworzyć niezmotoryzowane szlaki turystyczne;
- zachęcanie do korzystania z niezmotoryzowanych środków podróżowania, inwentaryzacje potencjalnych szlaków i przygotowywanie opracowań technicznych;
- promocja i koordynacja wymiany informacji i wiedzy specjalistycznej pomiędzy organizacjami i instytucjami działającymi zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym, zaangażowanymi w rozwijanie zielonych szlaków w Europie;
- udzielanie informacji i doradztwo na rzecz organizacji i instytucji działających zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym, w zakresie rozwoju niezmotoryzowanych szlaków turystycznych;
- współpraca z instytucjami europejskimi nad rozwojem i kształtowaniem polityki w zakresie rozwoju zrównoważonego, środowiska naturalnego, równomiernego rozwoju regionów i zatrudnienia.

Główne działania i osiągnięcia EGWA:

a) Sieć „Greenways for Europe” (Reseau Vert Européen – REVER AMNO i REVER MED)

Stowarzyszenie jest członkiem międzynarodowej sieci „Greenways for Europe”, skupiającej niezmotoryzowane szlaki turystyczne. Sieć składa się z istniejących zielonych szlaków oraz – jeśli jest taka możliwość – z lokalnych dróg o niskim nasileniu ruchu, które łączą poszczególne szlaki lub umożliwiają dojazd ze szlaku do miejsc interesujących pod względem historycznym, kulturowym lub środowiskowym, miejsc noclegowych, ośrodków handlowych itd.

Stowarzyszenie było zaangażowane w dwa projekty finansowane przez Komisję Europejską ze środków programu INTERREG: REVER AMNO (Northwest Metropolitan Area – Północno-Zachodni Obszar Metropolitalny, 1999–2001 – Belgia, Francja, Luksemburg, Irlandia i Wielka Brytania) oraz REVER MED (Western Mediterranean – Zachodnia Część Basenu Morza Śródziemnego, 2002–2004 – Włochy, Francja, Hiszpania i Portugalia)²³.

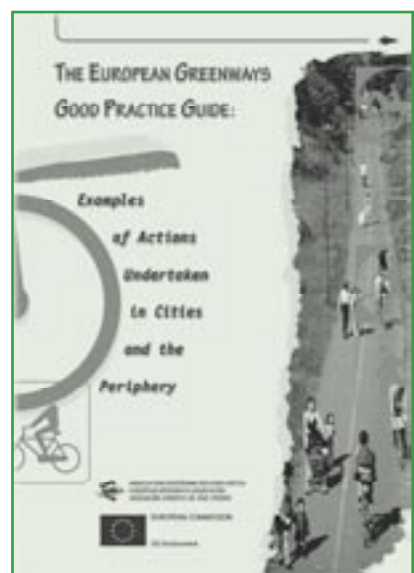
b) Podręcznik Dobrych Praktyk

Zielonych Szlaków – Greenways

Podręcznik, opracowany we współpracy z Dyrektoriatem Komisji Europejskiej ds. Środowiska, umożliwi przedstawicielom sektora publicznego lepsze poznanie koncepcji zielonych szlaków (podręcznik w formacie pdf dostępny jest na stronie www.aevv-egwa.org).

c) Europejska Nagroda Zielonych Szlaków – Greenways

Nagroda przyznawana jest inicjatywom typu greenways, które wyróżnia wysoka jakość i które stanowią część szerszych programów dotyczących rozwoju zrównoważonego. Konkurs i jego zwycięzcy cieszą się dużym zainteresowaniem mediów europejskich²⁴.

²³ Więcej informacji na stronach www.revermed.com

²⁴ Więcej informacji na stronach www.aevv-egwa.org

d) Europejski Dzień Zielonych Szlaków – Greenways

Działania i akcje organizowane przez członków EGWA z okazji obchodów Europejskiego Dnia Zielonych Szlaków – Greenways mają na celu przekazanie opinii publicznej informacji na temat zielonych szlaków oraz zaprezentowanie ich jako zrównoważonego rozwiązania problemów w dziedzinie transportu. Dzień ten organizowany jest podczas Europejskiego Tygodnia Mobilności (Zrównoważonego Transportu) – European Mobility Week, organizowanego co roku 16–22 września w ponad 1300 miastach i miejscowościach europejskich²⁵.

e) Obserwatorium Zielonych Szlaków – Greenways

W 2007 roku EGWA uruchomiła centrum dokumentacji zielonych szlaków pn. Obserwatorium Zielonych Szlaków – Greenways (OEVV), gdzie można znaleźć opisy większości greenways w Europie, a także dodać nowy szlak do bazy danych²⁶.

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska w ramach programu Central and Eastern European Greenways jest pełnym członkiem Europejskiego Stowarzyszenia Greenways od 2002 roku. Członkostwo pozwala na szeroką promocję rodzimych zielonych szlaków w Europie oraz dostęp do informacji i korzystanie z doświadczeń krajów Europy Zachodniej.

²⁵ Więcej informacji na stronach www.mobilityweek-europe.org

²⁶ Więcej informacji na stronach www.oevv-egwo.org

2.2. Greenways a EuroVelo

EuroVelo to europejska sieć tras rowerowych – projekt Europejskiej Federacji Cyklistów (European Cyclists Federation) zakładający wyznaczenie 12 długodystansowych tras rowerowych, prowadzących przez całą Europę, o łącznej długości ok. 60 000 km, z czego już obecnie wytyczono ponad 20 000 km. Celem EuroVelo jest zachęcenie ludzi do podróżowania rowerem jako alternatywy tradycyjnych podróży. Europejska sieć rowerowa ma służyć nie tylko osobom, które planują podróż rowerem przez Europę, ale przede wszystkim lokalnym społecznościom – jako forma lokalnej komunikacji, rekreacji i wypoczynku na świeżym powietrzu. We wszystkich krajach trasy EuroVelo są planowane na poziomie regionalnym i narodowym według wspólnych kryteriów. Ich międzynarodowy charakter winien ułatwiać tworzenie politycznego klimatu dla budowy tras i pozyskiwania na ten cel stosownych funduszy²⁷.

Przy projektowaniu przebiegu zielonych szlaków – greenways w Europie Środkowo-Wschodniej brane są pod uwagę istniejące lub planowane szlaki, w szczególności europejskie trasy rowerowe oraz związane z nimi standardy. Niektóre odcinki zielonych szlaków pokrywają się z przebiegiem szlaków EuroVelo i są dodatkowo oznakowane jako EuroVelo. W Polsce działania w tym zakresie są realizowane we współpracy z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym (PTTK) oraz Polskim Klubem Ekologicznym (projekt „Miasta dla Rowerów”).

Kryteria EuroVelo

Kryteria merytoryczne:

- trasy będą łączyły wszystkie kraje Europy; miasta – prowadząc przez ich centra – połączą także istniejące długodystansowe drogi rowerowe oraz fragmenty innych dróg rowerowych;
- trasy winny być projektowane tematycznie, według kryteriów geograficznych lub kulturowych;
- trasy będą stymulowały wysiłek fizyczny, szacunek dla środowiska naturalnego, powinny także przyczyniać się do nawiązywania międzynarodowych kontaktów w całej Europie;
- drogi rowerowe powinny odpowiadać wszystkim wymogom bezpieczeństwa ruchu drogowego, winny być spójne w zakresie sposobu umocnienia podłoża, a także zapewniać bezpieczeństwo i komfort jazdy rowerem z pełnym bagażem;
- oznakowanie tras powinno być zrozumiałe dla rowerzystów zagranicznych;
- wzdłuż tras należy zawsze ustalać możliwości noclegów i innych udogodnień;
- trasy powinny przebiegać przez atrakcyjne dla turystów rowerowych obszary – należy unikać terenów mało interesujących i monottonnych, tak by pokonywanie każdej z tras stanowiło dla turysty duże przeżycie.

Kryteria techniczne:

- trasy EuroVelo mogą prowadzić głównie drogami o natężeniu ruchu do 1000 samochodów osobowych na dobę, lecz nie większym niż 3000 samochodów na dobę;

²⁷ Więcej informacji na stronach www.eurovelo.org

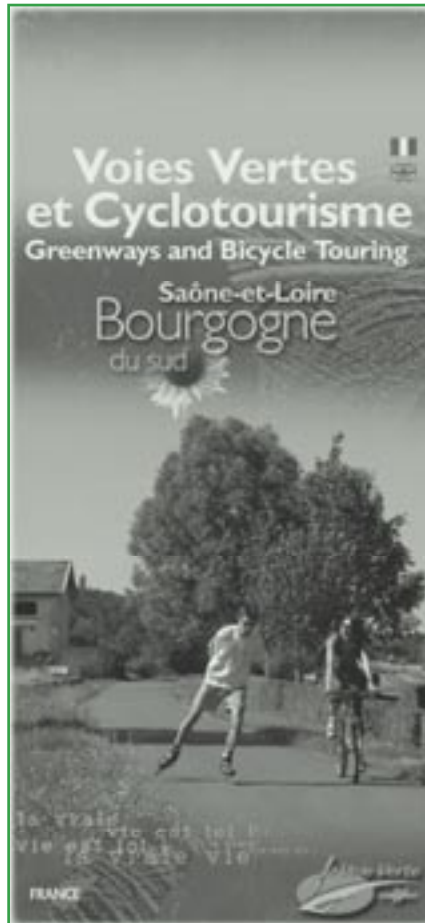
- wydzielone ścieżki rowerowe nie mogą być dłuższe niż 2 km, jeśli biegną równoległe do dróg o ruchu przekraczającym 10 000 samochodów na dobę;
- należy unikać wzniesień o nachyleniu większym niż 6 procent (na terenach górskich dopuszcza się wzniesienia o nachyleniu rzędu 10 procent lub większym);
- wzniesienia o nachyleniu powyżej 3 procent powinny być zaznaczone na mapach trasy;
- trasy powinny być dostępne przez cały rok, bez względu na pogodę, z wyjątkiem obszarów górskich;
- w miarę możliwości nie należy prowadzić tras drogami o dużym ruchu pieszym, konnym itp.;
- co najmniej 80 procent drogi rowerowej winno być odpowiednio utwardzone lub posiadać nawierzchnię dobrej jakości;
- odległość na trasie między dwoma sklepami z artykułami spożywczymi powinna wynosić najwyżej 30 km, między dwoma punktami noclegowymi – 50 km, między stacjami kolejowymi – 150 km;
- trasa powinna spełniać kryteria estetyczne²⁸.

²⁸ Na podstawie materiałów Oddziału Krakowskiego PTTK.

2.3. Przykłady greenways w Europie Zachodniej²⁹

- a) Greenway Cluny – GIVRY – La Voie Verte de Cluny a Givry, Francja (I nagroda w konkursie o Europejską Nagrodę Zielonych Szlaków – Greenways w 2003 roku)

Zielony szlak utworzony w południowej Burgundii, w departamencie Saône-et-Loire, biegnie przez 22 dystrykty i 4 kantony, zaczynając się w Cluny, a kończąc w Givry. Powstał na nieużywanej linii kolejowej. Podróżując nim, można podziwiać cztery rodzaje krajobrazu: pola uprawne i pastwiska, winnice, zarośla i lasy. Ponad 40-kilometrowa trasa mija stare stacje, przecina lokalne drogi, biegnie przez otwarte przestrzenie. Od głównej trasy odchodzi 13 wyraźnie oznakowanych dodatkowych tras, dzięki którym turyści mogą zwiedzić okoliczne miejscowości. Szlak z Cluny do Givry jest częścią regionalnej i europejskiej sieci zielonych szlaków (poprzez projekt REVER).

Szlak zbudowano i udostępniono turystom w 1997 roku. Rada Departamentu Saône-et-Loire wykupiła tereny nieużywanej linii kolejowej łączącej Givry z Cluny, aby wykorzystać je do utworzenia ścieżki rowerowo-piesznej. Rada stale realizuje politykę rozwijania zielonych szlaków w całym departamencie.

²⁹ Więcej informacji na stronach www.aevv-egwa.org

Zielony szlak Cluny – Givry stanowi doskonały sposób na poznanie przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa regionu, który słynie z zabytków sztuki romańskiej, winnic i tradycyjnych wyrobów rzemiosła artystycznego. Napływ turystów, podróżujących zielonym szlakiem, umożliwia promocję innych atrakcji regionu oraz rozwój nowych produktów turystycznych, odpowiadających potrzebom użytkowników szlaku (np. oferta rekreacyjna dla rodzin, przybliżanie turystom przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa regionu). Powstają liczne przedsięwzięcia prywatne (np. muzeum rowerów, wypożyczalnie rowerów i rolek, połączenia mikrobusowe), jak i samorządowe (np. kemping dostosowany do potrzeb rowerzystów). Rozwój szlaku zaowocował utworzeniem 10 nowych miejsc pracy związanych z promocją trasy, jej utrzymaniem i ochroną lokalnego dziedzictwa.

Uruchomienie szlaku spowodowało, że turyści spędzają w tych okolicach więcej czasu. Wcześniej region oferował niewiele możliwości wypoczynku i rekreacji. W wyniku napływu turystów korzystających z zielonego szlaku wzrosły możliwości gospodarcze związane z rozwijającą się turystyką i rekreacją. Wzdłuż trasy powstała nowa infrastruktura odpowiadająca potrzebom użytkowników szlaku (punkty informacyjne, miejsca odpoczynku i rekreacji itd.).

Cechą charakterystyczną szlaku Cluny – Givry jest jego dostępność dla osób niepełnosprawnych. Odpowiednio dobrana infrastruktura umożliwia łatwe i płynne poruszanie się po szlaku. Jakość i bezpieczeństwo podróżowania zapewnia odpowiednie i czytelne oznakowanie trasy, rowerowe patrole żandarmerii itd.

Dane techniczne	
Długość	44 km
Szerokość	3 m
Początek szlaku	Cluny
Koniec szlaku	Givry
Średni stopień nachylenia terenu	< 3 procent
Nawierzchnia	powlekany tłuczeń
Użytkownicy	wszyscy niezmotoryzowani użytkownicy
Infrastruktura dostępna dla podróżujących szlakiem	wypożyczalnie i serwisy rowerów i rolek, miejsca odpoczynku (miejsca na piknik, dostęp do wody, sanitariaty, parkingi), punkty informacyjne, place zabaw dla dzieci
Organizacja zarządzająca szlakiem	Conseil Général de Saône-et-Loire

b) Zielone Szlaki Gerony – Vías Verdes de Girona, Hiszpania (II nagroda w konkursie o Europejską Nagrodę Zielonych Szlaków – Greenways w 2003 roku)

W północno-wschodniej części Półwyspu Iberyjskiego, w autonomicznym regionie Katalonii, przez prowincję Gerona przebiegają trzy zielone szlaki: Ruta del Carrilet Olot – Girona, Ruta del Carrilet Girona – Sant Feliu de Guíxols i Ruta del Ferro i del Carbó. Pierwszy z nich prowadzi przez rezerwat na wulkanicznych terenach Garroxta do miasta Gerona. Tam, jako trasa przebiegająca przez miasto, łączy się z kolejnym zielonym szlakiem wiodącym do Sant Feliu de Guíxols, położonego nad Morzem Śródziemnym na wybrzeżu Costa Brava.

Drugi szlak łączy krajobrazy górskie, nadmorskie i miejskie, prowadząc przez pagórkowate przedgórze Pirenejów, Góry Katalońskie i tereny nadmorskie, lasy, chronione obszary wiejskie, rezerваты przyrody i rzeki.

W 1993 roku Rada Prowincji Gerona, dostrzegłszy potencjał wynikający z połączenia trzech wymienionych szlaków, rozpoczęła realizację tego projektu. W jego ramach zaangażowane lokalne samorządy wyasygnowały środki finansowe na utworzenie jednostki zarządzającej połączonym szlakiem – Consorci de les Vies Verdes de Girona. 60 procent budżetu tej jednostki finansuje Rada Prowincji Gerona, pozostałe 40 procent finansują władze poszczególnych gmin. Projekt opierał się na aktywnym zaangażowaniu mieszkańców, co pomogło w zbudowaniu lokalnego poparcia dla idei zielonych szlaków.

Region nadal cieszy się dużą popularnością wśród turystów, jednak jest ona zagrożona przez stale rosnącą liczbę samochodów, pogarszającą się jakość transportu publicznego, mało efektywne wykorzystanie lotniska, brak bezpłatnych autostrad i zakorkowane autostrady płatne. Wykorzystanie starych linii kolejowych jako zielonych szlaków daje regionowi szansę nowego życia poprzez tworzenie przestrzeni przyjaznych dla środowiska, przeznaczonych dla niezmotywowanych form turystyki. Zielone szlaki – greenways, łącząc poszczególne miasta, umożliwiają też ich mieszkańcom aktywny wypoczynek i rekreację.

Ruta del Carrilet Olot – Girona

Dane techniczne	
Region	Katalonia
Długość	54 km
Początek szlaku	Olot, stary dworzec
Koniec szlaku	Gerona
Miejscowości i tereny, przez które przebiega szlak	Olot, Les Preses, La Vall D'en Bas, Sant Feliu de Pallerols, Les Planes, Amer, La Cellera de Ter, Anglés, Bonmatí, Bescanó, Salt I Gerona
Średni stopień nachylenia terenu	1,5 procent
Nawierzchnia	droga gruntowa
Użytkownicy	rowerzyści (również na rowerach górskich), turyści poruszający się pieszo lub na rolkach
Inne dostępne środki transportu	pociąg, autobus, samochód (dostępność parkingów)
Infrastruktura dostępna dla podróżujących szlakiem	miejsca odpoczynku, miejsce na piknik, bar, restauracja, hotel, sanitariaty, wypożyczalnia rowerów, punkt informacyjny, parking rowerowy
Organizacja zarządzająca szlakiem	Consorci de les Vies Verdes de Girona

Ruta del Carrilet Girona – Sant Feliu de Guíxols

Dane techniczne	
Region	Katalonia
Długość	39,7 km
Początek szlaku	Gerona
Koniec szlaku	San Feliu de Guíxols
Miejscowości i tereny, przez które przebiega szlak	Gerona, Quart, Cassá De La Selva, Llagostera, Santa Cristina D'aro, Castell D'aro I Sant Feliu De Guíxols
Średni stopień nachylenia terenu	0,5 procent
Nawierzchnia	droga gruntowa
Użytkownicy	rowerzyści (również na rowerach górskich), turyści poruszający się pieszo lub na rolkach, osoby niepełnosprawne ruchowo
Inne dostępne środki transportu	pociąg, autobus, samochód (dostępność parkingów)
Infrastruktura dostępna dla podróżujących szlakiem	miejsca odpoczynku, miejsca na piknik, bar, restauracja, hotel, sanitariaty, wypożyczalnia rowerów, punkt informacyjny, parking rowerowy
Organizacja zarządzająca szlakiem	Consorci de les Vies Verdes de Girona

Ruta del Ferro i del Carbó

Dane techniczne	
Region	Katalonia
Długość	12 km
Początek szlaku	Ripoll
Koniec szlaku	Ogassa
Miejscowości i tereny, przez które przebiega szlak	Ripoll, Sant Joan De Les Abadesses, Ogassa
Średni stopień nachylenia terenu	1 procent
Nawierzchnia	droga gruntowa
Użytkownicy	rowerzyści (również na rowerach górskich), turyści poruszający się pieszo lub na rolkach, osoby niepełnosprawne ruchowo
Inne dostępne środki transportu	pociąg, autobus, samochód (dostępność parkingów)
Infrastruktura dostępna dla podróżujących szlakiem	miejsca odpoczynku, miejsca na piknik, bar, restauracja, hotel, sanitariaty, wypożyczalnia rowerów, punkt informacyjny, ośrodek BTT Sant Joan de les Abadesses
Organizacja zarządzająca szlakiem	Consortori de les Vies Verdes de Girona

c) Szlak Flitch Way Country Park (Nagroda Mobilności w konkursie o Europejską Nagrodę Zielonych Szlaków – Greenways w 2005 roku)

Szlak Flitch Way powstał w oparciu o starą linię kolejową, wykupioną przez Radę Hrabstwa Essex w 1970 roku. Trasa rozpoczyna się przy dworcu w Braintree i prowadzi do dworca w Bishops Stortford (25 km), łącząc poszczególne miasta i umożliwiając mieszkańcom i turystom bezpośredni kontakt z naturą. Mieszkańcy korzystają ze szlaku, dojeżdżając do pracy lub do szkoły.

Szlak zlokalizowany jest w pobliżu lotniska w Stansted oraz dworca kolejowego w Braintree i biegnie równolegle do drogi A120. Umożliwia to jego użytkownikom korzystanie z innych środków transportu na większych odległościach. Transport publiczny oferuje liczne połączenia, co bardzo ułatwia dostęp do szlaku. Trasa szlaku jest wolna od ruchu samochodowego, z wyjątkiem odcinka przebiegającego przez Great Dunmow.

Budynek dworca w Rayne, zlokalizowany przy szlaku, został zaadaptowany na punkt obsługi ruchu turystycznego, z parkingiem, sanitariatami i biurem przewodników. Znajduje się tam również niewielka wystawa poświęcona historii kolei, otwarta dla zwiedzających w niedziele i święta.

Grupa przewodników prowadzi różnorodne działania: zespoły robocze związane z praktycznym zarządzaniem i ochroną szlaku oraz otaczających go lasów, wycieczki z przewodnikiem, zajęcia edukacyjne dla dzieci, pogadanki na temat motyli, ważek i grzybów dla dorosłych.

Zielony szlak Flich Way jest częścią Krajowej Sieci Rowerowej (National Cycle Network) – trasa 16 – i łączy dwa ciekawe miejsca: lasy Hatfield i centrum edukacyjne Great Notley.

Obecnie wzdłuż szlaku prowadzi się inwestycje dotyczące oznakowania i instalacji barier i bramek, aby uporządkować dostęp do trasy. Podjęto też negocjacje na temat budowy trasy na północ od Great Dunmow.

Pod opieką grupy przewodników znajdują się także inne tereny, m.in. cztery niegdyś zalesione obszary i dwie nieużywane linie kolejowe (linia kolejowa Blackwater i część linii Colne Valley).

Dane techniczne	
Region	Essex
Część sieci	National Cycle Network Route 16
Długość	25 km
Szerokość	3 m
Początek szlaku	Braintree, dworzec kolejowy
Koniec szlaku	Bishops Stortford, dworzec kolejowy
Miejscowości i tereny, przez które przebiega szlak	Braintree, Great Dunmow, Bishops Stortford
Średni stopień nachylenia terenu	<1 procent
Nawierzchnia	granit
Użytkownicy	rowerzyści, piesi, osoby niepełnosprawne ruchowo, jeźdźcy konni
Organizacja zarządzająca szlakiem	Essex County Council

3. Greenways w Europie Środkowo-Wschodniej

3.1. Cześć prekursorami greenways

Prekursorami idei greenways w Europie Środkowo-Wschodniej byli Cześć. Pomysł tworzenia tam zielonych szlaków narodził się już w 1990 roku. Grupa amerykańskich entuzjastów, na czele z Lu i Tiriee Chmielařami, mającymi korzenie w Republice Czeskiej, postanowiła przeszczepić na grunt środkowoeuropejski świetnie rozwijającą się w USA koncepcję greenways. Założyli stowarzyszenie Greenways – Zelené stezky z siedzibą w Valticach, w ramach którego opracowali projekt rozwoju turystycznego szlaku dziedzictwa Praga – Wiedeń Greenway. Tworzeniu szlaku towarzyszyła dogłębna inwentaryzacja infrastruktury oraz walorów turystycznych. W roku 1998 grupa założycieli czeskich greenways przekazała koordynację inicjatywy czeskiej Fundacji Partnerstwo dla Środowiska – Nadace Partnerství z Brna, która powołała program Zielonych Szlaków – Greenways jako narzędzie wspierania rozwoju obszarów wiejskich oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzisiaj strategicznym sponsorem Programu Greenways w Czechach jest bank Česká Spõitelna.

Powodzenie inicjatywy tworzenia zielonych ścieżek w Republice Czeskiej zainspirowało inne kraje oraz bratnie fundacje z Europy Środkowej. Program Greenways (CEG – Central and Eastern European Greenways) jako pozarządowa inicjatywa rozwijana w regionie Europy Środkowo-Wschodniej został wylansowany w 2000 roku pod auspicjami stowarzyszenia Environmental Partnership for Sustainable Development, które stanowi konsorcjum fundacji działających w Polsce (Fundacja Partnerstwo dla Środowiska), Republice Czeskiej, na Słowacji, Węgrzech, w Rumunii i Bułgarii (więcej o programie CEG – zob. rozdział I). W 2006 roku, w ramach podpisania Deklaracji z Sopron, do programu CEG dołączyły także partnerskie organizacje z innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej – z Austrii, Serbii, Ukrainy i Białorusi.

3.2. Historia projektu „Greenways dla Białorusi”

Popularyzację turystyki wiejskiej i ekologicznej wśród lokalnych społeczności na Białorusi zapoczątkowała utworzona w 2002 roku Organizacja Społeczna „Agro- i Ekoturystyka” (Общественное Объединение „Агро- и Экотуризм” – OSAIE), zrzeszająca ponad 300 osób, głównie mieszkańców wsi. Dzięki działalności tej pionierskiej organizacji pozarządowej na terytorium całego kraju powstało prawie 70 gospodarstw gościnnych (gospodarstwo takie nazywa się tu селская усадба).

Ekoturystyka po białorusku

Białoruś jest krajem stworzonym do rozwoju ekoturystyki, który powinien czerpać korzyści z bogactwa przyrody, dziedzictwa kulturowego i niezwykłego potencjału ludzkiego. Na jego mozaikę krajobrazową składają się obszary leśne (zajmujące 36 procent powierzchni kraju), jeziora polodowcowe (10 000 jezior), gęsta sieć rzeczna (20 000 rzek), rozległe tereny bagienne i torfowiska oraz tereny wiejskie, które pozostały w stanie niemal niezmienionym od XIX wieku. Charakterystyczne są maleńkie wioski rozsiane po terytorium całego kraju; aż 30 procent to wsie zamieszkałe przez najwyżej 20 osób, a 23 procent liczy 20–50 mieszkańców. Podróżując przez Białoruś, można się zachwycić malowniczą tradycyjną architekturą wsi, zabytkowymi miasteczkami, miejscami historycznymi, zakątkami owianymi legendami i poezją, tradycyjną kulturą ludową, wyśmienitą i różnorodną kuchnią, a przede wszystkim gościnnością i otwartością ludzi. Białorusini, mimo bardzo trudnych warunków życia, są narodem otwartym, pogodnym, świadomym swojej historii, tożsamości i dziedzictwa. W codziennym życiu często odwołują się do literatury, legend, starych pieśni i poezji ludowej; jest to ich antidotum na sytuację polityczno-ekonomiczną. Dynamicznie rozwijająca się sieć gospodarstw gościnnych oraz opisane w rozdziale lokalne inicjatywy społeczne stanowią doskonałą bazę dla zielonej turystyki. Ekoturystyka może też być szansą na aktywizację i otwieranie się lokalnych społeczności, ważnym narzędziem budowy i wspierania demokratycznych przemian oraz wzmocnienia roli organizacji pozarządowych w zrównoważonym rozwoju tego kraju, a tym samym budowania społeczeństwa obywatelskiego na Białorusi³⁰.

³⁰ Zielone Szlaki – Greenways dla Białorusi, red. D. Zaręba, Zeszyty Tematyczne Programu „Zielone Szlaki – Greenways”, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków – Mińsk 2005.

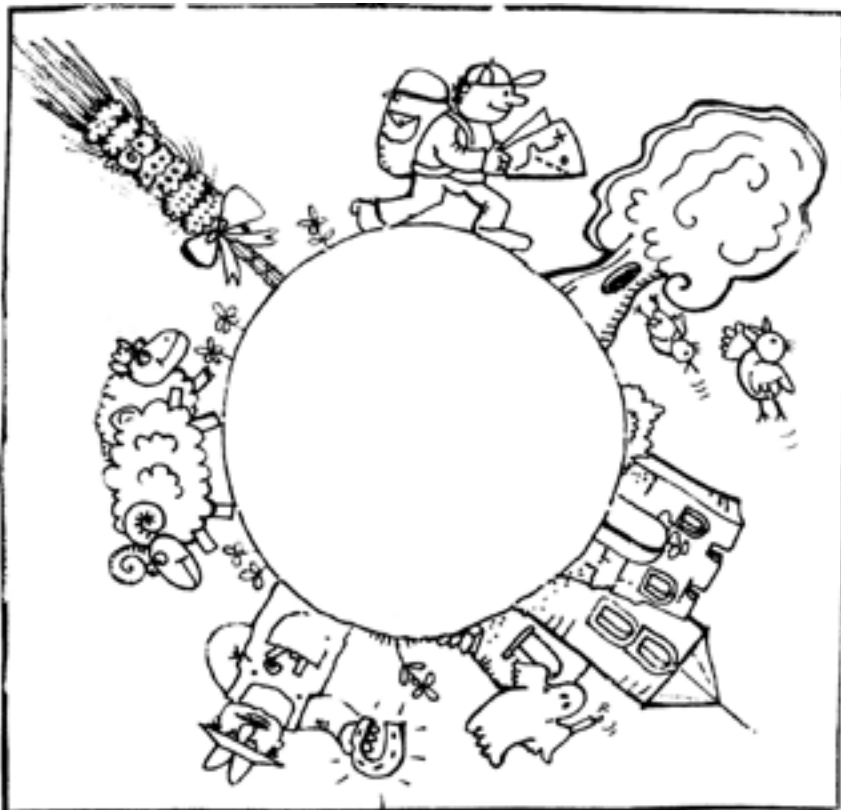
W 2004 roku Organizacja Społeczna „Agro- i Ekoturystyka”, dzięki pomocy merytorycznej i organizacyjnej Fundacji Partnerstwo dla Środowiska, rozpoczęła projekt tworzenia na Białorusi zielonych szlaków – greenways. Pierwszym impulsem do tego przedsięwzięcia był półroczny staż, zorganizowany przez fundację w Krakowie dla stypendystki Programu Kirklanda (2003–2004) – Eleny Wietrowej, w ramach którego powstała autorska praca dyplomowa na temat możliwości rozwoju greenways na Białorusi. Po powrocie do Mińska Elena Wietrowa nawiązała współpracę z Organizacją Społeczną „Agro- i Ekoturystyka” i jej prezesem Walerią Klicunową. Przedstawiciele OSAiE wzięli udział w Międzynarodowej Konferencji pt. „Inicjatywy lokalne na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego” w Lanckoronie (10–12 grudnia 2004), gdzie opracowano zręby polsko-białoruskiego projektu „Greenways dla Białorusi”, którego realizacja rozpoczęła się w roku 2005 dzięki dotacjom pozyskanym m.in. z Programu RITA – Przemiany w Regionie (Fundacja Edukacja dla Demokracji, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności) oraz Komisji Europejskiej DG-Environment.

W ramach współpracy w latach 2004–2005 odbyły się dwie polsko-białoruskie wizyty studialne oraz międzynarodowa sesja ekspertów z Polski, USA, Wielkiej Brytanii i Czarnogóry. Przedstawiciele OSAiE brali udział w konferencjach i seminariach na temat ekoturystyki i zielonych szlaków w Polsce. Zorganizowano także „study tour” po polskich zielonych szlakach dla liderów z terenów wiejskich Białorusi oraz wydano kilka publikacji o greenways w języku polskim, rosyjskim i białoruskim. To wszystko zaowocowało powstaniem na Białorusi pierwszych inicjatyw ekoturystycznych opartych na idei greenways, wykorzystujących sieć gospodarstw gościnnych oraz umiejętności, wiedzę i entuzjazm członków stowarzyszenia. Nie bez powodu nazywa się je inicjatywami „z białoruską duszą”. Są to m.in. szlak greenways rowerowo-wodny Błękitny Naszyjnik Rossonów w rejonie rossońskim, zielony szlak przyrodniczo-historyczny w rejonie lepelskim pn. „W krainie żółtych lili wodnych i siwych głazów narzutowych”, Igumeńskie Konne Ścieżki w Smilowiczach (rejon czerwieński) oraz pieszy szlak przyrodniczo-dydaktyczny nad Niemnem w historycznej wsi Dokudowo z XIV wieku (rejon lidski). W 2006 roku dzięki dotacji Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP powstała strona internetowa białoruskich zielonych szlaków: www.greenways.by.

Zielone szlaki – greenways mogą być na Białorusi ważnym narzędziem budowy i wspierania demokratycznych przemian oraz wzmacniania roli organizacji pozarządowych w zrównoważonym rozwoju tego kraju. Dzięki swojej przyjaznej koncepcji i partnerskiemu podejściu zielone szlaki mogą przyczynić się do powstania trwałych i długofalowych efektów współpracy transgranicznej pomiędzy Polską a Białorusią, a jednocześnie przybliżyć Białoruś Polakom, inspirując społeczeństwa obu krajów do wspólnych działań i wzajemnego otwarcia.

Rozdział IV

Greenways a ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego

1. Ochrona przyrody na zielonych szlakach – greenways

Komisja Europejska (DG-Environment, Dyrektoriat ds. Środowiska) uznaje, że zielone szlaki przyczyniają się do zrównoważonej mobilności, ochrony zdrowia i powietrza, przeciwdziałania zmianom klimatycznym, rozwoju terenów wiejskich i turystyki zrównoważonej oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Podczas Zielonego Tygodnia w Brukseli niejednokrotnie greenways podawane są jako przykład zielonych korytarzy, które powinny łączyć obszary prawnie chronione, w tym miejsca znajdujące się w europejskiej sieci Natura 2000. Zielone szlaki mogą być skutecznym narzędziem wspomagającym zachowanie najcenniejszych siedlisk przyrodniczych i gatunków fauny i flory, m.in. poprzez angażowanie lokalnych społeczności w ochronę przyrody i krajobrazu oraz promocję i rozwój przyjaznych dla środowiska form turystyki.

Zielone szlaki – greenways często przebiegają przez miejsca włączone do europejskiego programu Natura 2000. Jest to zbiór obszarów wyznaczonych według jednolitych kryteriów w całej Unii Europejskiej, których celem jest ochrona ekosystemów i gatunków roślin i zwierząt uznanych za „ważne dla całej Europy i zagrożone w skali Europy”³¹.

Europejska Sieć Ekologiczna NATURA 2000

Natura 2000 to program utworzenia w krajach Unii Europejskiej wspólnego systemu (sieci) obszarów objętych ochroną przyrody. Podstawą tego programu są Dyrektywa Ptasia, Dyrektywa Siedliskowa oraz szereg innych rozporządzeń i dokumentów wykonawczych. Celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy.

Sieć ma w założeniu pełnić kluczową rolę w ochronie różnorodności biologicznej terytorium Wspólnoty poprzez zabezpieczenie zagrożonych rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk zagrożonych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Natura 2000 realizuje w ten sposób decyzję powziętą na spotkaniu Rady Europy w Göteborgu w czerwcu 2001 o powstrzymaniu erozji bioróżnorodności krajów członkowskich do roku 2010³².

³¹ Zob. też P. Pawlaczyk, A. Jermaczek, *Natura 2000 – narzędzie ochrony przyrody*, WWF-Polska, Warszawa 2004.

³² Zob. też Ministerstwo Środowiska – mos.gov.pl/natura2000, Wikipedia, wolna encyklopedia – pl.wikipedia.org/wiki/Natura_2000, Instytut Ochrony Przyrody – www.iop.krakow.pl/natura2000

Na zielonych szlakach promowana i rozwijana jest turystyka przyjazna dla przyrody i krajobrazu. Greenways mogą przyczynić się do ochrony środowiska naturalnego, ponieważ zwiększają świadomość ekologiczną zarówno turystów, jak i lokalnych mieszkańców, którzy widząc u zwiedzających zainteresowanie regionem, zaczynają doceniać bogactwa naturalne i uczestniczyć w ich ochronie. Zielone szlaki są też narzędziem do pozyskiwania funduszy na wspieranie programów związanych z ochroną przyrody i krajobrazu.

Ważną funkcją greenways jest angażowanie lokalnych społeczności w ochronę przyrody oraz edukacja ekologiczna. Na szlakach prowadzone są liczne projekty edukacyjne dla dorosłych, dzieci i młodzieży, akcje sadzenia drzew, a także konferencje, seminaria, warsztaty i inne imprezy, których celem jest zwrócenie uwagi na potrzebę włączenia ochrony środowiska do nurtu życia społecznego i rozwoju gospodarczego.

2. Ekomuzea – ochrona i interpretacja dziedzictwa

2.1. Tło i historia powstania i rozwoju koncepcji ekomuzeum

W połowie XX wieku okazało się, że dziewiętnastowieczne w swoim charakterze muzeum przestało w zadowalający sposób spełniać swoje funkcje i coraz bardziej zaczęło się oddalać od szerokich kręgów społeczeństwa, skupiając w wielu przypadkach zainteresowanie wąskiej grupy specjalistów. W dobie technik multimedialnych oraz tendencji do interaktywnych metod poznawczych „gablotowe” muzea stały się anachroniczne. Zaistniała wyraźna potrzeba prezentacji obiektów w ich naturalnym miejscu, w sposób żywy i uwzględniający teraźniejszość i ludzi.

Na fali tych tendencji pojawiła się koncepcja ekomuzeum jako nowa, alternatywna propozycja tworzenia „żywych”, kompleksowych ekspozycji, prezentowanych przy zastosowaniu niekonwencjonalnych metod. Koncepcja ta, która rozwinęła się we Francji, stawiała za cel interpretację krajobrazu jako całości, stworzenie społecznościom możliwości wypowiedzi oraz pomoc w odnalezieniu poczucia dumy z siebie i własnego otoczenia. Tworzenie ekomuzeum wymaga dokonywania interpretacji lokalnego dziedzictwa *in situ*. Głównym celem takiego przedsięwzięcia jest też przełamanie barier istniejących między zawodowymi kuratorami a społecznościami, wykorzystanie poczucia miejsca i przyznanie miejscowej ludności prawa do kontroli sposobu prezentowania własnej tożsamości kulturowej.

2.2. Definicja ekomuzeum

Etymologicznie termin „ekomuzeum” pochodzi od dwóch greckich słów: *oikos*, które oznacza „dom” w sensie symbolicznym, rozumiany jako środowisko, a odpowiadający dzisiejszemu pojęciu „mała ojczyzna”, oraz *museion* jako zbiór rzeczy, kolekcja (od obiektów zainteresowania nauki czy historii cywilizacji) – dając w połączeniu zbiór rzeczy materialnych i niematerialnych związanych z miejscem pochodzenia i życia określonych ludzi, czyli muzeum „małej ojczyzny”. Przedrostek eko- nieodmiennie kojarzy się z ekologią i środowiskiem, co jest zgodne z etymologią, ale środowisko rozumiane jest tu szeroko i nie ogranicza się znaczeniowo do przyrody i środowiska naturalnego, lecz „obejmuje aspekty zarówno przyrodnicze, jak i działalność ludzką w obrębie zawitego i wzajemnie powiązanego systemu” (Corsane i Holleman³³).

Takie szerokie rozumienie pojęcia środowiska dobrze pasuje do rozumienia tego zagadnienia w koncepcji ekomuzeum. Zgodnie z nią ekomuzea nie odnoszą się

³³G. Corsane, W. Holleman, *Ecomuseums: a brief evaluation*, (w:) R. De Jong (ed.), *Museums and the Environment*, Southern Africa Museum Association, Pretoria 1993, s. 111–125.

wyłącznie do współczesnego środowiska, naturalnego i przetworzonego krajobrazu, który nas otacza. Są w równym stopniu muzeami czasu, jak i przestrzeni. Tak więc cechy naszego środowiska, które są ważne dla ludzi, ponieważ budują związki z przeszłością, mają szczególne znaczenie dla ekomuzeów. W konsekwencji świadectwa przeszłego środowiska – stary dąb, zagajnik, które stanowią cechę charakterystyczną krajobrazu, wieczny charakter lokalnej rzeki, sad, hodowla tradycyjnych ras zwierząt – nabierają specjalnej wagi. Nie mniej znaczące są namacalne elementy pozostawione przez przodków – od kamiennych kręgów, steli i zabytków archeologicznych, zamków, zabudowań wiejskich, wyschniętych studni, po szatały pasterskie czy tradycyjny układ pól – środowisko ukształtowane przez człowieka, które wiąże nas z przeszłością. Ekomuzea służą zachowaniu i interpretacji wszystkich tych elementów środowiska w celu odkrycia więzi łączących z przeszłością i poczucia przynależności.

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska od roku 2000 zajmuje się propagowaniem koncepcji i wspieraniem tworzenia ekomuzeów w Polsce, jako wartościowego podejścia do poszanowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego miejscowości i regionów poprzez aktywne angażowanie mieszkańców. Fundacja uruchomiła Program Ekomuzea i przyjęła rolę inicjatora i promotora tej idei, wsparła też finansowo i merytorycznie pierwsze oddolne inicjatywy ekomuzealne w Polsce.

Definicja ekomuzeum według Fundacji Partnerstwo dla Środowiska

Ekomuzeum to sieć rozproszonych w terenie obiektów, które tworzą „żywą” kolekcję, obrazującą wartości przyrodnicze i kulturowe regionu oraz dorobek jego mieszkańców. Wyjątkowy charakter regionu jest prezentowany jako wypadkowa warunków naturalnych i działalności ludzi, historycznej i obecnej.

Termin „ekomuzeum” wprowadził we Francji w 1971 roku Hugues de Varine, a pierwsze inicjatywy, które zyskały status ekomuzeów, powstały w Le Creusot (1974) i w Grande Lande (1975).

2.3. Gdzie i po co tworzyć ekomuzeum

W pierwszym rzędzie warto postawić pytanie o warunki niezbędne do tworzenia ekomuzeum. Czy w każdym terenie można z powodzeniem utworzyć ekomuzeum? A jeśli nie, to co determinuje predyspozycje danego miejsca? Istnieje szereg czynników, które mogą zdecydować o sukcesie tego rodzaju przedsięwzięcia. Do najważniejszych należą:

- **zasoby przyrodnicze** – wartościowe zespoły flory i fauny, rzadkie rośliny i zwierzęta, zjawiska geologiczne, hydrologiczne, ciekawa geomorfologia, krajobraz harmonijnie łączący walory przyrodnicze i kulturowe;
- **zasoby dziedzictwa kulturowego** – zarówno materialne, jak i niematerialne, w tym stanowiska archeologiczne, miejsca historyczne, zabytki, specyficzna gospodarka, przemysł, ciekawe zawody, bogate tradycje, legendy, historia i sztuka;
- **pomysł** – założenia ekomuzeum nie jest poświęcone wszystkiemu, ale koncentruje się na jednym charakterystycznym elemencie, który stanowi podstawowy temat ekspozycji bądź też zwierciadło czy tło dla przedstawienia bogactwa i różnorodności ciekawych obiektów i zjawisk i ich relacji do głównego tematu; często u podłoża ekomuzeum leży jakiś problem, który społeczność chce wspólnie rozwiązać;
- **ludzie** – świadomi lokalnych wartości, zainteresowani ich szeroką prezentacją, pełni entuzjazmu i pasji, oraz specjaliści wnoszący rzetelną wiedzę i kompetencje;
- **partnerska współpraca** w ramach ekomuzeum – niezbędna do stworzenia sieci „eksponatów”, rozrzuconych po mniejszym lub większym terenie, sprzyjająca budowaniu więzi i integracji oraz wzmacnianiu lokalnej tożsamości;
- **infrastruktura turystyczna** – miejsca noclegowe, najlepiej o zróżnicowanym standardzie, obiekty gastronomiczne, trasy i ścieżki turystyczne, usługi przewodnickie i in.

Program Ekomuzea Fundacji Partnerstwo dla Środowiska określa cztery podstawowe cele, realizowane w ramach ekomuzeum:

- ochrona zasobów naturalnych i kulturowych,
- zaangażowanie lokalnej społeczności i wzmacnianie lokalnej tożsamości,
- odkrywanie i interpretacja miejscowego dziedzictwa,
- rozwój zrównoważonej turystyki i promocja lokalnych wytworów.

2.4. Ekomuzeum w praktyce

Nie ma jednej sprawdzonej recepty na tworzenie ekomuzeum, proces ten musi uwzględniać cele, jakie sobie stawia, i warunki lokalne. Ekomuzeum jako dynamiczne przedsięwzięcie, silnie dostosowane do potrzeb i sytuacji, musi przede wszystkim być najlepszą odpowiedzią na problemy i aspiracje lokalnej społeczności.

Przystępując do projektowania ekomuzeum, warto przyjąć określone kryteria, które pozwolą zachować spójność inicjatywy i spełnić cele zachowania autentycznego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, rozwoju społeczno-gospodarczego regionu i wzmocnienia lokalnej tożsamości. Na stronie 81 znajduje się lista kryteriów wypracowanych przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska, które można bądź wykorzystać ze względu na w miarę uniwersalny charakter, bądź potraktować jako punkt wyjścia do sformułowania indywidualnych kryteriów dostosowanych do projektowanego ekomuzeum.

Kryteria ekomuzeum

1. Budowane w oparciu o lokalne dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, przyczyniające się do jego zachowania, kultywowania i eksponowania.
2. Bazuje na autentycznych elementach dziedzictwa, przyczyniając się do jego rekonstrukcji i rewitalizacji.
3. Oddolnie tworzone i zarządzane (np. przez lokalną czy regionalną organizację lub instytucję).
4. Promuje przyjazne dla środowiska technologie i środki transportu.
5. Integruje wszystkie kluczowe elementy – centrum informacyjno-dokumentacyjne, miejsca i obiekty rozproszone w terenie, „żywe” warsztaty i pokazy, sieć ścieżek i szlaków, lokalne imprezy – w spójny produkt.
6. Przyczynia się do budowania i wzmacniania lokalnej tożsamości oraz aktywizacji lokalnej społeczności.
7. Tworzone i rozwijane w oparciu o lokalne partnerstwo.

Ekomuzeum jest przedsięwzięciem kompleksowym, co wymaga dostosowania struktury do prowadzenia różnych form działalności. Jak każde muzeum powinno łączyć funkcje ochroniarskie z wystawienniczymi, powinno prowadzić działalność naukową i popularyzacyjną. Ze względu na podejście oddolne do realizacji tych zadań ekomuzeum ma równocześnie aktywizować mieszkańców i umożliwiać aktywne zwiedzanie.

Przy rozwijaniu ekomuzeum należy uwzględnić w jego strukturze pięć podstawowych elementów.

1. **Centrum informacyjno-dokumentacyjne**, odpowiedzialne za koordynację, rozwój, promocję, budowanie produktu turystycznego, a także prowadzenie działalności naukowo-badawczej (choćby na zupełnie podstawowym poziomie), wydawniczej, dokumentacyjnej i informacyjnej. Jest ono z reguły zlokalizowane w podmiotach, które dysponują zapleczem umożliwiającym pełnienie wszystkich tych funkcji na profesjonalnym poziomie, często więc centra tworzone są we współpracy z lokalnym muzeum, izbą regionalną czy szkołą.
2. **Zespół atrakcji (eksponatów) rozproszonych w terenie**, czyli kolekcja obiektów i miejsc, które decydują o charakterze i wyjątkowości ekomuzeum – stanowią jego istotę. Do tej grupy zaliczają się zarówno kościoły, zamki, dworki, kapliczki, charakterystyczna zabudowa, jak i stanowiska miejscowej flory i fauny, punkty widokowe, zjawiska geologiczne i wiele innych, w zależności od tego, czym może się poszczycić dany obszar. Warunkiem włączenia ich do sieci ekomuzealnej jest dostępność.
3. **Warsztaty i pokazy**, tworzące „żywą” prezentację dziedzictwa, podczas których miejscowi rzemieślnicy i twórcy demonstrują proces produkcyjny i twórczy. Można więc zobaczyć np. garncarza przy kole garncarskim, kowala pracującego w kuźni czy wikliniarza. Niejednokrotnie zwiedzający biorą udział w warsztatach, ucząc się podstaw danego zawodu na tyle, żeby pod okiem instruktora spróbować np. własnoręcznie ulepić garnek czy wpleść koszyk.
4. **Sieć oznakowanych ścieżek i szlaków**, zapewniających sprawną komunikację między obiektami. Ekomuzea promują niezmotoryzowane formy transportu, w związku z czym preferowane są trasy piesze, rowerowe, konne, kajakowe itp. Tam, gdzie odległości pomiędzy punktami ekomuzealnymi są duże, niezbędny i dozwolony jest jednak samochód.

5. **Cykliczne i okazjonalne imprezy**, organizowane dla uatrakcyjnienia i promocji oferty ekomuzeum, ale także w celu zapoznania zwiedzających z lokalnymi zwyczajami i tradycjami. Dobrze jest tworzyć roczny kalendarz imprez, tak aby zainteresowani mogli zaplanować wizytę podczas interesującego ich wydarzenia.

Każde ekomuzeum rozwija się w indywidualnym rytmie. W planowaniu dobrze wziąć pod uwagę poniższe kroki. Ich sekwencja nie musi być zgodna z przedstawioną, ale każdy jest istotny.

1. **Identyfikacja partnerów** – określenie potencjalnych partnerów prywatnych i instytucjonalnych, przyciągnięcie do współpracy i utworzenie zespołu lub partnerstwa na rzecz ekomuzeum.
2. **Inwentaryzacja lokalnych zasobów** dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, najlepiej w oparciu o zestandaryzowaną ankietę.
3. **Tworzenie kompleksowej koncepcji ekomuzeum** – założenia merytoryczne, zdefiniowanie obszaru i zakresu tematycznego, struktura organizacyjna, sposób finansowania, harmonogram realizacyjny.
4. **Przygotowanie ekomuzeum dla zwiedzających** – przeprowadzenie niezbędnych remontów, konserwacji, udostępnienie miejsc, przygotowanie instruktorów i przewodników.
5. **Wizualizacja** – oznakowanie obiektów ekomuzeum (logo, tablice, drogowskazy), sporządzenie mapy sieci, redakcja i druk ulotki o całym ekomuzeum i jego poszczególnych obiektach.
6. **Ekspozycja i udostępnienie ekomuzeum zwiedzającym** – utworzenie i funkcjonowanie centrum informacyjno-dokumentacyjnego, przyjmowanie gości, organizacja warsztatów, imprez, zwiedzania z przewodnikiem lub bez przewodnika.
7. **Rozwijanie ekomuzeum** – wsparcie inicjatyw lokalnych służących wzbogaceniu oferty ekomuzeum.

Ekomuzea różnią się pod wieloma względami, najbardziej oczywiste różnice dotyczą ich wielkości i zakresu tematycznego. Obszar ekomuzeum może być ograniczony do jednej miejscowości. Przykładami małej lokalnej inicjatywy są Ekomuzeum Orzecha w Périgord, Ekomuzeum Lanckorona czy Ekomuzeum Trzy Kultury w Lułowiskach.

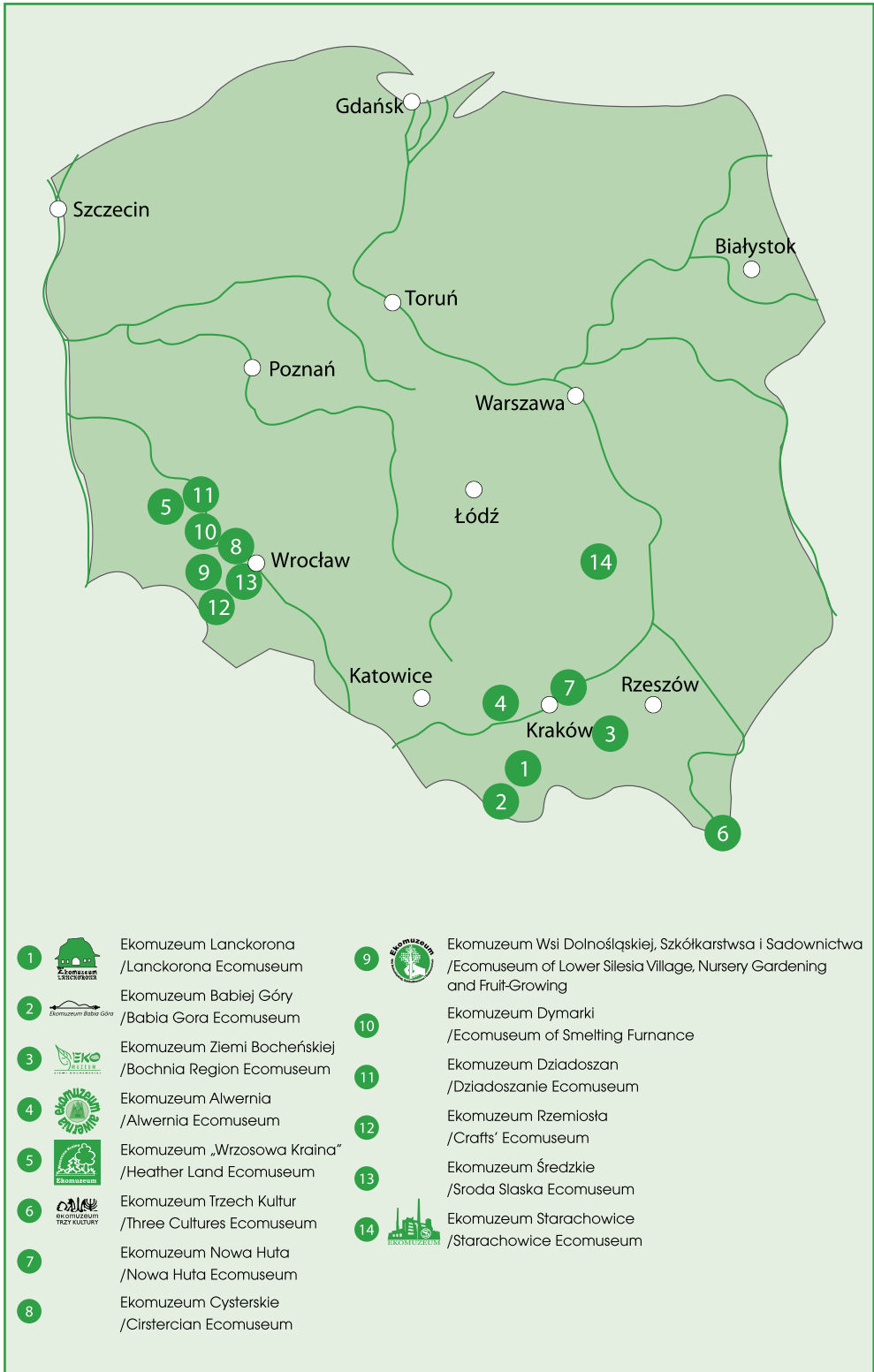
Przedsięwzięcie może też mieć zasięg mikroregionu czy regionu. Takie mikroregionalne struktury to np. Ekomuseum Falbygden-Åtrådalen, Ekomuseum Nedre Åtrådalen – obydwa zorganizowane wzdłuż odcinków tej samej rzeki w Szwecji – czy Ekomuseum Ziemi Bocheńskiej. Niekiedy ekomuzeum obejmuje nawet znaczne tereny, tak jak rozległe Ekomuseum Bergslagen w Szwecji, którego dłuższa oś mierzy ok. 100 km. Obszar ekomuzeum powinien być spójny. Jego specyficzny charakter może się wyrażać przez określone cechy środowiska, kultury, sposobu gospodarowania, przeszłości historycznej i in. Dobrze, jeśli obszar ma jasne granice i cechy wyraźnie odróżniające go od terenów sąsiednich. Ułatwia to identyfikację z nim określonej grupy ludzi. Poczucie wspólnej tożsamości jest ważnym czynnikiem integrującym partnerów ekomuzeum.

Pod względem zakresu tematycznego spotykamy dwa główne typy ekomuzeów: ekomuzea zorganizowane wokół jednego dominującego motywu, odwołujące się do specyficznego charakteru miejsca, oraz ekomuzea prezentujące region przekrojowo, uwzględniające różnorakie aspekty jego rozwoju. Do pierwszej grupy należą: Ekomuseum Orzecha w Périgord we Francji; Ekomuseum Kristianstads Vattenrike, w którym punkt odniesienia stanowią mokradła otaczające rzekę Helgean; Ekomuseum Bergslagen w Szwecji, którego terytorium charakteryzowało się przez wieki wydobywaniem i przetwórstwem rud żelaza, co miało ogromny wpływ na jego rozwój; Sohoilandets Økomuseum w Danii, skoncentrowane na prezentacji stylu życia i gospodarki opartej na zasobach pojezierza na Półwyspie Jutlandzkim; Ecomuseo delle Miniere e della Val Germanasca w Włoszech, zlokalizowane w obszarze zdominowanym przez wydobywanie talku. Ten typ reprezentuje też najstarsze ekomuzeum w Polsce – Ekomuseum im. Jana Pazdura w Starachowicach, którego główną domeną są tradycje wydobywania rud żelaza i rozwijającego się w oparciu o nie starożytnego i nowożytnego hutnictwa, podobnie jak Ekomuseum Dymarki w Tarchalicach. Natomiast historia zakonu cystersów stała się przedmiotem zainteresowań Ekomuseum Cysterskiego w Lubiążu, zaś relacje międzykulturowe pogranicza polsko-ukraińskiego to motyw Ekomuseum Trzy Kultury w Łutowiskach. Jeżeli obszar wyróżnia się jakąś specyficzną cechą, warto się na niej skupić i poprzez jej pryzmat analizować rozwój regionu i jego dziedzictwo.

Do drugiej, nie mniej licznej grupy należą zarówno niewielkie ekomuzea lokalne, jak i przedsięwzięcia obejmujące krainy geograficzne i historyczne, np. Ecomuseu Municipal do Seixal w Portugalii, Ecomusée du Pays de Rennes, Ecomusée Départemental de Vendée, Château du Puy-du-Fou, Les Epesses we Francji, Ecomuseum della Montagna Pistoiese we Włoszech, Ekomuseum Falbygden-Åtrådalen i Ekomuseum Nedre Åtrådalen w Szwecji, Ekomuseum Lanckorona, Ekomuseum Babiej Góry, Ekomuseum Ziemi Bocheńskiej, Ekomuseum „Wrzosowa Kraina”, Ekomuseum Alwernia czy planowane Muzeum Rozproszone Nowej Huty. Taka formuła bardzo dobrze sprawdza się na obszarach o zróżnicowanych zasobach dziedzictwa, gdzie brak jednej dominującej cechy charakterystycznej.

2.5. Ekomuzea w Polsce a zielone szlaki – greenways

W Polsce koncepcja ekomuzeum nie jest zbyt rozpowszechniona i właściwie dopiero uruchomienie Programu Ekomuzea przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska przyczyniło się do wzrostu zainteresowania tym podejściem i zainicjowania ekomuzeów w kilkunastu miejscach w Polsce. Rozwijają się one w oparciu o trójsektorowe struktury współpracy, zwane Grupami Partnerskimi. Ponieważ tworzenie ekomuzeum wymaga współdziałania wielu lokalnych partnerów, Grupy Partnerskie pozwalają na wyłanianie ze swego grona interdyscyplinarnych zespołów, zdolnych do realizacji takiego przedsięwzięcia.

Ekomuzea trudno zaliczyć do przedsięwzięć jednoznacznie turystycznych, służą w równym stopniu lokalnym społecznościom, jak i odwiedzającym je przyjeźdnym. Bardzo często jednak wśród powodów ich tworzenia leży chęć przyciągnięcia zwiedzających, ludzi zainteresowanych zarówno atrakcjami, jak i walorami poznawczymi oferowanymi przez ekomuzeum. Szczególnie niewielkie ekomuzea nie mają dużej siły przyciągania, są natomiast naturalnym uzupełnieniem większych przedsięwzięć – regionalnych, krajowych czy międzynarodowych, takich jak zielone szlaki – greenways. Zbieżne są założenia metodyczne obu koncepcji – nastawienie na ochronę i ekspozycję unikatowych wartości lokalnego dziedzictwa, aktywizację i zaangażowanie lokalnej społeczności oraz poprawę jakości życia mieszkańców w zgodzie z duchem rozwoju zrównoważonego. Dobrych przykładów współistnienia i wzajemnego wzbogacania nie brakuje. Ekomuzea rozwijają się np. wzdłuż Bursztynowego Szlaku: Ekomuzeum Lanckorona, Ekomuzeum Babiej Góry czy Ekomuzeum Opatów-Iwaniska. Liczne lokalne ekomuzea powstają na Dolnym Śląsku, w tym Ekomuzeum Dymarki w Tarchalicach czy Ekomuzeum Cysterskie w Lubiążu uatrakcyjniają Szlak Odry. Obecnie takie podejście rozpowszechnia się w Bieszczadach, gdzie powstało Ekomuzeum Trzy Kultury w Lutowiskach na szlaku Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie.

Ekomuzea na Szlaku Odry – miejscowe społeczności w poszukiwaniu tożsamości³⁴

Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja” w Legnicy w ramach Partnerstwa Doliny Środkowej Odry zrealizowała projekt pn. „Ekomuzea – aktywna ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i rozwój gospodarczy obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku”. Partnerstwo Doliny Środkowej Odry rozciąga się wzdłuż 120-kilometrowego odcinka Odry na terenie 15 gmin pomiędzy Wrocławiem a Głogowem w województwie dolnośląskim. Na Szlaku Odry powstały cztery ekomuzea:

- **Ekomuzeum Dziadoszan w Wietszycach**

Dziadoszanie to dawne słowiańskie plemię zamieszkujące we wczesnym średniowieczu tereny nadodrzańskie. Ich życie i kulturę zdecydowali się pokazać współcześni mieszkańcy Nadodrza. Już teraz w Ekomuzeum Dziadoszan można odwiedzić odtwarzany gród i zobaczyć pokazy walk wojów, jak i zwyczaje życia plemiennego. Jedną z okazji spotkania z tą kulturą i tradycją jest cykliczna Biesiada Dziadoszan, a przykłady z życia Słowian zobaczyć można w galerii rzeźby i obrazu w Wietszycach (koordynator: Stowarzyszenie Regionalne „Nadodrzański Zakątek”).

- **Ekomuzeum Dymarki (Żelazna Wieś Tarchalice)**

Nad starorzeczem w urokliwych Tarchalicach zachowała się zapomniana starożytna osada z II–III wieku, który to okres dla ludów tu zamieszkujących był czasem rozkwitu. Ich umiejętności wytopu żelaza pozostają zagadką do dziś dnia, a tarchalickie dymarki są unikatem w skali Europy. W celu ochrony tego miejsca oraz szerszego zaprezentowania kunsztu starożytnych rudników funkcjonuje tu Ekomuzeum Dymarki. Grupa pasjonatów postanowiła odtworzyć technologię wytopu i pokazać życie codzienne dawnych hutników zamieszkujących dolinę Odry. Wszystko to można oglądać chociażby na organizowanym co roku Pikniku Archeologicznym (koordynator: Towarzystwo Turystyki Rowerowej CROSS).

³⁴ Więcej informacji na stronach www.ekomuzea.eko.org.pl

• Ekomuzeum Cysterskie w Lubiążu

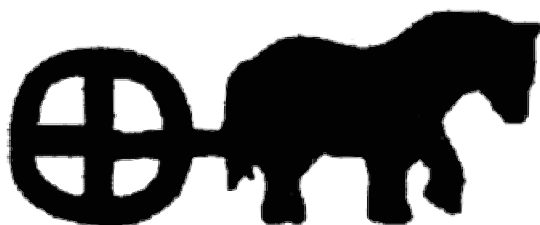
Motywy przewodnim jego funkcjonowania jest czerpanie z wielowiekowej tradycji i kultury cystersów oraz prezentowanie jej zarówno mieszkańcom, jak i turystom. Znajduje się tu zapierający dech w piersiach – drugi co do wielkości w Europie – pocysterski obiekt klasztorny. Można również liczyć na przejażdżkę wozem cysterskim lub spróbować grzanego wina przyrządzonego według dawnych receptur ojców cystersów (koordynator: Stowarzyszenie Lubiąż).

• Ekomuzeum Średzkie w Środzie Śląskiej

Ekomuzeum prezentuje historię sięgającą ponad 6000 lat wstecz. Na ziemi średzkiej znajduje się m.in. najstarszy ośrodek kultury łużyckiej sprzed ponad 2500 lat. Najstynniejszym jednak znaleziskiem z tego terenu jest największy odkryty na ziemiach polskich skarb, zwany Skarbem Średzkim. Na miejscu można podziwiać wydobyte przez archeologów klejnoty, posłuchać niesamowitych opowieści o dziejach skarbu, a przy okazji nauczyć się lepić gliniane naczynia w pracowni garncarskiej.

2.6. Przykłady ekomuzeów

a) Ekomuseum Falbygden-Ätradalen w Szwecji

Oś ekomuzeum stanowi odcinek rzeki Ätran, a tematem przewodnim jest 6000 lat rolnictwa w regionie. Ekomuzeum obejmuje ponad 80 przystanków, wśród których znajdują się zarówno pamiętające najstarszych rolników groby megalityczne, obiekty tradycyjnej architektury drewnianej, świeckiej i sakralnej, jak i liczne tradycyjne gospodarstwa rolne i hodowlane (np. gospodarstwa specjalizujące się w hodowli kóz czy owiec, hodowla psów rasowych, gospodarstwa ekologiczne), warsztaty rzemieślnicze (np. pracownia zwariowanych kapeluszy, biżuterii, pracownie tkackie), gdzie można obserwować krok po kroku proces produkcyjny, czy sklepiki z wyposażeniem z przełomu XIX i XX wieku. W odrestaurowanym starym młynie odbywają się spotkania i imprezy integracyjne dla mieszkańców i odwiedzających ekomuzeum gości, a w czarterującym pensjonacie każdy pokój jest poświęcony innej znanej osobie z regionu i urządzony w stylu z epoki bohatera. Uzupełnienie stanowią szlaki turystyczne prowadzące po najciekawszych i najpiękniejszych zakątkach, miejscach o wyjątkowym krajobrazie i walorach przyrodniczych.

Ekomuzeum tworzone jest przez zespół licznych pasjonatów, zintegrowanych i chętnie współpracujących ze sobą, kierowanych przez wybranego lidera. Centrum informacyjno-dokumentacyjne mieści się w lokalnym muzeum archeologicznym, które dodatkowo oferuje zwiedzanie parku archeologicznego. Ekomuzeum zarządza specjalnie w tym celu powołana fundacja, a jego utworzenie i funkcjonowanie wspiera finansowo samorząd. Zresztą uzależnienie się od jednego, podstawowego źródła finansowania było przyczyną kłopotów ekomuzeum.

b) Ekomuzeum Trzy Kultury w Lutowiskach³⁵

ekomuzeum TRZY KULTURY

Ekomuzeum tworzone jest w miejscowości Lutowiska i jej okolicach. Jednak z racji zdecydowanie partnerskiego charakteru przedsięwzięcie powiązane jest z wieloma podobnymi działaniami w całych Bieszczadach, a także na przygranicznych obszarach Słowacji i Ukrainy. Inicjatywę tę wyróżnia wielokulturowość, odnosząca się do czasów sprzed drugiej wojny światowej, kiedy Lutowiska zamieszkiwali zgodnie Polacy, Ukraińcy i Żydzi. Główne cele ekomuzeum to aktywna ochrona i wykorzystanie dziedzictwa historyczno-przyrodniczego do tworzenia miejsc pracy w oparciu o kompleksowy produkt ekoturystyczny i produkty lokalne; integracja i zaangażowanie mieszkańców, lokalnych instytucji i firm w działania na rzecz zrównoważonego rozwoju miejscowości i jej okolic; wzbogacenie oferty edukacyjnej dla dzieci, młodzieży i dorosłych; zachęcenie mieszkańców i przyjezdnych do wnikliwszego poznania i poszanowania innych kultur, tradycji i religii.

Pierwszym etapem tworzenia ekomuzeum było powołanie zespołu i wyłonienie lidera. Ekomuzeum koordynuje Grupa Inicjatywna przy Zespole Szkół w Lutowiskach. Wypracowywaniu koncepcji towarzyszyły szkolenia i warsztaty, które miały na celu lepsze poznanie walorów i historii obszaru oraz przygotowanie przewodników i innych osób pracujących na rzecz ekomuzeum. Obecnie ekomuzeum obejmuje 13-kilometrową ścieżkę historyczno-przyrodniczą, 14 rozproszonych w terenie atrakcji, a wśród nich arboretum przyszkolne, kirkut, cerkwisko i cmentarz greckokatolicki, kilka chył bojkowskich, ruiny synagogi, starą szkołę polską i żydowską, punkty widokowe i siedliska bieszczadzkich roślin i zwierząt. Ofertę ekomuzeum uzupełniają stałe i czasowe ekspozycje, galeria i sklepik z bieszczadzkimi produktami, baza noclegowa i gastronomiczna.

Można tu nie tylko zwiedzać poszczególne obiekty z przeszkolonym przewodnikiem – pieszo, na rowerze czy konno, ale także doświadczyć kultury bieszczadzkiej poprzez udział w warsztatach rękodzielniczo-artystycznych i lokalnych imprezach i widowiskach. Ekomuzeum Trzy Kultury otrzymało w roku 2005 certyfikat Zielony Rower przyznawany przez Fundację Bieszczadzką Partnerstwo dla Środowiska. Oficjalnie zostało otwarte 22 września 2006 roku. Informacji o kompleksowej ofercie turystyczno-edukacyjnej ekomuzeum udziela Gminne Centrum Informacji przy Urzędzie Gminy w Lutowiskach, tel.: (013) 461 03 13.

³⁵ Więcej informacji na stronach www.lutowiska.com/ekomuzeum i www.trzykultury.pl

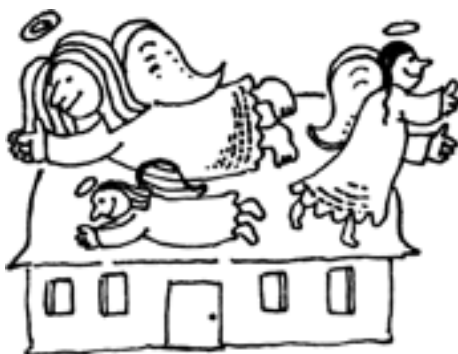
Inicjatorem jego utworzenia był Urząd Gminy w Lanckoronie, który szukał metody na aktywizację mieszkańców, ożywienie społeczno-gospodarcze miejscowości i sąsiednich wiosek tworzących gminę oraz przywrócenie jej turystycznych tradycji. Za główną atrakcję ekomuzeum uznano wyjątkową drewnianą architekturę Lanckorony, okoliczne zabytkowe zabudowania podworskie, kościółki murowane i drewniane, liczne przydrożne kapliczki i krzyże, jak również stanowiska charakterystycznej dla Pogórza flory i fauny, w tym skupiska roślin i siedliska zwierząt objętych ochroną. Złożyły się one na 18 wyznakowanych przystanków ekomuzeum. Podjęto też działania w celu tworzenia infrastruktury i dodatkowych atrakcji dla turystów, jak trasa bryczek konnych czy narciarstwa biegowego, stale trwają również prace nad zagospodarowaniem Góry Zamkowej w Lanckoronie z ruinami zamku. Dla zainteresowanych organizowane są warsztaty bibułkarskie, ceramiczne, haftu, malowania na szkle, robienia świec czy wycinanek. Do ciekawych przedsięwzięć należy rekonstrukcja stroju mieszczańskiej czy odtworzenie markowego produktu lokalnego – tradycyjnego trunku – „jarzębiaku izdebnickiego” i koniferynki. Ekomuzeum nawiązało współpracę z dwoma pensjonatami, które działały jeszcze w okresie przedwojennym – „Tadeusz” i „Zamek”, gdzie można się dowiedzieć wiele ciekawego o tym niezwykle pomyslnym dla Lanckorony okresie, kiedy była modnym letniskiem, popularnym głównie wśród mieszczańskich i artystycznych środowisk Krakowa.

Projekt tworzenia ekomuzeum został wpisany do strategii rozwoju gminy Lanckorona i jest wykorzystany jako sztyd do pozyskiwania środków, również na prowadzenie niezbędnych inwestycji, np. remont nawierzchni rynku w Lanckoronie. Aktywnym partnerem gminy jest Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku”, które w znacznym stopniu przejęło koordynację ekomuzeum i tworzy ofertę turystyczną w oparciu o powołaną przez siebie firmę społeczną Horyzonty ITD. Co roku organizowane są dwie ważne imprezy: Jarmark Świętojański w czerwcu i Święto Aniołów „Anioł w miasteczku” w grudniu. W czasie inauguracyjnego Święta Aniołów w roku 2004 otwarto jedyne w Polsce Muzeum Aniołów oraz zainicjowano zwyczaj przyznawania tytułu honorowego obywatela Lanckorony dla najbardziej zasłużonych „przyjaciół” gminy i propagatorów jej piękna.

Ekomuzeum bazuje na działaniu wąskiej grupy pasjonatów, skupionych w Stowarzyszeniu Ekologiczno-Kulturalnym „Na Bursztynowym Szlaku” i przy Urzędzie Gminy. Reszta mieszkańców pozostaje bierna i przygląda się inicjatywom tej aktywnej grupy.

³⁶ Więcej informacji na stronach www.lanckorona.pl i www.nbs.org.pl

Tymczasowe centrum informacyjno-dokumentacyjne zostało zorganizowane w izbie muzealnej usytuowanej w rynku. Na rynku postawiono też tablicę z mapą obiektów ekomuzealnych. Wydano serię ulotek i dwujęzyczny, polsko-angielski przewodnik po Ekomuzeum Lanckorona. Ponadto w przewodniku o Lanckoronie opublikowanym w serii *Miasta i miasteczka* przez wydawnictwo Bezdroża znalazł się rozdział poświęcony ekomuzeum. Szczegółowe informacje można uzyskać w centrum prowadzonym przez Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku”.

d) Ekomuseum Bergslagen w Szwecji³⁷

Założone w 1986 roku, jest najstarszym ekomuzeum w Szwecji. Jest też największym obszarowo przedsięwzięciem. Region Bergslagen słynie z kopalnictwa rud metali i produkcji żelaza. Stanowi to motyw przewodni ekomuzeum, które obejmuje obecnie blisko 50 miejsc. Można wśród nich zobaczyć nie tylko obiekty związane bezpośrednio z procesem pozyskiwania rud i produkcją żelaza, takie jak kopalnie czy huty, ale także dawne gospodarstwa, galerie, muzea, ogrody i punkty widokowe. Wielką atrakcją jest udział w procesie wytopu żelaza zgodnie z prehistoryczną technologią. Uczestnicy pod okiem instruktora przechodzą przez kolejne etapy od pozyskania rud darniowych po kucie w zaimprovizowanej starożytnej kuźni. Przy okazji mogą się nauczyć wyprawiać skóry, farbować wełnę naturalnymi barwnikami czy piec na blasze placki zbożowe.

Dla zainteresowanych dawną historią powstała osada wikingów, w której można poznać codzienne życie walecznych wikingów. Specjalnością ekomuzeum są też realizowane wspólnie z Ludvika Gammelgård och Gruvmuseum seanse podróży w czasie, w trakcie których dzieci przebrane w stroje z epoki przenoszą się wstecz o 100, 200 czy więcej lat i poznają na własnej skórze warunki i styl życia z danej epoki. Do ciekawych miejsc należy dom rzemieślników, gdzie można zobaczyć przy pracy kowala, rymarza, snycerza czy krawca, a w sklepiku przy warsztatach zakupić wytwarzane produkty. Działalność ekomuzeum opiera się na zaangażowaniu kilku niezależnych stowarzyszeń, które odpowiadają za określony obszar. Całość koordynuje odrębna organizacja, która dba o spójność i rozwój ekomuzeum.

³⁷ Więcej informacji na stronach www.ekomuseum.se

3. Produkty cenne lokalnie

3.1. Czym jest produkt lokalny

Kiedy na pytanie: „Dlaczego wykonuje pan swoje zajęcie?” zagadnięty rzemieślnik odpowie, że chce sprzedawać produkt, którego wytwarzania nauczył się w domu, narzędzia do tego celu zaczął gromadzić już dziadek, a surowca w okolicy jest pod dostatkiem, można przypuszczać, że spotkaliśmy wytwórcę produktu lokalnego.

Produkt lokalny nie jest anonimowy. Lokalność jest tym, co wyróżnia „stryszawskie ptaszki”, „barwicki chleb”, „mąkę debrzniąską”, „aniołka z Wysokiej”, „koronkę bobowską”, „przemkowski miód”, „jarzębiak izdebnicki”, „bugle zembrzyckie” spośród lawiny produktów dostępnych na rynku. Klient – prócz oferty cenowej, składu produktu – otrzymuje informacje o jego wytwórcy, pochodzeniu, historii, powiązaniu z regionem, innymi produktami.

Definicja produktu lokalnego według Fundacji Partnerstwo dla Środowiska

Produkt lokalny to wyrób lub usługa, z którymi utożsamiają się mieszkańcy regionu, wytwarzane w sposób niemasowy i przyjazny dla środowiska, z surowców lokalnie dostępnych. Produkt lokalny staje się wizytówką regionu poprzez wykorzystanie jego specyficznego i niepowtarzalnego charakteru oraz angażowanie mieszkańców w rozwój przedsiębiorczości lokalnej.

Rozwój produktów lokalnych jest korzystny zarówno ze względów środowiskowych (wykorzystywane są naturalne zasoby środowiska), gospodarczych (nowe firmy, dochód dla mieszkańców, podatki dla gminy, ruch lokalnej gospodarki), jak i społecznych (miejsca pracy, ciekawe zajęcie, realizacja celów życiowych, wzrost poziomu życia i przywiązania do regionu). Produkt lokalny stwarza szansę poprawy sytuacji ekonomicznej w regionie, zapewniając jednocześnie pozytywne efekty środowiskowe i społeczne. Jest więc regionalnym sposobem na realizację zrównoważonego rozwoju.

Z produktem lokalnym nierozzerwalnie związany jest jego wytwórca, który dzięki niemu realizuje swą pasję, kultywuje rodzinną czy lokalną tradycję, ale przede wszystkim zyskuje miejsce pracy lub źródło dodatkowego dochodu. Tworzenie miejsca pracy w oparciu o produkt lokalny wymaga od wytwórcy znalezienia klienta, który wybierze jego wyrób. W dzisiejszych czasach konkurencja na rynku jest tak duża, że o zakupie produktu nie decyduje już tylko cena i jakość, ale dodatkowe informacje, wartości. **Jednym ze sposobów promocji i sprzedaży produktów lokalnych, sprawdzonym w wielu miejscach na świecie, jest budowanie marki lokalnej (marki regionu).**

3.2. Marka lokalna

Do budowania marki lokalnej predysponowane są głównie regiony, których słabości – brak przemysłu lub jego likwidacja, oddalenie od dużych aglomeracji miejskich, góryste tereny o małej przydatności rolniczej, obszary chronione – mogą stanowić zalety dla klientów, a co za tym idzie – dla produktów i ich wytwórców. Regiony takie mają zwykle problem z bezrobociem, stąd obietnica marki lokalnej: **„Tworzę lokalne miejsca pracy”** jest szczególnie istotna dla mieszkańców i władz regionu. Można przekonać otoczenie, że dbałość o środowisko jest ważna, skoro dzięki zachowaniu go w stanie obecnym lub jego poprawie można dostarczać produkty i usługi, których oczekują klienci. Rosnące zainteresowanie produktami oferowanymi pod marką lokalną powoduje w naturalny sposób wzrost liczby miejsc pracy w regionie.

Produkty i usługi przygotowane dla klientów pod marką lokalną niosą w sobie wartości, które zasadniczo wyróżniają je spośród lawiny dostępnych dóbr. Są to:

- związek z regionem powstawania,
- przyjazność dla środowiska,
- tworzenie lokalnych miejsc pracy.

Te trzy cenne cechy decydują o charakterze wytwórców, produktów i klientów, sprawiając jednocześnie, że marka lokalna jest wyróżnikiem regionu, produktów i klientów.

Siła marki lokalnej leży w produktach pod nią sprzedawanych oraz w regionie, z którym jest związana. Marka lokalna niesie wartości dodane – pozytywne skojarzenia z miejscem lub przedmiotem. Dzięki temu stanowi swoistą rekomendację dla produktów oraz buduje przyjazne relacje klientów z regionem i wytwórcami.

Budowanie marki lokalnej wiąże się z określeniem tożsamości regionu – wartości przyrodniczo-kulturowych, specyfiki oraz cech, z którymi identyfikują się jego mieszkańcy. Informacje o regionie są podstawą do określenia przekazu marki lokalnej. Na podstawie nazwy i logo marki osoby będą wytwarzać własne obrazy regionu oraz oferowanych produktów. Warto więc zadbać, by kojarzyły się pozytywnie z regionem.

Naszyjnik Północy³⁸ – czynnik integrujący grupę osób, marka promująca region, produkty i osoby

Pod hasłem **NASZYJNIK PÓŁNOCY** grupa aktywnych osób z Pomorza Środkowego postanowiła podejmować wspólne działania na rzecz poprawy własnych warunków życia i rozwoju regionu. Na początku zaangażowanych było niewielu, stopniowo jednak przyłączali się kolejni partnerzy, budując Grupę Partnerską, obejmującą obszar czterech województw. Liczne inicjatywy dotyczyły przeciwdziałania bezrobociu poprzez aktywizację społeczności lokalnej i rozwój przedsiębiorczości. Dzięki wsparciu lokalnych stowarzyszeń rozwinęły się firmy korzystające z miejscowych zasobów środowiska naturalnego, zajmujące się m.in. wytwarzaniem produktów z witek brzoźowych, wyrobem ekologicznej mąki czy wypiekiem chleba barwickiego.

Uznano, że Marka Lokalna Naszyjnik Północy będzie właściwym narzędziem promującym produkty i usługi lokalne przyjazne dla środowiska, kojarzone z regionem – miejscem swego powstawania, oraz ze społecznością lokalną. Przedsiębiorczość lokalna oparta na produkcji, występująca pod szyldem Marki Lokalnej Naszyjnik Północy, to szansa na rozwój regionu w zgodzie ze środowiskiem i jego tradycyjnym charakterem.

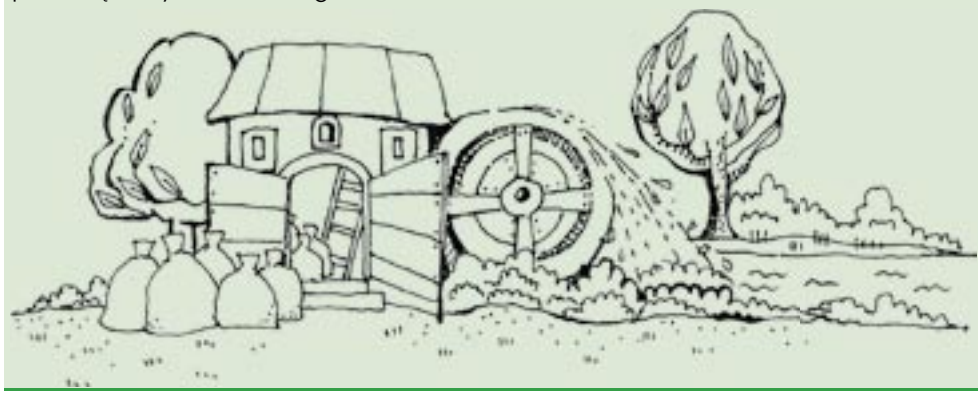
Marka Lokalna – Znak Promocyjny Naszyjnik Północy nadawana jest od 2003 dwa razy do roku, z podziałem na dwie kategorie: artykuły spożywcze oraz wyroby i produkty rękodzielnicze. W skład Kapituły Konkursu Promocyjnego Naszyjnik Północy wchodzi przedstawiciele samorządów, administracji publicznej, organizacji pozarządowych i firm.

³⁸ Więcej informacji na stronach www.naszyjnikpólnocy.pl

Laureaci konkursu otrzymują korzyści płynące z używania znaku w postaci poświadczenia lokalności i jakości produktu oraz wspólnej oferty (m.in. wydanie katalogu produktów artystycznych i użytkowych, utworzenie strony internetowej z ofertą lokalnych wytwórców).

Równoległe pod marką Naszyjnik Północy promowany jest zielony szlak łączący trzy pomorskie województwa. We wszystkich publikacjach związanych ze szlakiem promowany jest znak Naszyjnik Północy, znacznikiem Marka Lokalna Naszyjnik Północy na mapie greenways oznaczone są miejsca wytwarzania produktów lokalnych. W galerii produktów lokalnych w Debrznie można nabyć wyroby z całego regionu i uzyskać informacje dotyczące oferty turystycznej Naszyjnika Północy.

Kompleksowe podejście do rozwoju i promocji przedsiębiorczości opartej na zasobach lokalnych okazało się na terenie popegeerowskim najlepszym sposobem walki z biedą i bezrobociem. Szlakiem greenway i programem zarządza Fundacja Naszyjnik Północy, założona przez aktywnych przedstawicieli instytucji, organizacji pozarządowych i firm z regionu.

Marka lokalna stanowi narzędzie promocyjne, parasol ochronny dla produktów i usług regionalnych. Na wizerunek marki i regionu pracują oferowane pod nią produkty. W związku z tym bardzo istotne jest, by proces nadawania marki (znaku promocyjnego) był klarowny i monitorowany w sposób ciągły. Tylko wówczas można mieć pewność co do wysokiej jakości produktów, wiarygodności wytwórców, a tym samym wartości znaku promocyjnego.

Przy wprowadzaniu i wzmacnianiu marki konieczną jest działalność marketingowa lub brandingowa organizacji zarządzającej marką oraz jej partnerów.

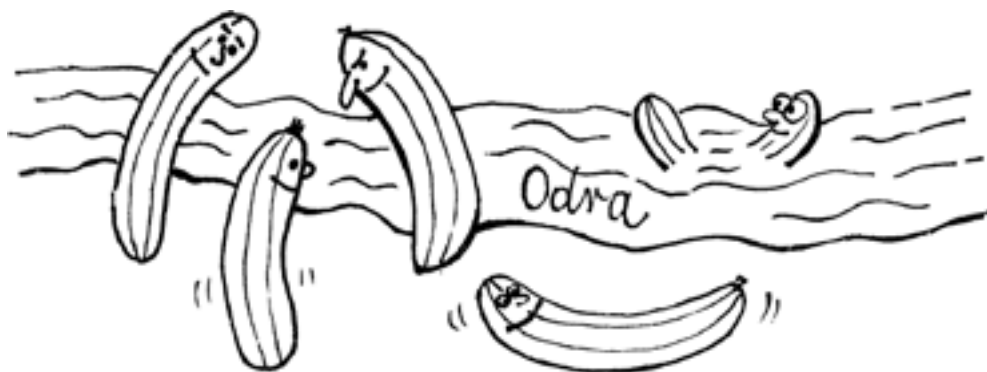
Zarządzanie marką lokalną obejmuje wiele elementów, wymaga sprawnego podziału obowiązków i ustalenia zasad współpracy partnerów. Punktem wyjścia jest wybór hasła, nazwy regionalnej, z którą identyfikuje się lokalna społeczność. Marka lokalna może być oparta na czymś ważnym dla danego miejsca, bezcennym, np. na walorach przyrodniczych, geograficznych, surowcach naturalnych, tradycji. Bardzo istotną sprawą jest powołanie organizacji zarządzającej marką lub powierzenie tej roli istniejącej organizacji cieszącej się zaufaniem społecznym.

Po wypracowaniu mechanizmów funkcjonowania godła promocyjnego można przystąpić do przeprowadzenia konkursu oraz znakowania wyróżnionych produktów. Prócz przeprowadzenia standardowego konkursu istnieje możliwość uruchomienia procesu rozwoju produktów. Obejmuje on wówczas ciekawe inicjatywy, które nie spełniają w danej chwili kryteriów niezbędnych do uzyskania prawa do używania

marki. Otrzymawszy pomoc, po pewnym czasie pretendenci dołączą do „markowego” grona. Do korzyści wynikających z używania godła promocyjnego przez wytwórców należą np. wspólna oferta promocyjna i handlowa, dostęp do informacji o produktach, szkoleniach i imprezach handlowych.

Wymiana doświadczeń i informacji pomiędzy grupami zajmującymi się zagadnieniem marki lokalnej w Polsce czy za granicą służy usprawnieniu działań lokalnych oraz przenoszeniu ich na arenę ogólnopolską i międzynarodową. Wspólne jarmarki, festyny, imprezy targowe, kampanie medialne to kolejne sposoby na promocję konkretnych produktów oraz tworzenie rozgłosu dla marek lokalnych. Szlak turystyczny może stanowić dobre narzędzie do wzmacniania marki produktu, sama jego nazwa może stać się marką dla produktów lokalnych z regionu lub może pełnić rolę marki parasolowej, nadrzędnej, dla produktów z kilku regionów (np. Bursztynowy Szlak).

3.3. Produkt lokalny na zielonych szlakach – greenways

Zielone szlaki w Polsce mają bardzo duże znaczenie dla rozwoju i promocji produktu lokalnego. Nie ma rzecz jasna jednego przepisu na rozwój produktu w oparciu o szlak, jednak doświadczenia dwóch programów Fundacji Partnerstwo dla Środowiska – Programu Produkt Lokalny i Programu Greenways – pozwoliły na powstanie przykładów na sprawne działanie następujących mechanizmów:

- Inicjatywa, idea szlaku, stymulując aktywność społeczności lokalnej terenów zagrożonych bezrobociem, pobudza rozwój przedsiębiorczości opartej na lokalnych zasobach środowiska.
- Na terenach zmarginalizowanych tworzą się formy drobnej przedsiębiorczości lokalnej (metody zwalczania bezrobocia) – produkty lokalne wzmocnione są marketingowo przez lokalną markę oraz regionalny szlak greenway.
- Dla zielonych szlaków, regionalnych czy międzynarodowych, produkt lokalny z danego terenu (odcinka szlaku) lub marka lokalna staje się wyróżnikiem regionu, wzmacnia promocję całego szlaku.
- W regionie powstaje firma zajmująca się marketingiem całościowej oferty regionu, opartej na jego potencjale – turystyce i produkcie lokalnym.

Marka „Łączy nas Babia Góra” na Bursztynowym Szlaku³⁹

Marki: „**Bursztynowy Szlak**” oraz „**Łączy nas Babia Góra**” łączą produkty, usługi i lokalnie cenne inicjatywy związane z ochroną środowiska i tradycji, a nade wszystko ludzi, którzy te produkty, usługi i inicjatywy tworzą. Bursztynowy Szlak pełni rolę marki nadrzędnej, międzynarodowej, o wizerunku wypracowanym przez wiele regionów, przez które prowadzi, m.in. Region Babiogórski. W regionie tym symbolem, istotnym dla społeczności lokalnej wyróżnikiem, jest Babia Góra (magiczny, najwyższy szczyt, widoczny z każdego miejsca w regionie). Pracująca wspólnie dla rozwoju regionu grupa osób – przedstawiciele firm, instytucji i organizacji pozarządowych (Grupa Partnerska) – za bardzo ważny uznała temat produktu lokalnego. Dwójka lokalnych liderów poprowadziła działania związane z marketingiem produktów lokalnych. Stanisław Szeliga (rzeźbiarz, prezes Stowarzyszenia „Pasja”) w konsultacji z Grupą Partnerską opracował w 2003 roku znak promocyjny „Łączy nas Babia Góra”, przygotowano też zasady Konkursu Promocyjnego. Znak ten jest marką lokalną – wyróżnikiem dla produktów lokalnych spełniających określone kryteria jakości i lokalności Regionu Babiogórskiego.

Równoległe do konkursu Monika Zawada-Miska (wówczas dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury w Stryżawie, dziś prezes Stowarzyszenia „Zielona Linia”) wprowadziła zasady sieci Babiogórskie Sklepiki, służącej sprzedaży produktów lokalnych nagrodzonych znakiem „Łączy nas Babia Góra” oraz pretendujących do jego uzyskania. W 2003 roku otwarto dwa nowe sklepiki w Stryżawie, a sklepik „Pod Magurką” w Zawoi Przystopiu wszedł do sieci. Babiogórskie Sklepiki uzyskały prawo używania znaku „Łączy nas Babia Góra”. Wydano Katalog Produktów Lokalnych z Regionu Babiogórskiego oraz przygotowano mełki na produkty oferowane w sklepikach należących do sieci. Promowano Region Babiogórski podczas licznych targów, spotkań w Polsce i za granicą pod marką „Łączy nas Babia Góra”, jednocześnie podkreślając fakt jego położenia na Bursztynowym Szlaku.

³⁹ Więcej informacji na stronach www.gp.babia-gora.pl

3.4. Przykłady produktów lokalnych na zielonych szlakach

a) Produkt lokalny na szlaku Zielony Rower – Bibułkowy Świat Bazyla⁴⁰

Andrzej Kusz, prowadzący pensjonat „Bazyl” w Bóbrce, został nieoczekiwanie polskim kreatorem mody na kwiaty z bibuły. Początkowo ozdoby z bibuły były dodatkiem do prowadzonej przez niego działalności noclegowej i wspomnieniem z dzieciństwa. Na bazie bibułkowych kwiatów, którymi wspólnie z babcią przybierał kościół w Bóbrce, opracował własną technikę tworzenia „kwiatnych” ozdób. Piękne krokusy i róże, kwiaty jabłoni czy szyszki powstawały jako efekt bacznej obserwacji przyrody w czterech porach roku, w różnych stadiach rozwoju roślin.

Charyzma twórcy, sposób, w jaki prezentuje swą technikę klientom, sprawiają, że każdy chce taki kwiat posiadać, a później próbuje zwykle sam go wykonać. W wielu regionach Polski, idąc za przykładem Bazyla, ludzie, sięgając do miejscowych tradycji, wyrabiają dziś kwiaty z bibuły według lokalnych technik. Kwiaty z Bóbrki pozostaną jednak pierwsze w kategorii bibułkowy produkt lokalny. Spotkanie przy wyrobie bibułkowego kwiecica to obowiązkowy punkt na szlaku Zielony Rower!

b) Produkt lokalny na szlaku Greenway Naszyjnik Północy – witki markowym produktem wsi Skowarnki

Rodzina Wójcików ze Skowarnek, popegeerowskiej wioski na Pomorzu Środkowym, to jedna z wielu, które zwróciły się o pomoc do Stowarzyszenia na rzecz Rozwoju Miasta i Gminy Debrzno zamiast do instytucji pomocy społecznej. W 2001 roku Wójcikowie zaczęli poważnie myśleć o założeniu własnej działalności, opartej na wyrobie i sprzedaży produktów z witek brzoźowych. Podjęli wyzwanie. W uruchomieniu firmy i dotarciu do klienta pomogły im Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Miasta i Gminy Debrzno, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Fundacja Naszyjnik Północy i wielu innych.

Do produkcji swych wyrobów Wójcikowie wykorzystują witki brzoźowe (surowiec naturalny, pozyskiwany bez strat dla środowiska przyrodniczego), drut, gwoździe oraz narzędzia. A do tego najważniejsze: zdolności, umiejętności, zapał do pracy. Wypełnić można zarówno przedmioty użytkowe (kosze, wazon, wycieraczki), jak i ozdobne. Największym zainteresowaniem cieszy się witkowe zoo ze Skowarnek. Dziś jelenie, jeże, dziki, sowy to bywalcy wielu jarmarków, mieszkańcy galerii, witryn sklepowych i ogrodów, a państwo Wójcikowie – prężnie działający przedsiębiorcy lokalni. Do społeczności Skowarnek witki wniosły receptę na życie w godnych warunkach – pracę wspartą zapałem, wiarą we własne siły oraz umiejętnością korzystania z pomocy ludzi i organizacji ją oferujących. Są produktem lokalnym, dzięki któremu powstały zielone miejsca pracy. Zyskały również markę lokalną Naszyjnik Północy i stały się atrakcją szlaku Greenway Naszyjnik Północy.

c) Produkty lokalne na Bursztynowym Szlaku – łakocie i napitek

Tradycja serwowania dobrego jedzenia na szlaku sięga czasów odległych, kiedy to kupcy przebywali długą drogę, by zdobyć upragnione przez ich klientów towary. Tak jak kiedyś kupcom, dziś turystom wzdłuż Bursztynowego Szlaku oferowane są delikatesy, osładzające wędrówkę.

Podróżując Bursztynowym Szlakiem, na każdym kroku można spotkać ciekawe produkty. A to „lanckoroński sernik” zakropiony „jarzębiakiem izdebnickim”, a to pyszny „kołoc” spod Babiej Góry czy chrupiące „bugle zembrzyckie”.

⁴⁰ Więcej informacji na stronach www.bobrza.com

ZEMBRZYCE

Piekarnia “Bugielek”

tradycyjna produkcja i sprzedaż
bugli wolanych i sciebanych

oferujemy:
bugle z makiem
kminkiem
sezamem lub innymi przyprawami

*Okrągły bugielek
zdrowszy niż cukierek*

TEL. 505 877 585

Trzeba tylko wiedzieć, gdzie się zatrzymać, gdzie i jak takie słodczyce zamówić. Bo wszystko to rzecz jasna smakołyki na specjalne okazje, wypiekane często specjalnie dla osoby zamawiającej. Nie znajdziemy ich w cukierni w dużym mieście, może szkoda, ale... Nigdzie nie smakują tak jak na szlaku, gdzie unosi się zapach ich wypieku, gdzie pobrzmiwają legendy i historie związane z ich wytwórcami, kupcami i turystami. Każdy, kto raz spróbuje, zapamięta na zawsze słodkie produkty lokalne z Bursztynowego Szlaku.

Przedstawione przykłady pokazują, że wartością dodaną dla produktów lokalnych jest ich połączenie z ofertą turystyczną, a dla szlaków – wzbogacenie ich o produkty lokalne. Przedsiębiorczość oparta na turystyce i produkcji lokalnym stanowi dla wielu regionów Polski szansę na poprawę jakości życia ich mieszkańców. Nie bez znaczenia jest fakt, że miejsca pracy przyjazne dla środowiska mogą być tworzone przez aktywne osoby, bez pomocy struktur zewnętrznych.

W działalności gospodarczej związanej z turystyką czy produktem lokalnym żaden przedsiębiorca nie powinien udawać, że istnieje na bezludnej wyspie. Zarówno oferta turystyki lokalnej, jak i sprzedaż produktu lokalnego wymaga współpracy z innymi (najlepiej rzetelnymi) przedsiębiorcami. Inicjatywy związane z rozwojem greenways czy marką lokalną dają szansę na poznanie się w grupie, zdobycie wzajemnego zaufania oraz standaryzację jakości dostarczanych produktów i świadczonych usług. Działając w grupie, łatwiej dotrzeć do klienta, a kiedy już przyjedzie – zaproponować mu atrakcyjną, różnorodną ofertę, którą poleci znajomym. Zostać miłym wspomnieniem w pamięci klienta to nieoceniony zysk, profitujący na przyszłość producenta, usługodawcy lub wspólnej marki.

Firma społeczna to przedsiębiorstwo, które działając w oparciu o reguły gry rynkowej, jednocześnie wykonuje zadania ważne dla lokalnej społeczności. Przedsiębiorstwo społeczne tworzy nowe miejsca pracy dla osób dyskryminowanych na lokalnym rynku pracy, wzmacnia lokalny rynek produktów i usług, a wygenerowane zyski przekazuje na realizację celów statutowych organizacji pozarządowej, pod której egidą przedsiębiorstwo powstało⁴².

W 2006 roku w pięciu regionach południowej Polski założono pięć firm społecznych. Budują one model tworzenia przedsiębiorstwa społecznego przy organizacji pozarządowej, testowany przez projekt „Gospodarka Społeczna na Bursztynowym Szlaku” realizowany w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL. Istotne jest zdobywanie przez pięć lokalnych organizacji pozarządowych roli liczącego się w regionie pracodawcy. Firmy są efektem wielu lat pracy osób działających na rzecz rozwoju tych regionów w oparciu o turystykę i produkt lokalny. W każdym z nich – w Bieszczadach, Bałtowie, ziemi gorlickiej, Regionie Babiogórskim i Lanckoronie – historia się powtarza: spotkali się aktywni ludzie – społecznicy, kreowali małe inicjatywy użyteczne społecznie, skupili wokół siebie przedstawicieli różnych sektorów życia społecznego, aż do utworzenia pod wspólnym hasłem nieformalnej lub formalnej struktury do realizacji dużych projektów regionalnych – szlaku greenway lub marki lokalnej.

Cel postawiony każdej z pięciu firm społecznych to działalność oparta na dziedzictwie przyrodniczo-kulturowym, sprzedaż oferty turystycznej regionu, produktów lokalnych. Oś działania stanowią dwa szlaki greenways: Bursztynowy Szlak i Zielony Rower.

W ramach działalności firmy społecznej **Horyzonty ITD** w Lanckoronie powstał sklep z produktami lokalnymi „Na Bursztynowym Szlaku”, oferujący najrozmaitsze produkty z okolic Lanckoronie: różnorodne anioły, ceramikę, wyroby lniane itp. Sklep prowadzi również sprzedaż produktów lokalnych z innych regionów, którymi biegnie Bursztynowy Szlak. Firma **Green Traveller** z Suchej Beskidzkiej (Region Babiogórski) przygotowuje ofertę dla zielonych szkół, opartą na potencjale regionu: atrakcjach turystycznych, produktach lokalnych i warsztatach twórczych. Firma **Dolina Ropy** (ziemia gorlicka) zajmuje się sprzedażą produktów lokalnych (unikatowy produkt lokalny: koronka klockowa z Bobowej) i Szlak Naftowy. Natomiast firma społeczna „**Zielony Rower**” jako touroperator zaproponuje klientom całościową ofertę turystyczną i produktową z terenu Bieszczadów.

⁴¹ Więcej informacji na stronach www.equal.szlakbursztynowy.pl

⁴² Definicja – Partnerstwo „Gospodarka Społeczna na Bursztynowym Szlaku”, www.equal.szlakbursztynowy.pl

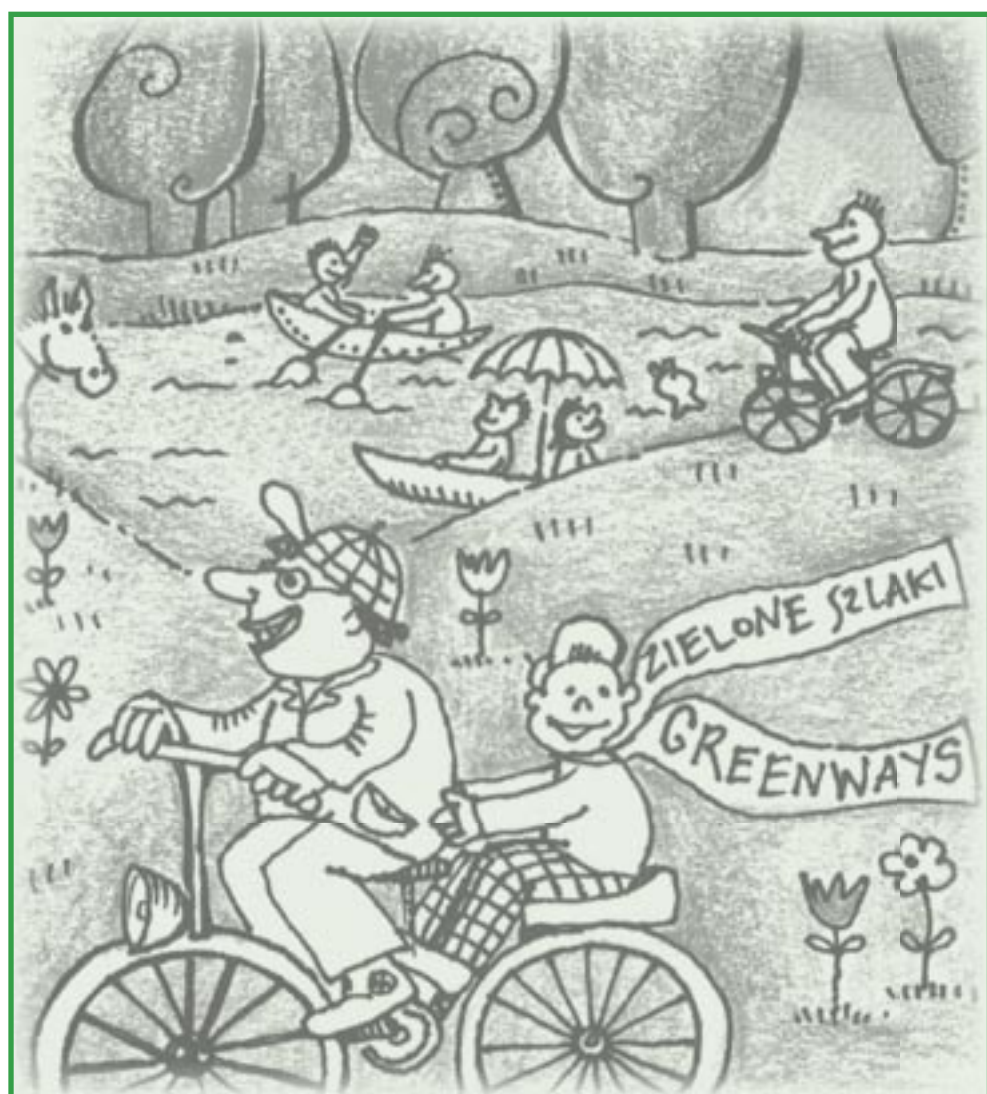

Obecnie każda z tych firm szuka swego wyróżnika na rynku – produktu lub usługi, z którą kojarzyć ją będą klienci. Jednocześnie współpraca pomiędzy pięcioma firmami działającymi w obszarze dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego może dać im przewagę rynkową, wartość dodaną, decydującą o zdobyciu kolejnych grup klientów. Lokalne zaplecze, stwarzające pozytywny klimat do działania podmiotów gospodarki społecznej w pięciu regionach, stanowią istniejące Grupy Partnerskie.

Adresy internetowe firm powstałych w ramach projektu „Gospodarka Społeczna na Bursztynowym Szlaku”:

- Green Traveller. Turystyka Dziedzictwa Kulturowego w Suchej Beskidzkiej, www.greentraveller.com.pl
- Horyzonty ITD. Inspiracja, Turystyka, Doradztwo w Lanckoronie, www.horyzontyitd.pl
- Dolina Ropy w Gorlicach, www.dolinaropy.gorlice.pl
- firma społeczna „Zielony Rower” w Lesku, www.zielonyrower.pl
- Allozaur sp. z o.o. w Bałtowie, www.baltow.info

Rozdział V

Produkt turystyczny na zielonych szlakach – greenways

1. Ekologiczny produkt turystyczny

1.1. Produkt turystyczny – definicje, wskaźniki dla rozwoju ekologicznych produktów turystycznych

Konsumenci w krajach wysoko rozwiniętych coraz częściej ujawniają świadomość ekologiczną, stąd wzrastające zainteresowanie produktem ekologicznym. Nie rezygnują oni ze swoich dotychczasowych przyzwyczajeń związanych z zakupem dóbr, ale je odpowiednio korygują – dotyczy to również turystyki.

Produkt jest podstawowym elementem działalności marketingowej na współczesnym rynku. W turystyce produkt odgrywa niebagatelną rolę wzmocnienia dynamiki i harmonijnego rozwoju regionu. Produkt turystyczny integruje różne elementy i składniki ofert turystycznych, takie jak np. atrakcje, baza noclegowa, usługi gastronomiczne, infrastruktura komunikacyjna, informacja czy nauka, w spójną z punktu widzenia klienta całość. Tworzenie nowych produktów turystycznych i wprowadzanie ich na rynek pozwala m.in. na zwiększenie efektu synergii na danym terenie. Przy tworzeniu nowych produktów turystycznych bardzo istotną rolę odgrywa pomysłowość i jakość. Daje to możliwość identyfikacji i wyróżnienia się na konkurencyjnym rynku turystycznym. Długookresowy sukces na rynku odnoszą firmy, które ukierunkowują się na konkurencyjny oraz dostosowany do potrzeb nabywców produkt. Nie inaczej dzieje się w turystyce, aczkolwiek tutaj struktura produktu, ze względu na specyfikę branży, jest znacznie bardziej złożona⁴³. Produkt w marketingu jest to wszystko, co może być zaoferowane na rynku, aby zaspokoić potrzeby konsumenta. Obejmuje bardzo szeroki wachlarz m.in. dóbr, usług, przeżyć, postaci, miejsc, instytucji, idei, informacji czy wydarzeń⁴⁴.

Produkt turystyczny jest mocno zróżnicowany i ma dość złożony charakter. Składa się z wielu często zupełnie odmiennych elementów, występujących w różnych wersjach i zestawieniach. Klient w celu odszukania właściwego produktu turystycznego jest skłonny ponieść znaczny wysiłek.

Definicja produktu turystycznego

Produkt turystyczny to wszystko to, co turyści kupują oddzielnie (np. transport lub zakwaterowanie) lub w formie pewnego zestawu (pakietu) usług (*sensu stricto*), a także kompozycja tego, co turyści robią, oraz walorów urządzeń i usług, z których w tym celu korzystają (*sensu largo*). Z punktu widzenia turysty produkt turystyczny obejmuje całość przeżytego doświadczenia od chwili opuszczenia domu do chwili powrotu⁴⁵.

Pod pojęciem ekologicznego produktu turystycznego można rozumieć taki produkt, który spełnia następujące kryteria związane z wymogami ochrony środowiska:

- jego wytwarzanie jest zlokalizowane w nieskażonym środowisku,
- cechuje się malejącą zasobochłonnością, czyli w jak najmniejszym stopniu wykorzystuje składniki środowiska przyrodniczego,

⁴³ Por. J. Altokorn, *Marketing w turystyce*, PWN, Warszawa 1994; V.T.C. Middleton, *Marketing w turystyce*, PAPT, Warszawa 1996; J.Ch. Holloway, Ch. Robinson, *Marketing w turystyce*, PWE, Warszawa 1997.

⁴⁴ Por. Ph. Kotler, *Marketing*, Rebis, Poznań 2005.

⁴⁵ J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata*. Podręcznik, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2002.

- bazuje na lokalnych zasobach naturalnych, materialnych i ludzkich,
- charakteryzuje się czystą technologią wytwarzania,
- służy zdrowiu i jest przyjazny środowisku⁴⁶.

Przy tworzeniu ekologicznego produktu turystycznego ważne są także pojęcia turystyki zrównoważonej, ekoturystyki oraz turystyki dziedzictwa.

Definicje

Turystyka zrównoważona (*sustainable tourism*) to każda forma rozwoju turystycznego, zarządzania i aktywności turystycznej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń w niezmienionym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów. Według Światowej Rady Podróży i Turystyki (WTTC) jest to tzw. **nowa turystyka**, która opiera się na partnerstwie sektora prywatnego i publicznego oraz koncentruje się na korzyściach nie tylko dla turystów, ale też lokalnych społeczności. Turystyka zrównoważona bierze także pod uwagę i respektuje środowisko przyrodnicze, społeczne i kulturowe.

Ekoturystyka (*ecotourism, green tourism*) to ekologicznie odpowiedzialne podróżowanie i zwiedzanie stosunkowo niepokrzywdzonych obszarów przyrodniczych, w celu czerpania zadowolenia i korzystania z bogactw natury (a także z wszelkich towarzyszących jej wartości kulturowych – zarówno przeszłych, jak i teraźniejszych), które promuje ochronę przyrody, ma niewielki negatywny wpływ na środowisko i stwarza możliwości aktywnego społeczno-ekonomicznego zaangażowania lokalnych społeczności⁴⁷. Jest to forma turystyki zrównoważonej, która z tej szerokiej koncepcji rozwoju turystyki wyróżnia się tym, że aktywnie przyczynia się do ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, angażuje lokalne społeczności w planowanie i rozwój, przyczyniając się do ich dobrobytu, oraz jest skierowana do turystów indywidualnych i podróżujących w małych grupach⁴⁸.

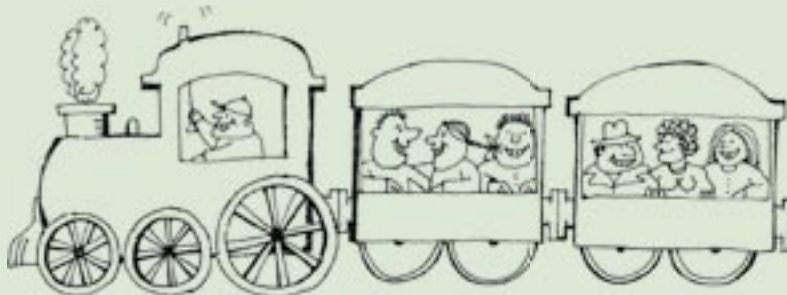

⁴⁶ Definicja – I. Jędrzejczyk, za: D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2006.

⁴⁷ Definicja najczęściej wykorzystywana w publikacjach i materiałach dotyczących ekoturystyki przez organizacje i instytucje na całym świecie, sformułowana przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody IUCN, za: D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2006. Skróconą wersję tej definicji stosuje Międzynarodowe Towarzystwo Ekoturystyczne TIES: „Ekoturystyka to odpowiedzialne podróżowanie do obszarów naturalnych, które przyczynia się do ochrony środowiska i poprawia dobrobyt lokalnych społeczności”.

⁴⁸ Deklaracja o ekoturystyce z Quebec z 2002 r. (UNEP, UNWTO), za: D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2006.

Turystyka dziedzictwa kulturowego (*cultural heritage tourism*) to podróżowanie w celu poznawania miejsc, przedmiotów kultury materialnej i duchowej oraz działań, które w sposób autentyczny przedstawiają historię oraz wartości kulturowe, zarówno przeszłe, jak i teraźniejsze. Ta forma turystyki obejmuje zwiedzanie miejsc historycznych i archeologicznych, poznawanie lokalnych tradycji i zwyczajów, udział w imprezach kulturalnych, a także poznawanie dziedzictwa przemysłowego, w tym starych kanałów, linii kolejowych, fabryk etc.⁴⁹.

Każdy produkt turystyczny składa się z trzech podstawowych elementów:

- walorów środowiska naturalnego i kulturowego,
- infrastruktury turystycznej z towarzyszącymi jej usługami dodatkowymi,
- dostępności komunikacyjnej.

Patrząc z punktu widzenia marketingu ekologicznych produktów turystycznych, aby rozwój był harmonijny i zrównoważony, należy zwrócić uwagę na podane w tabeli parametry.

Tabela 1: Wskaźniki niezbędne do osiągnięcia prawidłowego rozwoju ekologicznych produktów turystycznych

Parametry rozwoju		Sektory	Wskaźniki
Podaż	Zasoby	Potencjał turystyczno-ekologiczny	<ul style="list-style-type: none"> • Obiekty przyrodnicze powstałe w wyniku procesów naturalnych • Zdrowe, ekologiczne produkty żywnościowe • Aktywność proekologiczna • Tradycje, zwyczaje • Szlaki dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego • Pamiątki ekologiczne • Inne (np. Europejski Tydzień Mobilności)
	Infrastruktura turystyczna i okoturystyczna (techniczna i społeczna)	Hotelarstwo i gastronomia	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój bazy noclegowej przyjaznej dla środowiska • Certyfikowanie bazy noclegowej – Program Czysta Turystyka • Rozwój gastronomii opartej na produktach ekologicznych • Kuchnia regionalna i lokalna

⁴⁹ Oprac. definicji – D. Zaręba na podstawie m.in.: The National Trust for Historic Preservation i Wikipedia, the free encyclopedia – en.wikipedia.org

Parametry rozwoju		Sektory	Wskaźniki
Podaż	Infrastruktura turystyczna i okoturystyczna (techniczna i społeczna)	Transport	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost inwestycji związanych z budową alternatywnych form przemieszczania się – ścieżki rowerowe, trasy biegowe itd. • Rozwój usług komunikacji zbiorowej • Zapewnienie ochrony fauny i flory w związku z rozbudową infrastruktury komunikacyjnej • Promocja niezmotoryzowanych form transportu
		Baza towarzysząca	<ul style="list-style-type: none"> • Punkty obserwacji przyrody, przystanie, wypożyczalnie sprzętu turystycznego
		Sektor turystyki lokalnej	<ul style="list-style-type: none"> • Marketing zewnętrzny i wewnętrzny ekologicznych produktów turystycznych • Współpraca lokalnych liderów, organizacji, firm itd. – budowa klastrów turystycznych⁵⁰ • Rozwój bazy paraturystycznej
Popyt		Wzrost liczby ekoturystów	<ul style="list-style-type: none"> • Udział w rynku krajowym i rynkach zagranicznych • Wzrost usług turystycznych i okoturystycznych • Wzrost wydatków
		Znaczenie strategiczne	<ul style="list-style-type: none"> • Pozytywne nastawienie społeczności lokalnych: mieszkańców, władz, podmiotów życia gospodarczego i in. • Bogata, zróżnicowana oferta, z możliwością zestawień modułowych • Wysoki udział osób o specjalistycznych zainteresowaniach, w tym gości zagranicznych
Strategia działania		Zarządzanie jakością	<ul style="list-style-type: none"> • Stosunek cen ekologicznych produktów turystycznych do ich jakości • Propagowanie proekologicznych modeli zachowań • Zróżnicowanie standardu usług • Wzrost zainteresowania certyfikacją ekologiczną (<i>ecolabelling</i>)⁵¹

⁵⁰ Klaster turystyczny to przestrzenne skoncentrowanie organizacji (instytucji, przedsiębiorstw), które choć zwykle ze sobą konkurują, to jednocześnie podejmują współpracę, tworząc powiązania sieciowe oraz zależności poziome i pionowe w tych obszarach działalności, gdzie przyniesie ona korzyści (efekt synergii). Por. *Strategia Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2006–2013*, UMK, Kraków 2006.

⁵¹ „*Ecolabelling* (ekoznakowanie) to oznaczenie produktów ekologicznymi znakami towarowymi i tym samym sposób wywierania wpływu na rynek. Ekooznaczenia wskazują produkty i usługi, które spełniają wymagania ochrony środowiska”. Definicja za: *Projekt Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007–2013*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2005.

Parametry rozwoju	Sektory	Wskaźniki
Strategia działania	Rozwój lokalny	<ul style="list-style-type: none"> Zatrudnienie w usługach związanych z ekologicznymi produktami turystycznymi Udział ekoturystyki w gospodarce lokalnej Rozwój systemu informacji turystyczno-ekologicznej z wykorzystaniem nowoczesnych technik przekazu
	Horyzont czasowy	<ul style="list-style-type: none"> Programy długookresowe Programy operacyjne
	Działalność edukacyjna	<ul style="list-style-type: none"> Program edukacji ekologicznej w segmencie dzieci i młodzieży System szkoleń z zakresu ekoturystyki liderów lokalnych, przewodników, przedsiębiorców, kadry hotelarskiej i in.

Źródło: A. Wilkońska, opracowanie własne.

Tak więc produkt turystyczny jest postrzegany z punktu widzenia następujących poziomów:

- wielkości mierzalne: elementy składowe produktu (np. rzeczy, budynki), cena, zakres i jakość usług itd.,
- wartości niemierzalne: wyobrażenia, emocje, informacje, idee itd.

1.2. Budowanie produktu turystycznego – elementy składowe, rodzaje i etapy tworzenia

Każdy produkt turystyczny musi składać się z kilku elementów (wymiarów), czyli warstw budujących go wewnątrz.

I. UNIWERSALNE WYMIARY PRODUKTU TURYSTYCZNEGO:

1. **Istota (rdzeń) produktu** – ma charakter (wymiar) niematerialny. Obejmuje wszelkiego rodzaju podstawowe potrzeby przejawiane przez turystów (np. potrzeba poznania, zadowolenie), które decydują o ostatecznym wyborze. Z punktu widzenia ekoturystyki będzie to np. potrzeba odpoczynku w czystym, naturalnym środowisku.

2. **Produkt rzeczywisty** – obejmuje wszystkie podstawowe elementy pakietu turystycznego, umożliwiające realizację istoty produktu (zaspokojenie potrzeb turysty, m.in. poprzez posiłki, przejazdy, noclegi, wycieczki). Podlega on stałemu poszerzaniu (uzupełnianiu) o coraz to nowe elementy, które z czasem stają się standardem (np. łazienki w pokojach w schroniskach górskich). Z punktu widzenia ekologicznego produktu turystycznego będzie to transport przyjazny środowisku (rowery, kajaki, narty biegowe), zdrowa żywność itd.

3. **Produkt poszerzony (wzbogacony, powiększony, ulepszony)** – obejmuje wszystkie dodatkowe świadczenia wchodzące w skład oferty turystycznej, które powodują, że produkt staje się bardziej atrakcyjny. Są to elementy, które wyróżniają projektowany produkt spośród innych obecnych na rynku, są ważnym narzędziem w walce z konkurencją, np. pobyt w gospodarstwie ekoturystycznym połączony z nauką robienia przetworów, fotografii przyrodniczej czy malowania na szkle.

II. SZCZEGÓLNE WYMIARY PRODUKTU TURYSTYCZNEGO ZE STRONY:

A. PRODUCENTA (TOUROPERATORA, HOTELARZA, INNEGO WYTWÓRCY PRODUKTU)

4a. **Produkt potencjalny** – tworzą go elementy, które w przyszłości mogą znaleźć się w ofercie (staną się składowymi produktu turystycznego), lecz obecnie z przyczyn ekonomicznych, politycznych, technologicznych lub innych jest to jeszcze niemożliwe, np. nowa ścieżka dydaktyczna w parku narodowym, której otwarciu przewiduje się w następnym sezonie.

B. TURYSTY (KLIENTA, KONSUMENTA PRODUKTU TURYSTYCZNEGO)

4b. **Produkt oczekiwany** – to zbiór cech i warunków, jakich oczekują nabywcy, decydujący się kupić dany produkt. Zaliczamy tutaj możliwość segregacji odpadów w pokoju hotelowym, spokój i ciszę, miłą atmosferę, poznanie podczas wyjazdu ludzi o podobnych poglądach i zainteresowaniach itd.

5. **Produkt psychologiczny** – stanowi wszystko to, co pozostaje w świadomości (pamięci) klienta od momentu pierwszego kontaktu z produktem (w rzeczywistości z jego sprzedawcą) aż po zakończenie jego konsumpcji.

Obecnie wyszczególnia się następujące rodzaje produktu turystycznego: usługa, obiekt, wydarzenie, rzecz, impreza, miejsce, szlak.

Rodzaje produktu turystycznego

1. Produkt turystyczny – usługa obejmuje pojedynczą usługę turystyczną (hotelarską, gastronomiczną, transportową, przewodnicką), np. nocleg w hotelu z Certyfikatem Czysta Turystyka, warsztaty folklorystyczne.

2. Produkt turystyczny – obiekt jest szczególnym rodzajem produktu turystycznego – miejsca. Charakteryzuje się występowaniem jednej dominującej atrakcji (usługi) i dodatkowo kilku usług towarzyszących skupionych w jednym miejscu (obiekcie), mającym z kartograficznego punktu widzenia charakter punktowy, np. drewniany dom w Chochołowie, w którym prowadzone są warsztaty rzeźbienia w drewnie.

3. Produkt turystyczny – wydarzenie charakteryzuje się dużą spójnością tematyczną, organizacyjną oraz konkretnym umiejscowieniem w czasie i przestrzeni. Typowa dla tego produktu jest niecodziennosc, wyjątkowość, niekiedy także cykliczność. Produkt może egzystować samodzielnie, ale może też być częścią składową produktu turystycznego – imprezy lub produktu turystycznego – miejsca, np. Europejski Tydzień Mobilności, koncert Bractwa Lutniowego.

4. Produkt turystyczny – rzecz może funkcjonować samodzielnie, lecz zazwyczaj jest tylko dodatkiem do innych produktów. Jest to wyłącznie dobro materialne, m.in. przewodniki, mapy turystyczne, sprzęt turystyczny, multimedialne plany miast, przewodniki po muzeach, zabytkowych obiektach, prezentacje regionów turystycznych w formie płyty CD lub strony internetowej, np. www.zielonyrower.pl.

5. Produkt turystyczny – impreza to zestaw kilku usług lub usług i dóbr materialnych (rzeczy), oferowanych przez organizatorów turystyki. Do tego typu produktów należą m.in. wycieczki, wczasy, rajdy, np. Górska Podróż Kulinarna B.P. Green Traveller (www.greentraveller.com.pl).

6. Produkt turystyczny – miejsce (region, powiat, miejscowość, park narodowy itp.) jest szczególnym, zdefiniowanym geograficznie, rodzajem produktu turystycznego. Mianem tym określamy wewnętrznie złożony zbiór elementów wyróżnionych ze względu na swoją konkretną lokalizację w przestrzeni, charakteryzującą się walorami przy-

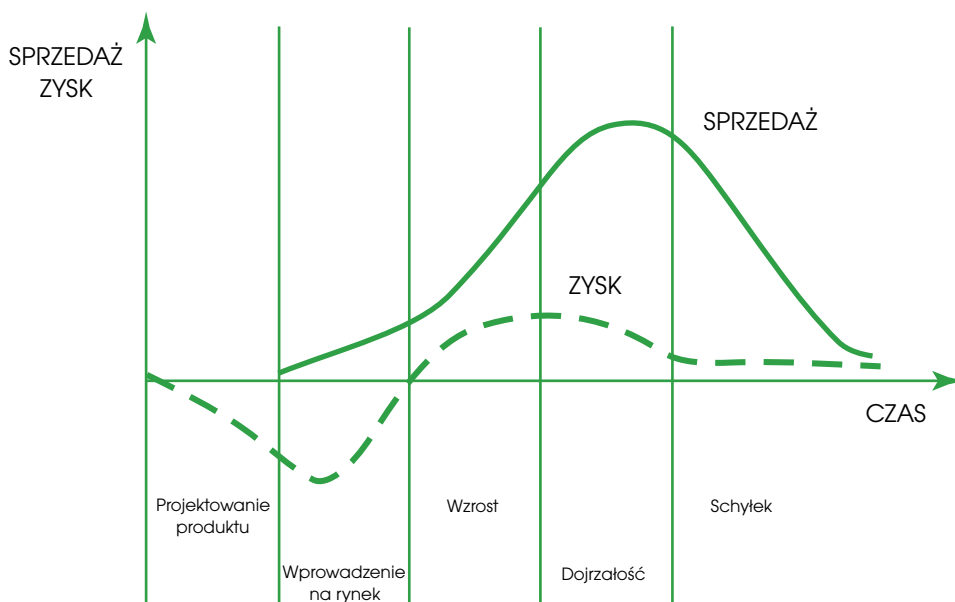
rodniczymi, antropogenicznymi, w połączeniu z usługami świadczonymi przez różne podmioty gospodarcze, np. Bieszczadzki Park Narodowy, Lanckorona.

7. Produkt turystyczny – szlak to również specyficzny typ produktu turystycznego – miejsca. Składa się z szeregu „miejsc” lub „obiektów” związanych pewną nadrzędną ideą, a połączonych ze sobą wytyczoną, zwykle oznakowaną, trasą (pieszą, wodną, rowerową itd.), oraz z różnorodnej infrastruktury turystycznej zlokalizowanej wzdłuż szlaku, np. zielone szlaki – greenways⁵².

Produkt turystyczny jest zatem złożony, różnorodny, elastyczny i sezonowy. Powinien natomiast być użyteczny, oryginalny oraz spójny.

Należy pamiętać, że podobnie jak inne produkty ekologiczny produkt turystyczny przechodzi przez różne stadia życia na rynku. Długość życia ekologicznego produktu turystycznego jest ograniczona, a jego sprzedaż podlega wahaniom, niejednokrotnie zresztą znacznym (zob. wykres).

Typowy przebieg cyklu życia rynkowego produktu (również turystycznego)

Źródło: A. Wiśniewski, *Marketing*, WSiP, Warszawa 1995.

Co można zrobić, aby jak najdłużej utrzymać ekologiczny produkt turystyczny na rynku? Przede wszystkim prowadzić analizy sytuacji rynkowej produktów, które są już na rynku, i reagować – wprowadzać nowe, innowacyjne i zgodne z najnowszymi trendami produkty turystyczne (szybkie działania). Dbać o szeroki i zróżnicowany asortyment produktów.

⁵² Por. J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznanie świata. Podręcznik*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2002.

Tak więc proces tworzenia ekologicznego produktu turystycznego obejmuje kilka etapów:

1. Zidentyfikowanie potrzeb turystycznych i możliwości ich zaspokojenia z uwzględnieniem uwarunkowań środowiska życia człowieka (ekonomicznego, politycznego, kulturowego, społeczno-demograficznego, psychologicznego, prawnego, technologicznego, ekologiczno-przyrodniczego).
2. Inwentaryzacja istniejącego potencjału turystycznego z uwzględnieniem konieczności ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego.
3. Wybór produktu do sprzedaży na rynku.
4. Ocena szans rynkowych produktu (rynek o odpowiednich rozmiarach).
5. Wyodrębnienie grup odbiorców produktu (segmentacja rynku).
6. Ocena produktu z punktu widzenia korzyści – określenie strategii marketingowej.
7. Programowanie produktu – marketing mix.
8. Opracowanie budżetu wprowadzenia i utrzymania produktu na rynku.
9. Pakietowanie produktu (moduły produktu skonfigurowane w różnych wariantach).
10. Pomiar efektywności – kontrola procesu „życia” produktu na rynku.

Aby produkt turystyczny stał się pełnowartościowym produktem w sensie marketingowym, musi mieć coś, co wyróżnia go spośród dziesiątek podobnych ofert. W terminologii fachowej to „coś” nazywamy USP (*unique selling proposition*), czyli unikalną cechą produktu (unikalną ofertą sprzedaży). Z praktyki marketingowej wiadomo, że właśnie odrębność, oryginalność, świeżość oferty przyciąga najsilniej klienta. Trzeba jednakże zwrócić uwagę, iż samo np. przejście szlaku turystycznego (produkt turystyczny – szlak) nie jest produktem, ale dopiero to, co pozostaje „po tem”, czyli autentyczne wrażenia z wędrowki.

Etapu tworzenia regionalnego pakietu turystycznego⁵³

Krok 1: Wspólnie z partnerami sporządź listę 10 TOP, czyli 10 najcenniejszych, najciekawszych... przyrodniczych i kulturowych zasobów dziedzictwa twojego regionu. Następnie wybierzcie jeden z waszych 10 TOP i stwórzcie regionalny pakiet turystyczny. Zastanówcie się wspólnie, jak wybrany przez was dominujący element komponuje się w pakiet turystyczny z innymi elementami z waszej listy. Poza atrakcjami turystycznymi pomyślcie o transporcie, wyżywieniu, zakwaterowaniu, kulturze i rekreacji. Zwróćcie uwagę na miejsca recepcji turystycznej, jakość i odległość.

Krok 2: Przygotujcie wspólnie strategię marketingową dla waszego pakietu turystycznego. Zwróćcie uwagę na docelowe segmenty rynku (potencjalni klienci), waszych konkurentów, formy sprzedaży i techniki promocji, jakie należałoby zastosować w przypadku waszego pakietu. Bardzo ważne jest nazwanie pakietu (np. „Wczasy pod najczystsza gruszą świata”) oraz wymyślenie sloganu promocyjnego odnoszącego się do całości podejmowanych przez was (w danym okresie, np. najbliższym letnim sezonie turystycznym) działań na rynku turystycznym (np. „Bieszczadzkie Anioły tylko w Bieszczadach!”).

Krok 3: Promujcie wasz pakiet! Zaprezentujcie go w środowisku lokalnym. Wprowadźcie na rynek. Poinformujcie o nim i dostarczcie go do sprzedaży wybranym przez was segmentom rynku. Wypróbujcie go i modyfikujcie, wykorzystując nie tylko waszą listę 10 TOP. Krótko opiszcie zalety i główne atrakcje waszego pakietu.

⁵³ Pakiet turystyczny jest to kombinacja co najmniej dwóch elementów oferty turystycznej sprzedawanych jako jeden produkt po zyczałtowanej cenie (poszczególne pozycje kosztów nie są wyodrębniane). Por. J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata. Podręcznik*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2002.

Przy ocenie ekologicznego produktu turystycznego należy zwrócić uwagę na następujące elementy wpływające na jego jakość:

- standard materialny (baza noclegowa, urządzenia, infrastruktura komunikacyjna – przyjazna dla środowiska przyrodniczo-kulturowego i w jak najmniejszym stopniu w nie ingerująca),
- wrażenia estetyczne (architektura obiektu, kompozycja przestrzenna, układ funkcjonalny pomieszczeń, wygląd zewnętrzny personelu),
- partnerstwo (solidność, zaufanie, dotrzymywanie terminów, współpraca),
- indywidualne podejście do klienta,
- wiedza i doświadczenie personelu z zakresu zachowań proekologicznych,
- uprzejmość, życzliwość,
- reputacja (uznanie społeczne, moda na zdrowe życie),
- bezpieczeństwo (fizyczne, finansowe, psychiczne),
- dostępność (komunikacyjna, rynkowa, informacyjna, doradcza),
- komunikacja (umiejętność słuchania ludzi, prawdomówność),
- zrozumienie potrzeb ekologicznych klienta (empatia).

Sprawą decydującą o sukcesie optymalnego rozpoznania, zaprojektowania i sprzedaży produktu turystycznego, jak zresztą każdego innego produktu podlegającego procesom rynkowym, jest poruszanie się wewnątrz określonych ram, które wykluczają możliwość improwizacji i dowolnego modelowania według subiektywnych ocen czy zmieniających się preferencji. W przypadku ekologicznego produktu turystycznego bardzo ważne jest, aby ten sprzedany przyniósł dochód, rozwijał potencjał, ale i nie naruszał substancji dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego danego obszaru.

Kilka słów należy jeszcze poświęcić Internetowi jako ważnemu medium z punktu widzenia promocji i dystrybucji produktów turystycznych. Pozwala on na przyspieszenie procesu planowania i przygotowania do wprowadzenia na rynek nowego produktu turystycznego. Umożliwia bezpośredni kontakt z dostawcami, pośrednikami, klientami bez względu na to, gdzie oni się znajdują. Dzięki Internetowi można identyfikować nie tylko klientów, ale również osoby niezdecydowane czy wręcz tylko interesujące się produktem firmy lub gminy itp. Umożliwia to elastyczne dostosowanie produktu i jego ceny do potrzeb klienta. To z kolei jest głównym zadaniem efektywnego marketingu, jak i podniesienia poziomu jakości usług⁵⁴. W przypadku produktu turystycznego dochodzi tutaj jeszcze jeden bardzo ważny czynnik – Internet nie stanowi bariery braku fizycznego dostępu do produktu przed jego zakupem.

⁵⁴ Por. M. Strzyżewska, *Zmiany marketingu pod wpływem Internetu*, (w:) *Marketingowe zastosowanie Internetu w Polsce*, red. M. Strzyżewska, AGH, Warszawa 2002, s. 45.

Opierając się na obecnie zauważalnych tendencjach na rynku turystycznym w zakresie rozwoju produktów turystycznych, można wyróżnić następujące trendy:

JAKI PRODUKT?

- różnorodny,
- wysokiej jakości,
- autentyczny,
- interpretowalny (sztuka opowiadania o miejscu, osobie lub obiekcie).

ROZWÓJ PRODUKTU

- pozycjonowanie – „utrafienie” z produktem w rynek,
- jakość i styl,
- pakietowanie,
- marka,
- kluczowe korzyści dla klienta,
- różne możliwości (bogaty wybór, oferta)⁵⁵.

Interesujące są również prognozy Światowej Organizacji Turystyki w odniesieniu do produktu turystycznego:

- zmiana struktury produktu turystycznego – w coraz większym stopniu produkt będzie zbudowany z modułów do indywidualnego komponowania przez klienta (nadanie wyjazdowi turystycznemu cech indywidualnych),
- powstawanie produktów wykorzystujących w sposób zrównoważony specyficzne walory regionów Polski i Europy – prowadzić to będzie zarówno do umocnienia znanych polskich destynacji turystycznych, jak i do rozwoju turystyki w regionach mniej rozwiniętych i peryferyjnych,
- wzrost popytu na produkty dla osób podróżujących pojedynczo,
- rozwój produktów niszowych z uwzględnieniem specyfiki regionalnej,
- wzrost znaczenia regionalnego charakteru destynacji⁵⁶.

⁵⁵ Por. A. Wilkońska, *Kraków jako policentryczny ośrodek turystyki religijnej*, rozprawa doktorska, IGiGP UJ, Kraków 2007.

⁵⁶ Na podstawie aktualnych opracowań odnoszących się do trendów w turystyce, dostępnych na stronach internetowych UNWTO (www.world-tourism.org) oraz Ministerstwa Gospodarki (www.mg.gov.pl).

2. Produkty turystyczne na zielonych szlakach

Każdy szlak typu greenways ma swoją odrębną tożsamość związaną ze specyfiką regionu, która wyróżnia go wśród innych szlaków i która determinuje kształtowanie jego tożsamości i tworzenie produktów turystycznych. Wszystkie produkty turystyczne na zielonych szlakach łączy zasada wykorzystywania lokalnego potencjału i wspierania społeczności lokalnych.

Firma społeczna „Zielony Rower”⁵⁷

Szlak Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie łączy najpiękniejsze zakątki regionu: atrakcje przyrodnicze i kulturowe, warsztaty twórców ludowych (garnarzy, tkaczy, rzeźbiarzy, bibułkarzy), galerie artystyczne oraz lokalne inicjatywy na rzecz ochrony dziedzictwa. Podróżując szlakiem, można poznać oryginalne przedsięwzięcia z zakresu ekoturystyki i wspierania lokalnego rzemiosła, posmakować regionalnej kuchni, posłuchać muzyki i poczuć prawdziwą atmosferę europejskich kresów. Idea szlaku opiera się na założeniu, że wspólne zasoby i atrakcje dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego polsko-słowacko-ukraińskiego pogranicza powinny stanowić źródło zaspokajania potrzeb przez jego mieszkańców, jak również podstawę rozwoju markowych usług oferowanych na światowym rynku turystycznym.

Profesjonalną obsługą imprez turystycznych na szlaku Zielony Rower w Bieszczadach zajmuje się firma społeczna „**Zielony Rower**”, która powstała w 2006 roku. Jest pierwszym na Podkarpaciu przedsiębiorstwem społecznym działającym na rynku turystycznym, które wypracowane zyski inwestuje w zrównoważony rozwój regionu (są przekazywane na Fundusz Grupy Partnerskiej „Zielone Bieszczady” i w formie dotacji będą wspierać inicjatywy lokalne w Bieszczadach). Założycielem firmy jest Fundacja Bieszczadzka Partnerstwo dla Środowiska. Jej celem jest zrównoważony rozwój turystyki nie tylko w Bieszczadach, ale w całych Karpatach Wschodnich. Przedsiębiorstwo posiada koncesję touroperatora, czyli może organizować wszelkie imprezy turystyczne. Bazuje na kilkuletnim już dorobku Fundacji Bieszczadzkiej Partnerstwo dla Środowiska i Grupy Partnerskiej „Zielone Bieszczady”.

W ofercie przedsiębiorstwa znajduje się m.in. organizacja wycieczek rowerowych, wędrowek pieszych i konnych po połoninach dla grup i turystów indywidualnych, w tym dla dzieci i młodzieży. Są także loty szybowcem, samolotem lub na paralotni, zimowe wycieczki psim zaprzęgiem, wyprawy fotograficzne oraz połowy pstrągów. Firma zapewnia możliwość uczestnictwa w lokalnych warsztatach i inicjatywach artystycznych i kulturalnych, dzięki którym można poznać historię, tradycje, zwyczaje i religie zamieszkujących Karpaty społeczności.

⁵⁷ Więcej informacji na stronach www.zielonyrower.pl

Przykładem oferowanego produktu turystycznego są „**ARTUR-owe**” spotkania z Bieszczadami – „**Na szkle malowane**”. Jest to całodzienna wycieczka połączona z degustacją produktów kulinarnych Bieszczad, jak również nauką malowania na szkle. W ramach programu uczestnicy wycieczki mają okazję wraz z przewodnikiem zwiedzić najciekawsze zakątki przyrodniczo-kulturowe Lutowisk, rozlokowane na trasie 13-kilometrowej ścieżki dydaktycznej Ekomuzeum Trzy Kultury. Można odwiedzić kirkut, ruiny synagogi, starą szkołę żydowską, cerkwisko i cmentarz greckokatolicki, stare bojkowskie chaty – chyże, neogotycki kościół św. Stanisława Biskupa, starą szkołę polską, kilka punktów widokowych, z których można obejrzeć miejsca, gdzie kręcono zdjęcia do filmu *Pan Wołodyjowski*. A po trudach marszu gospodarze „Chaty Magoda” zapraszają na „małe co nieco”. Prowadzą oni wyśmienitą kuchnię, korzystając z ekologicznie czystych lokalnych produktów. Syci i w dobrych humorach uczestnicy mogą wziąć udział w warsztatach plastycznych. Podczas zajęć zapoznają się z technikami zdobienia szkła. Własnoręcznie ozdobią butelkę, która po powrocie do domu przypominać będzie chwile spędzone w Bieszczadach.

Produkty turystyczne na szlakach greenways są tworzone w oparciu o zasoby miejscowe: usługi turystyczne, ofertę kulturalną regionu, lokalne produkty i miejsca ich sprzedaży oraz inicjatywy społeczne. Podróżowanie szlakami dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, czy to indywidualnie, czy też za pośrednictwem biura podróży, jest zwiedzaniem o charakterze poznawczym – eko-etnoturystycznym. Umożliwia to odkrywanie problematyki i specyfiki różnych przyrodniczo, kulturowo, etnicznie i społeczno-ekonomicznie regionów. Jest także okazją do poznania ciekawych ludzi – liderów działających na rzecz ochrony dziedzictwa i wykorzystania go do ożywienia gospodarki lokalnej i zrównoważonego rozwoju.

Produkt turystyczny – impreza: Babia Góra – magia, legendy, kultura...⁵⁸ (Bursztynowy Szlak Greenways)

GREEN TRAVELLER

Turystyka Dziedzictwa Kulturowego

Biuro Podróży Green Traveller prezentuje oferty wycieczek jedno-, dwu- i trzydniowych o tematyce dziedzictwa kulturowego Regionu Babiogórskiego, miejsca owianego tajemnicą i magią, wokół którego krąży wiele legend i podań. Zobaczyć tu można nie tylko piękne krajobrazy, ale również poznać wspaniałe dziedzictwo kulturowe, poczuć niepowtarzalny klimat i zagłębić się w ciągle żywą tradycję i kulturę ludową. Niewątpliwie jedną z największych atrakcji jest Babiogórski Park Narodowy z Królową Beskidów – Babią Górą, który za sprawą swoich bogatych walorów przyrodniczych zyskał miano rezerwatu biosfery UNESCO.

⁵⁸ Więcej informacji na stronach www.greentraveller.com.pl

Odpowiadając na rosnące zapotrzebowanie na wycieczki o tematyce dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego, biuro przygotowało programy wyjazdów i wędrówek, które z pewnością spełnią oczekiwania klientów. Bogata, różnorodna i unikalna oferta niewątpliwie zainteresuje każdego. Profesjonalna i życzliwa obsługa sprawi, że klienci będą zadowoleni i zapragną odwiedzić Region Babiogórski ponownie. Wizyta u stóp Królowej Beskidów na długo zapadnie w pamięć klientów i dostarczy niezapomnianych wrażeń.

Z założeń Programu „Zielone Szlaki – Greenways” wynika, że produkt turystyczny na zielonych szlakach powinien być produktem ekologicznym, który sprzyja ochronie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przyczynia się do poprawy jakości życia lokalnych społeczności.

Szlaki dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego greenways są klasycznym przykładem ekologicznego produktu turystycznego. Sam szlak jest produktem turystycznym zaliczanym do grupy produktów złożonych, czyli takich, na które składają się produkty proste. W ramach poszczególnych zielonych szlaków zarówno lokalni partnerzy (organizacje pozarządowe, szkoły, gospodarstwa agroturystyczne itd.), jak i biura podróży przygotowują i wprowadzają na rynek oferty dla turystów indywidualnych lub grup zorganizowanych, skierowane do różnych segmentów rynku. Są wśród nich zajęcia w warsztatach twórców ludowych, zielone szkoły, aktywne i poznawcze oferty pobytowe w regionie, a także krajowe i międzynarodowe eskapady rowerowe, piesze, kajakowe i in. wzdłuż całego szlaku greenway.

Szlak turystyczny jest strefą, gdzie liniowo zachodzą procesy interakcji człowiek – przyroda – kultura, związane z pokonywaniem przestrzeni w celach turystycznych. Szlaki turystyczne są specyficznym rodzajem produktu turystycznego i odgrywają ważną rolę w jego budowaniu. Są swego rodzaju osnową spinającą elementy produktu turystycznego.

Produkt turystyczny – szlak: Praga – Wiedeń Greenway⁵⁹

Na 440-kilometrowym szlaku rowerowym z Wiednia do Pragi biuro podróży Greenways Travel Club oferuje produkty turystyczne łączące aktywne podróżowanie (rowerem, konno, łódką) z poznawaniem przyrody i dziedzictwa kulturowego. Wśród ofert cieszących się największym powodzeniem na rynkach północnoamerykańskich znalazły się m.in. ogólnopoznawcze programy przyrodniczo-kulturowe dla wytrawnych rowerzystów oraz specjalistyczne wyprawy dla obserwatorów ptaków, miłośników sztuki, muzyki klasycznej czy jazzu. Przygotowano też specjalne oferty dla smakoszy piwa i wina, połączone z poznawaniem prastarych tradycji piwowarstwa i winiarstwa w Czechach, które turyści „odnajdują” w krajobrazie, architekturze, muzyce ludowej, lokalnych imprezach kulturalnych i jarmarkach.

Bardzo ważny jest fakt, że 12 procent ceny każdej oferty turystycznej jest przekazywane do Programu Greenways, a następnie inwestowane w lokalne inicjatywy społeczne. Co więcej, turyści sami mogą decydować, które projekty chcieliby wesprzeć dzięki swoim podróżom na zielonym szlaku.

⁵⁹ Więcej informacji na stronach www.gtc.cz i www.pragueviennagreenways.org

Jakie kryteria powinien spełniać produkt turystyczny związany z zielonymi szlakami – greenways?

- a) **Zasięg geograficzny** – 100 procent produktu turystycznego znajduje się lub odbywa (w zależności od rodzaju produktu) w regionie realizacji szlaku greenway.
- b) **Lokalne inicjatywy** – przynajmniej 70 procent ceny produktu turystycznego po odjęciu kosztów zakwaterowania i wyżywienia obejmuje poznawanie lub doświadczanie lokalnych inicjatyw na rzecz dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego na zielonym szlaku bądź uczestnictwo w takich inicjatywach.
- c) **Baza noclegowa** – min. 50 procent zakwaterowania turystów odbywa się w obiekcie, który poddał się procesowi certyfikacji zgodnemu z założeniami Programu Czysta Turystyka (szczegółowe informacje – zob. s. 116–121) lub przynajmniej zadeklarował poddanie się takiej certyfikacji w ciągu jednego roku kalendarzowego (nie dotyczy to miejsc nieobjętych Programem Czysta Turystyka) – warunek konieczny.
- d) **Baza gastronomiczna i wyżywienie** – produkt turystyczny zawiera co najmniej jedną degustację lokalnych produktów i/lub regionalnej kuchni.
- e) **Środki transportu** – przez min. 70 procent łącznego czasu pobytu na obszarze zielonego szlaku turysta porusza się pieszo lub korzysta z niezmotoryzowanych środków transportu (rowery, konie, kajaki i in.) – warunek konieczny.
- f) **Edukacja ekologiczna i kulturowa** – produkt turystyczny zawiera przynajmniej jedną imprezę i/lub usługę edukacyjną, mającą na celu zapoznanie turysty ze środowiskiem przyrodniczym i dziedzictwem kulturowym regionu – warunek konieczny.
- g) **Informacja ekoturystyczna** – w programie pobytu uwzględniono informacje dla uczestników dotyczące Programu „Zielone Szlaki – Greenways”.

3. Certyfikaty jakościowe produktu turystycznego na zielonych szlakach – greenways

3.1. Certyfikat Czysta Turystyka

Certyfikat Czysta Turystyka przyznawany jest małym i średnim firmom sektora turystycznego świadczącym usługi noclegowe (hotele, pensjonaty, domy wczasowe, schroniska), gastronomiczne (restauracje, bary, karczmy itp.), agroturystyczne oraz inne usługi turystyczne. Certyfikat przyznaje Fundacja Partnerstwo dla Środowiska w ramach Programu Czysta Turystyka (CT), którego celem jest podnoszenie konkurencyjności firm z branży turystycznej poprzez podejmowanie działań w zakresie ochrony środowiska oraz dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Program CT powstał w wyniku rosnących potrzeb dostosowania się przedsiębiorstw z branży turystycznej do trendów i standardów europejskich i światowych w gospodarce turystycznej.

Certyfikat Czysta Turystyka przeznaczony jest dla firm, które w zdecydowany sposób promują zrównoważony rozwój turystyki i dzięki swoim działaniom na rzecz ochrony środowiska zasługują na wyróżnienie na rynku turystycznym. Głównym założeniem certyfikatu jest motywowanie firm uczestniczących w programie do ciągłego doskonalenia się i podejmowania przez nie nowych inicjatyw na rzecz promocji ekoturystyki i ochrony środowiska.

Cele Programu Czysta Turystyka

- Wspieranie firm z sektora turystycznego w podejmowaniu działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego, pozwalających oszczędzać wodę, energię, ograniczać ilość powstających odpadów.
- Motywowanie firm do angażowania się w działania na rzecz promocji lokalnej kultury, tradycji i gospodarki.
- Tworzenie firmom możliwości angażowania się w długofalowe projekty na rzecz ochrony środowiska i społeczności lokalnych, w tym uczestniczenia w tworzeniu produktów turystycznych w oparciu o zielone szlaki – greenways.
- Wspieranie firm w działaniach na rzecz podniesienia jakości oferowanych usług, zwiększenia konkurencyjności i wyróżnienia na rynku turystycznym.

Czysty Biznes a Czysta Turystyka

Czysta Turystyka jest realizowana w ramach szerszego Programu Czysty Biznes⁶⁰, który od 1998 roku pomaga przedsiębiorstwom:

- ograniczyć oddziaływanie środowiskowe prowadzonej działalności poprzez wprowadzanie proekologicznych usprawnień, których efektem jest również obniżenie kosztów funkcjonowania firmy i wzrost jej konkurencyjności;
- podejmować proekologiczne działania wspólnie z innymi przedsiębiorstwami na określonym terenie;
- angażować się w długofalowe działania na rzecz ochrony środowiska i rewitalizacji społeczności lokalnej, wraz z partnerami z sektorów publicznego i społecznego.

Program Czysty Biznes pokazuje w praktyce, że działania na rzecz ochrony środowiska nie muszą być jedynie kosztami czy też dodatkowymi obciążeniami, ale są ważnym elementem dobrze zarządzanej firmy i sposobem na zarabianie pieniędzy. W latach 2004–2006, dzięki wsparciu finansowemu programu Life-Environment Komisji Europejskiej, 350 małych i średnich firm współtworzyło narzędzie internetowe **Menadżer Środowiska**⁶¹, które służy do gromadzenia informacji, dobrych praktyk oraz doświadczeń w rozwiązywaniu problemów ekologicznych małych i średnich przedsiębiorstw.

⁶⁰ Więcej informacji na stronach www.czystybiznes.pl

⁶¹ Więcej informacji na stronach www.eko-spec.pl

Firmy starające się o certyfikat powinny:

- a) podejmować systematyczne działania mające na celu efektywne zarządzanie energią, wodą i odpadami, prowadzące do zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko oraz minimalizacji kosztów;
- b) propagować przyjazne środowisku sposoby wypoczynku;
- c) angażować się w działania na rzecz społeczności lokalnej poprzez uczestnictwo w tworzeniu produktów turystycznych, promocję lokalnej kultury, tradycji i gospodarki;
- d) zwiększać swoją konkurencyjność na rynku turystycznym;
- e) przyczyniać się do edukacji ekologicznej turystów, pracowników, społeczności lokalnej;
- f) rozpowszechniać swoje „dobre praktyki”.

Warunkiem rozpoczęcia procesu certyfikacji jest przystąpienie do Programu Czysta Turystyka realizowanego w ramach Programu Czysty Biznes. Certyfikat Czysta Turystyka przyznawany jest w następujących kategoriach:

- obiekty turystyczne zrzeszone w międzynarodowych sieciach,
- obiekty turystyczne zrzeszone w krajowych sieciach,
- obiekty turystyczne działające indywidualnie.

Certyfikat Czysta Turystyka przyznawany jest w systemie trzystopniowym. W zależności od poziomu zaangażowania w działania na rzecz ochrony środowiska i turystyki zrównoważonej firmy mogą ubiegać się o przyznanie:

- a) Certyfikatu Czysta Turystyka I stopnia, przeznaczonego dla firm, które spełniają wymogi prawne w zakresie ochrony środowiska, prowadzą monitoring swojego oddziaływania na środowisko oraz podejmują działania mające na celu zmniejszenie zużycia energii;
- b) Certyfikatu Czysta Turystyka II stopnia, przeznaczonego dla firm, które spełniają kryteria Certyfikatu I stopnia oraz podejmują systematyczne działania mające na celu efektywne zarządzanie energią, wodą i odpadami, prowadzące do zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko oraz minimalizacji kosztów w firmie (istotne jest również angażowanie się firmy w promocję lokalnej kultury i tradycji);

c) Certyfikatu Czysta Turystyka III stopnia, przeznaczonego dla firm, które spełniają wymogi Certyfikatu I i II stopnia, wdrażają bardziej zaawansowane rozwiązania, żeby zminimalizować negatywny wpływ na środowisko (termomodernizacja obiektu, instalacja urządzeń ograniczających zużycie wody, energii), a także prowadzą edukację pracowników i turystów oraz rozpowszechniają swoje „dobre praktyki”.

Certyfikat przyznawany jest na dwa lata. Po tym okresie firma powinna ponownie poddać się audytowi certyfikującemu wyższego stopnia oraz ocenie Kapituły Certyfikatu.

Tabela 2: Kryteria Certyfikatu Czysta Turystyka

Kryterium	Ważność
Stopień pierwszy	
Opracowanie i wdrożenie polityki środowiskowej.	Warunek konieczny
Prowadzenie regularnych pomiarów poziomu zużycia energii elektrycznej/ciepłej, archiwizowanie dokumentacji.	Warunek konieczny
Prowadzenie regularnych pomiarów poziomu zużycia wody, archiwizowanie dokumentacji.	Warunek konieczny
Wyposażenie instalacji CO w regulację (np. termoregulatory).	Warunek konieczny
<i>Zastosowanie regulacji pogodowej.</i>	<i>Warunek dodatkowy</i>
Posiadanie sprawnego ujęcia wody, jednoznacznie oznaczona jakość wody z własnego ujęcia, także innego (np. wodociągów), odpowiednie zabezpieczenie własnego ujęcia wody.	Warunek konieczny
Posiadanie umów na dostawy wody z wodociągów, jeżeli firma jest podłączona do sieci wodociągowej.	Warunek konieczny
Posiadanie sprawnej instalacji ściekowej, zastosowanie separatorów tłuszczów (w uzasadnionych przypadkach).	Warunek konieczny
Posiadanie umów na odbiór ścieków (np. z MPWiK), również w przypadku, gdy ścieki gromadzone są w szambach (do wglądu dokumenty o ilości odbieranych ścieków).	Warunek konieczny
Posiadanie odpowiednich decyzji administracyjnych w zakresie wytwarzania odpadów, w tym niebezpiecznych (jeżeli dotyczy).	Warunek konieczny
Posiadanie umów na odbiór odpadów.	Warunek konieczny
Wyznaczenie miejsc do magazynowania odpadów (czyste, odpowiednio oznaczone i zabezpieczone).	Warunek konieczny
Właściwe oznakowanie terenu i budynków (dbałość o jednolity charakter oznakowania, lokalizacja znaków w widocznym miejscu, czytelność i walory estetyczne znaków).	Warunek konieczny
Posiadanie dokumentów potwierdzających sprawność wentylacji (wydanych np. przez kominiarza).	Warunek konieczny
Posiadanie opinii sanepidu (jeżeli dotyczy): dokument dopuszczający do eksploatacji, protokoły z kontroli sanepidu (do wglądu).	Warunek konieczny
Utrzymanie budynków w należytej czystości.	Warunek konieczny

Kryterium	Ważność
Zastosowanie ekologicznych materiałów wykończeniowych (np. nietoksyczne farby, wykładziny, meble wykonane z materiałów nadających się do recyklingu).	Warunek dodatkowy
Promocja transportu publicznego (np. oferowanie gościom w trakcie pobytu abonamentu na przejazd komunikacją publiczną, udostępnianie rozkładów jazdy autobusów, PKP i in.).	Warunek dodatkowy
Stopień drugi	
Spełnienie warunków poziomu pierwszego.	Warunek konieczny
Zastosowanie min. dwóch urządzeń ograniczających zużycie energii elektrycznej/ciepłej.	Warunek konieczny
Korzystanie ze źródeł ciepła: gazowych, elektrycznych lub wykorzystujących biomasę.	Warunek konieczny
Zastosowanie min. dwóch urządzeń ograniczających zużycie wody (np. dwudzielne spłukiwanie w toaletach, wykorzystanie czystych wód opadowych do nawadniania ogrodu, zastosowanie perlatorów/reduktorów przepływu wody).	Warunek konieczny
Posiadanie własnej oczyszczalni ścieków.	Warunek dodatkowy
Opracowanie struktury zarządzania odpadami.	Warunek konieczny
Prowadzenie (widocznej) segregacji odpadów w zakresie: tworzywa sztuczne, szkło, papier, metal (w zależności od możliwości).	Warunek konieczny
Korzystanie ze środków czystości ulegających biodegradacji.	Warunek konieczny
Zadbana zieleń wokół obiektu.	Warunek konieczny
Odpowiednie oświetlenie wokół obiektu.	Warunek konieczny
Wyznaczenie miejsc parkingowych dla rowerów.	Warunek konieczny
Korzystanie z lokalnych produktów żywnościowych.	Warunek konieczny
Korzystanie z ekologicznych produktów żywnościowych z atestem, np. Ekolandu.	Warunek dodatkowy
Prowadzenie informacji dla klientów w zakresie miejsc, w których można nabyć wyroby rzemieślnicze, lokalne pamiątki.	Warunek konieczny
Udzielanie podstawowej informacji turystycznej o regionie.	Warunek konieczny
Oferowanie dodatkowych usług turystycznych (np. prowadzenie wypożyczalni sprzętu turystycznego, sprzedaż publikacji, pośrednictwo w dostępie do lokalnych usług turystycznych).	Warunek dodatkowy
Promocja turystyki rowerowej, udzielanie informacji na temat istniejących w okolicy szlaków rowerowych (mapy), wypożyczalni rowerów.	Warunek dodatkowy
Komunikowanie działań proekologicznych podejmowanych przez firmę jej pracownikom.	Warunek konieczny
Prowadzenie systematycznych szkoleń dla personelu w zakresie podejmowanych działań proekologicznych.	Warunek dodatkowy

Kryterium	Ważność
Stopień trzeci	
Spełnienie warunków poziomu pierwszego i drugiego.	Warunek konieczny
Izolacja przegród zewnętrznych (ścian), stropów, dach oraz stolarka okienna i drzwi w dobrym stanie.	Warunek konieczny
<i>Wpięcie do układu CO lub ciepłej wody użytkowej: pomp ciepła, kolektorów słonecznych, mikro CHP (skojarzone wytwarzanie ciepła i energii elektrycznej) itp.</i>	Warunek dodatkowy
Prowadzenie kalkulacji ekonomicznych oraz działań organizacyjnych w zakresie ograniczenia powstawania odpadów (np. zakup surowców w opakowaniach wielokrotnego użytku lub w opakowaniach technologicznie uzasadnionych, zakup produktów żywnościowych i napojów w opakowaniach zwrotnych).	Warunek konieczny
Widoczne ograniczenie stosowania opakowań jednorazowego użytku (eliminacja opakowań małych porcji dżemu, masła, miodu, śmietanki itp.); eliminacja naczyń, sztućców, nakryć stołowych jednorazowego użytku.	Warunek konieczny
<i>Prowadzenie odzysku ciepła z wentylacji (rekuperatory).</i>	Warunek dodatkowy
Właściwie zaprojektowana zieleń, zgodna z charakterem danego obszaru.	Warunek konieczny
Wyznaczenie odpowiednio zabezpieczonego miejsca na parking dla samochodów (wystarczająca liczba miejsc parkingowych w stosunku do miejsc noclegowych).	Warunek konieczny
<i>Posiadanie przechowalni lub wypożyczalni rowerów, wyznaczenie ścieżek rekreacyjnych (pieszych i rowerowych).</i>	Warunek dodatkowy
<i>Organizacja lub aktywne uczestnictwo w wydarzeniach promujących lokalne dziedzictwo kulturowe (np. koncerty muzyki regionalnej, degustacje kuchni lokalnej) – co najmniej dwa takie wydarzenia rocznie.</i>	Warunek dodatkowy
Promocja lokalnych pamiątek, wyrobów rzemieślniczych.	Warunek konieczny
<i>Sprzedaż lokalnych pamiątek, wyrobów rzemieślniczych.</i>	Warunek dodatkowy
Promocja poszanowania energii poprzez przygotowanie materiałów informacyjnych.	Warunek konieczny
Promocja poszanowania wody – informacja na temat stosowanych w danym obiekcie rozwiązań.	Warunek konieczny
Promocja racjonalnej gospodarki odpadami.	Warunek konieczny
<i>Popularyzacja żywności ekologicznej (serwowanie takiej żywności klientom, udzielanie informacji na temat miejsc, w których podawane i sprzedawane są potrawy wyprodukowane z atestowanych produktów).</i>	Warunek dodatkowy
Promocja lokalnej kultury, tradycji, produktów.	Warunek konieczny
<i>Promocja aktywnego wypoczynku.</i>	Warunek dodatkowy

3.2. Przykłady wdrożeń proekologicznych w firmach uczestniczących w Programie Czysta Turystyka

a) *Hotel Polski „Pod Białym Orłem” Sp. z o.o.*⁶² (*Bursztynowy Szlak Greenways i Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways*): *propagowanie działań prośrodowiskowych wśród gości hotelowych*

Hotel Polski „Pod Białym Orłem”, własność rodziny książąt Czartoryskich, położony jest w obrębie murów Starego Miasta, na początku Drogi Królewskiej, tuż przy Bramie Floriańskiej w Krakowie. Budynek i infrastruktura hotelu przeszły już wiele modernizacji i remontów usprawniających działanie i zmniejszających koszty użytkowania. Na terenie nieruchomości zbudowano własną nowoczesną stację trafo (tzw. transformator suchy, bezpieczny ekologicznie). Wymieniono instalację elektryczną w całym budynku, wszystkie gniazdka mają zabezpieczenie przeciwpożarowe. Częściowo wymieniono oświetlenie na halogenowe, w części znajdują się jeszcze „świeczki” o mocy 25 W. W kawiarni zainstalowano oświetlenie świetłowodowe. Podział hotelu na sektory umożliwił wyłączenie zbędnego oświetlenia oraz ogrzewania w niewykorzystywanych sektorach. Wymieniono stare, wysoko emisyjne kotły węglowe na kotły wyposażone w palniki olejowo-gazowe. Wprowadzono pełną segregację odpadów.

Po przeprowadzeniu przeglądu ekologicznego oraz analizy wdrożonych dotychczas rozwiązań technicznych i podejmowanych inicjatyw proekologicznych wskazano na potrzebę podjęcia działań edukacyjnych uświadamiających klientom i dostawcom firmy ich negatywny wpływ na środowisko naturalne oraz pokazujących, na podstawie własnych doświadczeń, możliwości jego ograniczenia. Zorganizowano szkolenie dla wyznaczonych pracowników z zakresu promocji działań proekologicznych wśród klientów firmy. Przygotowano ulotkę informującą o prowadzonych na terenie hotelu działaniach prośrodowiskowych i przypominającą o podstawowych zasadach oszczędzania wody i energii, która dołączana jest do materiałów dla gości znajdujących się w pokojach. Opracowano także ulotkę zachęcającą gości hotelowych do rezygnacji z codziennej zmiany pościeli oraz ręczników. Przeszkolono w tym zakresie pokojowe.

Efekty

- Efekt ekologiczny: kierownictwo hotelu ocenia, iż ok. 50 procent gości hotelowych rezygnuje z codziennej zmiany pościeli i ręczników.
- Efekt edukacyjny: uświadomienie klientom możliwości aktywnego włączenia się w działania prośrodowiskowe; rozpropagowanie wśród gości i pracowników postaw proekologicznych i dobrych praktyk zmniejszających negatywne oddziaływanie na środowisko naturalne; wzmocnienie wizerunku firmy jako dbającej o środowisko naturalne.

b) *„Chata nad Czarnym”*⁶³, *Wojciech Grzanecki (Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie)*: *zmniejszenie ilości zużywanej wody bieżącej oraz powstających ścieków poprzez zastosowanie reduktorów przepływu i perlatorów wody na wylewkach umywalkowych i prysznicach*

„Chata nad Czarnym” w Bieszczadach funkcjonuje od 2003 roku (otrzymała też certyfikat Zielony Rower). W odpowiednio zaadaptowanej 50-letniej chacie wiejskiej, zbudowanej w stylu pogórzańskim, urządzono dla gości pięć pokoi dwu- i trzyosobowych.

⁶² Więcej informacji na stronach www.podorlem.com.pl

⁶³ Więcej informacji na stronach www.chatanadczarnym.pl

W trakcie wstępnego przeglądu ekologicznego wskazano na wysokie zużycie wody. Ponieważ budynek posiada własne ujęcie wody oraz biologiczną oczyszczalnię ścieków, właściciel początkowo nie uważał za celowe inwestować w urządzenia służące oszczędzaniu wody. Przekonał się jednak, że poza względami ekologicznymi są także inne korzyści wynikające z takiej inwestycji: obniżenie kosztów podgrzewania wody bieżącej oraz zmniejszenie ilości osadu powstającego w biologicznej oczyszczalni ścieków (obniżenie kosztów użytkowania).

Po wykonaniu analizy urządzeń oraz zużycia wody obliczono, że cztery baterie umywalkowe (przepływ wody ok. 10 l/min) oraz trzy prysznice (przepływ wody ok. 20 l/min) zużywają łącznie 100 l/min. Na bateriach umywalkowych zamontowano cztery reduktory o przepływie 5 l/min, a na prysznicach trzy reduktory o przepływie 8 l/min, które zużywają łącznie 56 l/min.

Efekty

- Efekt ekologiczny: zmniejszenie zużycia wody w pokojach gościnnych o prawie 50 procent.
- Efekt ekonomiczny: ponieważ budynek posiada własne źródło wody, a ścieki powstające w wyniku działania firmy są oddawane do własnej biologicznej oczyszczalni ścieków, bezpośrednim efektem ekonomicznym jest obniżenie kosztów podgrzewania wody bieżącej oraz zmniejszenie ilości osadu powstającego w oczyszczalni.
- Efekt edukacyjny: właściciele prywatnych ujęć wody często uważają, że nie warto oszczędzać wody, bo ona nic nie kosztuje, zapominają jednak o dodatkowych kosztach (i obciążeniach dla środowiska), które pojawiają się w związku z jej wykorzystaniem.

c) *Cukiernia Beskidzka*⁶⁴ (*Bursztynowy Szlak Greenways*): *kreowanie proekologicznego wizerunku firmy*

Cukiernia Beskidzka jest zlokalizowana we wsi Zawoja we wschodniej części Beskidu Żywieckiego, u podnóża Babiej Góry. Punkt sprzedaży znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie Babiogórskiego Parku Narodowego. W 2003 roku na miejscu starego, pochodzącego z lat 70. kiosku handlowego wybudowano nowoczesny obiekt, w którym prowadzona jest sprzedaż własnych wyrobów cukierniczych oraz zimnych i gorących napojów. Cały teren, na którym stoją budynki cukierni, został zrekultywowany, a w zakładzie wdrożono segregację odpadów. Przeszkolono pracowników w zakresie działań proekologicznych podejmowanych przez firmę, tak by mogli oni udzielać odpowiednich instrukcji klientom. Przygotowano także ulotki, które są dołączone do menu.

Właściciele cukierni położyli nacisk na działania edukacyjne – dla firmy sąsiadującej z parkiem narodowym dbałość o wizerunek to sprawa szczególnej wagi. Efekt został osiągnięty, a cukiernia jest dziś przykładem dla innych firm z terenu Zawoi.

⁶⁴ Więcej informacji na stronach www.cukiernia-beskidzka.pl

Firmy i instytucje, które uzyskały Certyfikat Czysta Turystyka (w latach 2004–2006)⁶⁵

Bursztynowy Szlak Greenways:

- Karczma „Przykiec” s.c., Jordanów (www.przykiec.iap.pl)
- Hill-Tour Sp. z o.o.: Hotel „Lajkonik”, Zawoja (www.lajkonik.zawoja.pl)
- Gospodarstwo Eko-Agro-Turystyczne Kobiela, Zawoja
- Klasztor oo. Karmelitów Bosych: Elektrownia Wiatrowa, Zawoja Zakamień
- Hotel Polski „Pod Białym Orłem” Sp. z o.o., Kraków (www.podorlem.com.pl)
- Wavel Hotel Development Sp. z o.o.: Sheraton Krakow Hotel, Kraków (www.sheraton.com.pl/krakow)
- „U Pana Cogito”, Pensjonat i Restauracja, Kraków (www.pcocigito.pl)
- Sheraton Warsaw Hotel & Towers, Warszawa (www.sheraton.pl)
- Hotel Westin w Warszawie, Warszawa (www.westin.pl)

Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways:

- Papuga Park Hotel s.c., Jolanta Pianka, Waclaw Sztafa, Bielsko-Biała (www.papuga.pl)
- Klub Rekreacyjno-Sportowy TKKF „Błonia”, Bielsko-Biała
- Oberża „Podkowa” s.c., S. Korn, M. Młodowicz, Bystra (www.oberzapodkowa.pl)
- Dom Wczasowy „Mazowsze” Sp. z o.o., Ustroń (www.dwmazowsze.com)
- PPUH „Malwa”, Brenna (www.malwa.pl)
- Hotel „Villa Almira”, Wisła (www.hotelalmira.pl)
- Hotel Polski Pod Białym Orłem” Sp. z o.o., Kraków
- Wavel Hotel Development Sp. z o.o.: Sheraton Krakow Hotel, Kraków
- „U Pana Cogito”, Pensjonat i Restauracja, Kraków

Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie:

- „Chata nad Czarnym”, Polana (www.chatanadczarnym.pl)

Zielony Szlak Nowa Huta – Dłubnia:

- Hotel Orient, Kraków (www.hotelorient.pl)

Greenway Naszyjnik Północy:

- Powiatowa Bursa Szkolna w Człuchowie, Człuchów (www.bursa.czluchow.net.pl)

Inne regiony:

- Hotel „Nosalowy Dwór”, Zakopane (www.nosalowydwor.zakopane.pl)

⁶⁵ Lista firm i instytucji, które uzyskały Certyfikat Czysta Turystyka, jest uzupełniana na bieżąco na stronach www.czystybiznes.pl i www.greenways.pl

3.3. Certyfikat Bicyclists Welcome

Bicyclists Welcome („Witamy rowerzystów”) to standard i system certyfikacji obiektów turystycznych uwzględniający specyficzne potrzeby rowerzystów i turystów rowerowych. Jest on wdrażany m.in. w kilku krajach europejskich, w tym w Republice Czeskiej na szlakach greenways, gdzie do 2006 roku certyfikat pod nazwą Cyklisté vítání (zob. www.cyklistevitani.cz) otrzymało ponad 700 obiektów. W 2008 roku planowane jest też wprowadzenie certyfikatu na polski rynek.

Cele certyfikatu:

- długoterminowe polepszenie usług i infrastruktury dla rowerzystów oraz turystów poruszających się na rowerze,
- wspieranie i rozwój zrównoważonych form turystyki,
- poprawa warunków do rozwoju nowych, innowacyjnych produktów turystycznych,
- kreowanie partnerstwa sektora publicznego i prywatnego,
- unifikacja systemu certyfikacji i wdrażanie go w oparciu o standardy europejskie.

Certyfikat Bicyclists Welcome może uzyskać każdy obiekt turystyczny (hotel, pensjonat, restauracja, kwatera prywatna, gospodarstwo agroturystyczne, zamek, restauracja, skansen, muzeum itp.), który spełni określone kryteria. W Republice Czeskiej kryteria certyfikatu dzielą się na cztery kategorie:

- a) obiekty noclegowe,
- b) punkty gastronomiczne,
- c) pola kempingowe i domków kempingowych,
- d) atrakcje (obiekty) turystyczne.

Kryteria obligatoryjne dla obiektów noclegowych:

1. Możliwość zakwaterowania tylko na jedną noc.
2. Oferta zdrowego, pełnowartościowego śniadania.
3. Możliwość prania i suszenia ubrań oraz ekwipunku.
4. Bezpieczne pomieszczenie do przechowania roweru.
5. Dostęp do podstawowych narzędzi i wydzielone miejsce umożliwiające naprawę roweru.
6. Miejsce z podstawowym wyposażeniem służącym do czyszczenia roweru.
7. Zestaw pierwszej pomocy.
8. Tablica informacyjna dla rowerzystów z podstawowymi informacjami o szlakach (z mapą), lokalnych atrakcjach, usługach dla rowerzystów, połączeniach kolejowych, autobusowych i in., z ważnymi numerami telefonów, prognozą pogody na najbliższe dni, księgą gości itd.
9. Zgoda na kontrolę jakości.

Kryteria obligatoryjne dla punktów gastronomicznych:

1. Serwowanie napojów odpowiednich dla rowerzystów (*bicycledrink*), w tym herbat owocowych i ziołowych w cenach, które nie przekraczają cen napojów alkoholowych.
2. Możliwość zamówienia przynajmniej jednego ciepłego, wegetariańskiego posiłku o każdej porze w godzinach otwarcia lokalu; w menu muszą się znaleźć także posiłki z niską zawartością tłuszczu.
3. Parking rowerowy (zadaszony), łatwo dostępny dla gości, z możliwością bezpiecznego przypięcia roweru, bądź zamykane na klucz osobne pomieszczenie, gdzie można też bezpiecznie przechować bagaż.
4. Dostęp do podstawowych narzędzi do naprawy roweru.
5. Zestaw pierwszej pomocy.
6. Tablica informacyjna dla rowerzystów z podstawowymi informacjami o szlakach (z mapą), lokalnych atrakcjach, usługach dla rowerzystów, połączeniach kolejowych, autobusowych i in., z ważnymi numerami telefonów, prognozą pogody na najbliższe dni, księgą gości itd.
7. Zgoda na kontrolę jakości.

Kryteria dla pól kempingowych:

1. Osobna, wydzielona strefa dla namiotów rowerzystów i niezmotoryzowanych gości.
2. Preferowana powierzchnia trawiasta, gładka, równa.
3. Bezpłatny parking rowerowy w pobliżu namiotów, niepobieranie dodatkowych opłat za rowery.
4. Parking rowerowy (zadaszony), łatwo dostępny dla gości, z możliwością bezpiecznego przypięcia roweru, bądź zamykane na klucz osobne pomieszczenie, gdzie można też bezpiecznie przechować bagaż.
5. Możliwość prania i suszenia ubrań oraz ekwipunku.
6. Dostęp do podstawowych narzędzi do naprawy roweru.
7. Zestaw pierwszej pomocy.
8. Tablica informacyjna dla rowerzystów z podstawowymi informacjami o szlakach (z mapą), lokalnych atrakcjach, usługach dla rowerzystów, połączeniach kolejowych, autobusowych i in., z ważnymi numerami telefonów, prognozą pogody na najbliższe dni, księgą gości itd.
9. Zgoda na kontrolę jakości.

Kryteria obligatoryjne dla atrakcji turystycznych (np. zamki, pałace, muzea, skanseny, obszary chronione):

1. Parking rowerowy (zadaszony), łatwo dostępny dla gości, z możliwością bezpiecznego przypięcia roweru, bądź zamykane na klucz osobne pomieszczenie, gdzie można też bezpiecznie przechować bagaż.
2. Dostęp do podstawowych narzędzi do naprawy rowerów.
3. Zestaw pierwszej pomocy.
4. Tablica informacyjna dla rowerzystów z podstawowymi informacjami o szlakach (z mapą), lokalnych atrakcjach, usługach dla rowerzystów, połączeniach kolejowych, autobusowych i in., z ważnymi numerami telefonów, prognozą pogody na najbliższe dni, księgą gości itd.
5. Zgoda na kontrolę jakości.

Przykłady dodatkowej oferty certyfikowanych punktów:

- zniżka dla rowerzystów,
- możliwość wypożyczenia roweru,
- transport dla rowerzystów z bagażem,
- oferta jednodniowej wycieczki po okolicy,
- dostęp do Internetu,
- sprzedaż map rowerowych i turystycznych po okolicy.

Certyfikat dla miejsc przyjaznych rowerzystom w innych krajach europejskich

- Niemcy – Bett & Bike, www.bettundbike.de; ponad 4000 certyfikowanych obiektów wzdłuż głównych szlaków

- Austria – Radfreundliche Betriebe, www.weinviertel.at; ponad 200 certyfikowanych obiektów

- Szwajcaria – Velotel, www.velotel.ch; ponad 100 certyfikowanych obiektów

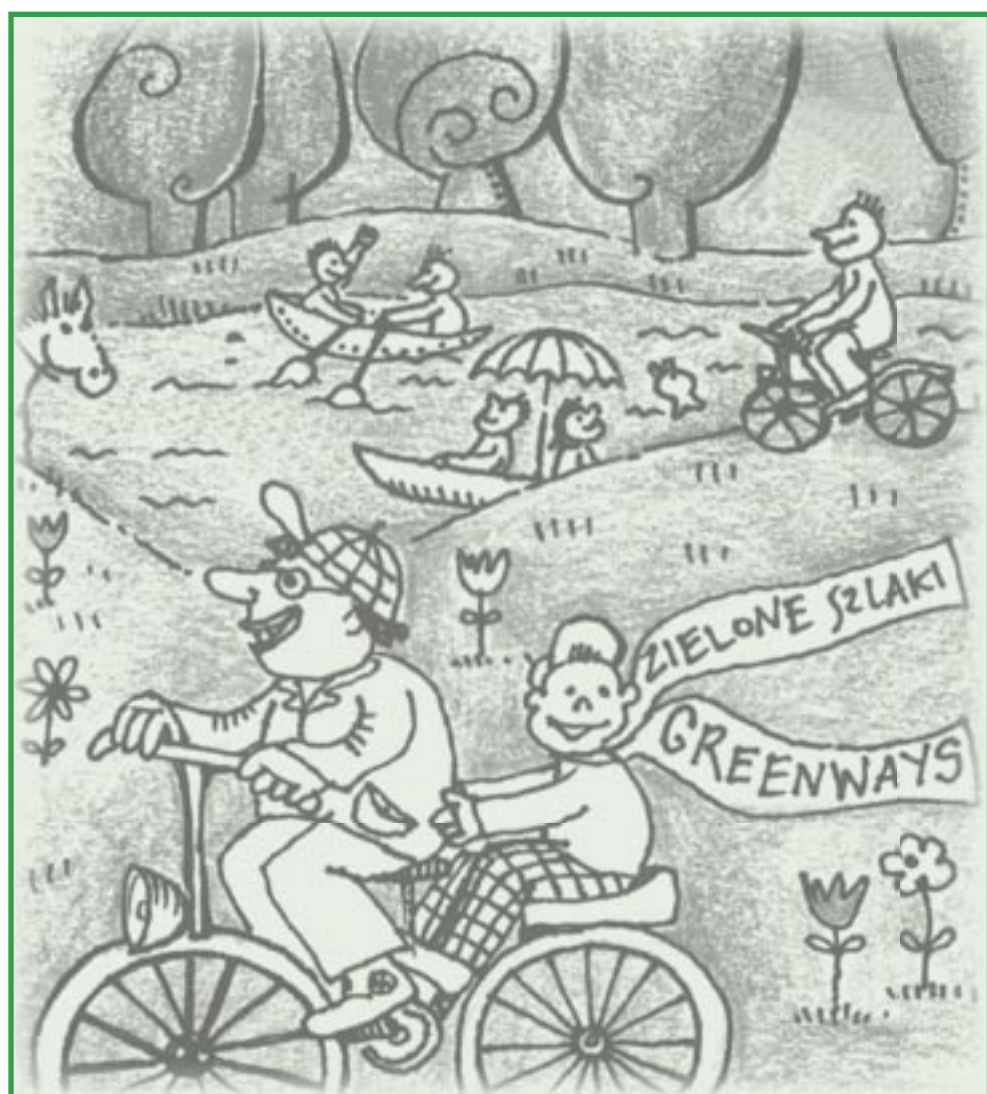
- Dania – www.visitdenmark.com; ponad 100 certyfikowanych obiektów

- Chorwacja – Bike & Bed, www.bicikl.hr; ponad 100 certyfikowanych obiektów

- Węgry – Happy Bike, www.happybike.hu

Rozdział VI

Greenways w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej. Opisy zielonych szlaków

BURSZTYNOWY SZLAK GREENWAYS

Budapeszt – Kraków

Kraków – Gdańsk (projektowany)

Prezentacja szlaku

Bursztynowy Szlak Greenways „Przyroda, tradycja, ludzie” jest szlakiem międzynarodowym, prowadzącym przez Węgry, Słowację i Polskę śladami starożytnego szlaku, którym transportowano bursztyn znad Morza Bałtyckiego nad Adriatyk. Pierwsi trasę tę przebyli Celtowie, ale rozkwit szlaku nastąpił w czasach cesarstwa rzymskiego. Trasa dziedzictwa, którą tworzą międzynarodowy szlak rowerowy oraz lokalne pętle tematyczne, eksponuje unikalne wartości zakątków Bursztynowego Szlaku, ich przyrodę, tradycje, lokalną kuchnię, rzemiosło, sztukę, imprezy i jarmarki.

Dzisiaj, podróżując Bursztynowym Szlakiem, można podziwiać znane historyczne miasta i wiele obiektów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO (m.in. Budapeszt, Bańska Szczawnica, Kraków) oraz malownicze tereny wiejskie o wysokich walorach przyrodniczych i kulturowych. Szlak zaczyna się na Węgrzech, prowadząc przez doliny Dunaju i Ipoli, gdzie na uwagę zasługują zabytkowe miasta Szentendre, Vác i Nagymaros. Dalej trasa przemierza zróżnicowany krajobraz na pograniczu węgiersko-słowackim, z tradycyjnym budownictwem z cegły i charakterystycznymi, wielkimi bramami strzegącymi kolorowych domków obrośniętych winoroślą. Wreszcie szlak dociera do tradycyjnych wsi karpackich o drewnianej zabudowie, jak Podbiel, Kvačany, Zubrzyca Wielka, Lanckorona na terenach północnej Słowacji i w południowej Polsce. Bursztynowy Szlak łączy ludzi i miejsca o bogatych i różnorodnych tradycjach kulturowych, rękodzielniczych i kulinarnych.

Ważnym celem Bursztynowego Szlaku jest promocja lokalnej wytwórczości, tradycyjnych zawodów i sposobów gospodarowania, które i dziś stanowią szansę na rozwój gospodarczy i zachowanie wartości przyrodniczo-kulturowych „małych ojczyzn”. Stąd też promujemy na szlaku lokalne produkty i rewitalizujemy tradycyjne święta i jarmarki. Staramy się wspierać inicjatywy związane z rozwojem niszowych obszarów turystyki, takich jak turystyka dziedzictwa, ekoturystyka i turystyka industrialna. Symbolem Bursztynowego Szlaku jest jarzębina. To piękne drzewo jest gatunkiem występującym w regionach, przez które biegnie szlak, a pomarańczowy kolor jego owoców kojarzy się z bursztynem. Każdego roku kilkaset dzieci i młodzieży z okazji Dnia Ziemi i Środkoeuropejskiego Dnia Drzewa sadi na szlaku drzewka jarzębiny. Bursztynowy Szlak udekorowało już kilka tysięcy jarzębin.

Główne atrakcje turystyczne i ważniejsze miejscowości wzdłuż szlaku w Polsce (dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe itd.)

Ważniejsze miejscowości wzdłuż szlaku

Szlak do Krakowa prowadzi głównie przez małe miasta i wsie, takie jak Lipnica Wielka, Zawoja, Stryszawa, Zembrzyce, Stryszów, Kalwaria Zebrzydowska, Lanckorona, Wola Radziszowska, Radziszów, Skawina, Tyniec, Kraków, Kraków-Nowa Huta, Niepołomice. Podróż szlakiem można zacząć w każdej z miejscowości na trasie, która ma połączenia komunikacji publicznej.

Przejście graniczne na Słowację: Lipnica Wielka – Bobrov.

Atrakcje turystyczne

1. Lipnica Wielka (przejście graniczne na Słowację) – Kraków – odcinek oznakowany

Okolice Babiej Góry

- Orawa: Ekomuzeum w Zubrzycy Górnej,
- Babiogórski Park Narodowy i rezerwat biosfery UNESCO,
- Szkoła Edukacji Środowiskowej na Bursztynowym Szlaku w Zawoi Przystopiu,
- babiogórski sklepik z produktami lokalnymi z regionu Babiej Góry w Stryszawie,
- warsztaty twórcze, w których wyrabia się tradycyjne drewniane zabawki, w Stryszawie,
- zabytkowa „Karczma Rzym” w Suchej Beskidzkiej,
- Zamek Suski zwany „Małym Wawelem” – renesansowy pałac otoczony zabytkowym parkiem w Suchej Beskidzkiej.

Stryszów

- Dwór w Stryszowie – oddział Muzeum Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie,
- Ekomuzeum Stryszów z licznymi przydrożnymi kapliczkami.

Lanckorona

- Ekomuzeum Lanckorona,
- tradycyjna drewniana zabudowa średniowiecznego rynku oraz uliczek lanckorońskich,
- galeria i sklep z produktami lokalnymi z Bursztynowego Szlaku.

Kalwaria Zebrzydowska

- klasztor Bernardynów otoczony zabytkowym parkiem, w którym znajdują się 42 kaplice (Dróżki kalwaryjskie) – wpisany na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO.

Tyniec

- założona w 1044 roku podkrakowska wieś z zabytkowym opactwem benedyktynów, malowniczo położonym nad Wisłą.

Kraków – miasto wpisane na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO – przez stulecia był stolicą kraju i siedzibą polskich królów. W czasach swojej największej świetności przyciągał uczonych i artystów z różnych stron świata. Krakowskie zabytki stanowią odzwierciedlenie roli, jaką miasto odgrywało w kształtowaniu kultury Polski i Europy. Najciekawsze obiekty to m.in.:

- największy średniowieczny rynek w Europie,
- renesansowy zamek królewski na Wawelu,
- gotycki kościół Mariacki,
- Sukiennice,
- Kazimierz – historyczna dzielnica żydowska,
- Nowa Huta – dzielnica wybudowana po drugiej wojnie światowej w oparciu o założenia koncepcji miasta-ogrodu w ramach socjalistycznego eksperymentu urbanistycznego, z rowerowym Zielonym Szlakiem Nowa Huta – Dłubnia.

2. Kraków – Warszawa – odcinek nieoznakowany, w trakcie przygotowania

Okolice Bałtowa

- zabytkowy młyn w Bałtowie,
- ośrodek jeździecki w Bałtowie,
- Park Jurajski w Bałtowie,
- Szlak Żółwia i Dinosauria (trasa lokalna, stanowiąca pętlę zaprojektowanego odcinka Bursztynowego Szlaku),
- Neolityczny Rezerwat Krzemionki.

Puszcza Kozienicka i park krajobrazowy

- Skansen Leśnej Kolejki Wąskotorowej w Pionkach,
- sieć lokalnych szlaków w Puszczy Kozienickiej.

Zielonka koło Warszawy

- sieć lokalnych tras rowerowych.

Ogólna charakterystyka szlaku

Geograficzny przebieg szlaku (główne miejscowości, początek i koniec szlaku)

Lipnica Wielka (przejście graniczne na Słowację) – odcinek do Krakowa – oznakowany

Długość – 139,6 km

Nawierzchnia

- drogi o dużym natężeniu ruchu samochodowego: 1,1 km koło Izdebnika
- drogi o średnim natężeniu ruchu: 27,1 km głównie w okolicach Zawoi
- drogi lokalne, o niskim natężeniu ruchu: 54,4 km
- ścieżka rowerowa niedostępna dla ruchu samochodowego w Krakowie: 27,4 km
- drogi leśne: Rajszlak – 7,8 km, na terenie Babiogórskiego Parku Narodowego – 2 km

Procentowy udział dróg polnych i leśnych, dróg wyłączonych z ruchu samochodowego, dróg samochodowych o niskim, średnim i wysokim natężeniu ruchu

Główna oś szlaku:

17% – ścieżki rowerowe niedostępne dla ruchu samochodowego – w Krakowie

20% – utwardzone drogi leśne

2% – nieutwardzone drogi leśne

45% – drogi lokalne, o niskim natężeniu ruchu

16% – drogi o średnim natężeniu ruchu

Główni użytkownicy

Oś główna: rowerzyści, piesi, w Krakowie – dodatkowo rolkarze

Trasy lokalne: rowery górskie, turystyka piesza, narty biegowe, powozy konne

Trasy lokalne

Okolice Babiej Góry: „Szlakiem przydrożnych kapliczek” (20 km), „Ścieżka dydaktyczna Karola Wojtyły”, „Ścieżka dydaktyczna kardynała Stefana Wyszyńskiego”, „Szlak buków i skał”, trasa edukacyjno-przyrodnicza w Zawoi Przystopiu, lokalne ścieżki w Zawoi i in.

Stryków: sieć bursztynowych ścieżek rowerowych.

Lanckorona: sieć bursztynowych ścieżek rowerowych w gminie Lanckorona, ścieżki spacerowe na Górze Lanckorońskiej, trasy narciarstwa biegowego, trasa dla bryczek konnych na terenie gminy Lanckorona.

Kraków: ścieżka rowerowa z Tyńca wzdłuż rzeki Wisły, rowerowy Zielony Szlak Nowa Huta – Dłubnia.

Region świętokrzyski: Szlak Żółwia i Dinosauria w Bałtowie, koordynacja odcinka – PTTK Lipsko i Grupa Partnerska „Krzemienny Krąg”.

Pionki koło Warszawy: Skansen Leśnej Kolejki Wąskotorowej w Pionkach, koordynacja odcinka – Grupa Partnerska „Lokomotywa”.

Zielonka koło Warszawy: bogata sieć lokalnych tras rowerowych, koordynacja odcinka – Partnerstwo Cudu nad Wisłą, reprezentowane Zielonkowskie Forum Samorządowe.

Obecnie Bursztynowy Szlak jest zaprojektowany i wytyczany na odcinku Niepołomice – Bochnia – Czchów – Tarnów – Nowy Korczyn – Pińczów – Sandomierz – Ostrowiec Świętokrzyski – Bałtów – Kazimierz Dolny – Puławy – Kozienice – Góra Kalwaria – Otwock – Zielonka – Nowy Dwór Mazowiecki.

Dostępne mapy i przewodniki

- Mapy: *Szlak Bursztynowy z Lipnicy Wielkiej do Krakowa* (Wydawnictwo Compass) w języku polskim i angielskim; *Wokół Babiej Góry* (Wydawnictwo Compass) w języku polskim, można zamówić na stronie www.compass.krakow.pl.
- Przewodniki o Lanckoronie, Zawoi Przystopiu, Nowej Hucie i Kazimierzu w Krakowie ukazały się nakładem wydawnictwa Bezdroża i można je zamówić na stronie www.bezdroza.com.
- Mapa lokalnej trasy w Bałtowie: *Szlak Żółwia i Dinozaura*, dostępna w PTTK Lipsko.

Kontakt z organizacją zarządzającą szlakiem

Fundacja Partnerstwo dla Środowiska

ul. Bracka 6/6, 31-005 Kraków

tel.: (012) 430 24 43, faks: (012) 429 47 25

www.szlakbursztynowy.pl

Nina Gałuszka (koordynator szlaku)

e-mail: greenways@epce.org.pl

(kontakt w języku polskim i angielskim)

ZIELONY ROWER – GREENWAY KARPATY WSCHODNIE

Polska, Słowacja, Ukraina

Prezentacja szlaku

Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie to międzynarodowy szlak dziedzictwa łączący atrakcje przyrodnicze i kulturowe bieszczadzkiego pogranicza, warsztaty twórców ludowych, galerie oraz lokalne inicjatywy na rzecz ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego. Bieszczady to najdalej na południowy wschód wysunięty region Polski, będący częścią wielkiego łuku Karpat Wschodnich – świata przyrody bez granic. Od stuleci region ten był miejscem stykania się różnych kultur, narodów i grup etnicznych – Wołochów, Łemków, Bojków, Żydów, Romów, Rusinów, Polaków, Słowaków, Ukraińców i Węgrów. Bieszczady dzisiaj to także jeden z najrzadziej zamieszkałych obszarów górskich w Europie, ich znaczną część zajmują fragmenty pierwotnej puszczy karpackiej, które nadal zamieszkują duże ssaki drapieżne z niedźwiedziem, wilkiem i rysiem na czele.

Główna oś szlaku rowerowego Zielony Rower w Bieszczadach liczy 125 km, a przylegające do niej pętle lokalne oraz inne szlaki tematyczne blisko 1300 km, rozciągając się na obszarze 2428,6 km² i przebiegając przez pierwszy na świecie trójstronny rezerwat biosfery UNESCO „Karpaty Wschodnie”. Podróżując szlakiem, można poznać oryginalne przedsięwzięcia z zakresu ekoturystyki i wspierania lokalnego rzemiosła, posmakować regionalnej kuchni, posłuchać muzyki i poczuć prawdziwą atmosferę europejskich kresów. Idea szlaku opiera się na założeniu, że wspólne zasoby i atrakcje dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego polsko-słowacko-ukraińskiego pogranicza powinny stanowić źródło zaspokajania potrzeb przez jego mieszkańców oraz stanowić podstawę rozwoju markowych usług oferowanych na światowym rynku turystycznym.

Inicjatywę Zielony Rower podjęto w 2001 roku, aby wzmocnić udział lokalnych społeczności w rozwoju regionu, a jednocześnie chronić wyjątkowy charakter przyrody Bieszczadów i ich dziedzictwo kulturowe. Projekt szybko zyskał poparcie społeczne, a jego zwolennicy zawiązali Grupę Partnerską „Zielone Bieszczady”. Dzięki zaangażowaniu lokalnych społeczności Zielony Rower to znacznie więcej niż tylko szlak rowerowy – stanowi inspirację dla wszystkich, którym leży na sercu zachowanie piękna przyrody w Bieszczadach i różnorodności kulturowej. Zielony Rower został zapoczątkowany w Polsce, ale w 2004 roku uruchomiono trasę na Słowacji. Obecnie trwają prace nad ukraińską częścią szlaku.

Główne atrakcje turystyczne i ważniejsze miejscowości wzdłuż szlaku (dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe itd.)

Karpaty Wschodnie to region, który łączy bezcenne wartości przyrodnicze z barwną mozaiką etniczno-kulturową oraz bogatą historią trzech krajów: Polski, Słowacji i Ukrainy. Główny obszar rezerwatu biosfery UNESCO (pierwszy trójstronny rezerwat na świecie) obejmuje ochroną fragmenty pierwotnej puszczy karpackiej oraz obszary, które stanowią siedlisko dużych drapieżników.

Atrakcje turystyczne

- pobyt na obszarze największego w Polsce górskiego parku narodowego – Bieszczadzkiego PN,
- wędrowki piesze i konne po łańcuchach,
- wycieczki rowerowe przez górskie doliny,
- przejazd bieszczadzką leśną kolejką wąskotorową, którą ciągnie parowa lokomotywa, po ostępach Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego,
- fotografowanie, podglądanie i tropienie karpackiej zwierzyny (żubry, wilki, jelenie, ptaki) – wędrowki przyrodnicze z przewodnikiem,
- wieczory z karpacką muzyką i winem – spotkania z ciekawymi ludźmi,
- zwiedzanie zabytkowych drewnianych cerkwi,
- odwiedziny w galeriach i pracowniach artystów i rzemieślników,
- nauka tradycyjnego rzemiosła i rękodzielnictwa (garncarstwo, wytwarzanie ozdób z bibuły, malowanie na szkłe, malarstwo sztalugowe, kowalstwo, wikliniarstwo), np. nauka bibułkarstwa w Bóbrce, warsztaty ceramiki artystycznej w Jankowcach,
- loty szybowcem, samolotem lub na paralotni nad górami,
- przejażdżki psimi zaprzęgami oraz zimowe piesze wędrowki na nartach i rakietach śnieżnych,
- jesienne i wiosenne wyprawy fotograficzne,
- wycieczki kajakowe i żegluga po sztucznym Jeziorze Solińskim oraz górskiej rzece San,
- odwiedziny w Ekomuzeum Trzy Kultury w Lutowiskach,
- ślady, pozostałości oraz miejsca pamięci kultury żydowskiej,
- potrawy wywodzące się z tradycji kulinarnej wielu kultur i narodów, np. przygotowane przez Koło Gospodyń Wiejskich w Uhercach Mineralnych,
- zbieranie runa leśnego,
- rezerwat karpackiej przyrody oraz ścieżki przyrodnicze,
- połowy górskich gatunków ryb, pstrągów i lipieni.

Na szlaku Zielony Rower skosztujemy znakomitego spadziowego miodu, zakupimy oryginalną rzeźbę lub ikonę, a nawet „bieszczadzkiego dusiołka” na szczęście. Czekają tu na nas produkty lokalne „made in Bieszczady” opatrzone znakiem przedstawiającym niedźwiedzia toczącego koło.

Główne miejscowości

Szlak Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie przebiega przez obszar, gdzie dominują małe zaciszne wsie, a większe z nich to Cisna, Baligród, Solina, Olszanica, Lutowiska, Czarna, Komańcza. W Bieszczadach są dwa nieduże miasteczka – Lesko i Ustrzyki Dolne. Cały obszar zamieszkuje niespełna 55 000 bardzo gościnnych ludzi.

Ogólna charakterystyka szlaku

Główna oś szlaku po stronie polskiej liczy 125 km, łącząc przejścia graniczne na Słowację i Ukrainę. W główną oś wpisanych jest kilkanaście lokalnych pętli tematycznych, które łącznie tworzą sieć ponad 1300 km bieszczadzskich tras rowerowych o różnym stopniu trudności. Po stronie słowackiej oznakowano ok. 50 km głównej osi szlaku („Zeleny Bicykel”). Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie docelowo zamknie się pętlą o długości 350 km wokół międzynarodowego rezerwatu biosfery „Karpaty Wschodnie”, dając turystom możliwość odwiedzenia trzech parków narodowych: Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Polsce, Parku Narodowego „Połoniny” na Słowacji i Użańskiego Przyrodniczego Parku Narodowego na Ukrainie.

Geograficzny przebieg szlaku (główne miejscowości, początek i koniec szlaku)

Główna oś szlaku (nr R 61): Roztoki Górne (przejście graniczne na Słowację) – Cisna – Solina – Myczkowce – Lesko – Olszanica – Brzegi Dolne – Krościenko (przejście graniczne na Ukrainę)

Punkty startowe szlaku to dwa miasta: Ustrzyki Dolne (dokład można dojechać koleją) i Lesko.

Długość – 900 km, w tym:

105 km głównej osi szlaku międzynarodowego

200 km górskich szlaków terenowych „Extreme Bieszczady”

595 km tras lokalnych

Nawierzchnia – drogi utwardzone (główna oś szlaku)

22,22% – 200 km („Extreme Bieszczady”), drogi leśne i polne

44% – 396 km, drogi służące ograniczonemu transportowi, częściowo wyłączone z ruchu samochodowego (drogi stokowe – leśne utwardzone)

12,24% – 110,2 km, drogi samochodowe o niskim natężeniu ruchu (powiatowe)

21,54% – 193,8 km, drogi o znacznym natężeniu ruchu (krajowe i wojewódzkie)

Główni użytkownicy

Główna oś szlaku: rowerzyści

Szlaki lokalne i lokalna oferta turystyczna: rowery górskie, turystyka piesza, kajaki, narciarstwo biegowe, szlaki konne

Oferta dodatkowa: kolejka wąskotorowa, ekoturystyczne wędrówki fotograficzne, tropienie zwierząt w Bieszczadzkiem Parku Narodowym i rezerwach, udział w lokalnych wydarzeniach i imprezach, warsztaty rękodzielniczo i rzemiosła (garncarstwo, bibułkarstwo, malowanie na szkle, tradycyjny wypiek chleba na liściach chrzanu itd.), ekomuzea, w tym Ekomuzeum Trzech Kultur w Lutowiskach, „Hołe” w Dźwiniaczu Dolnym i wiele innych

Dostępność innych środków transportu (możliwość poruszania się po szlaku lub dojazdu do niego środkami komunikacji publicznej)

Podróż szlakiem Zielony Rower najlepiej rozpocząć w Lesku, gdzie ma swoją siedzibę firma społeczna „Zielony Rower”. Innym dogodnym punktem startowym są Ustrzyki Dolne, dokąd można dojechać pociągiem. Miasto posiada dobre połączenie kolejowe z Sanokiem (przejazd ok. 2–3 godzin).

Z Warszawy w Bieszczady można dotrzeć pociągiem, autobusem lub minibusem (przejazd ok. 7–9 godzin). Wyruszając z Krakowa, najlepiej pojechać pociągiem do Rzeszowa, a następnie autobusem do wybranej bieszczadzkiej miejscowości.

Informacje o połączeniach – kolej: www.pkp.pl, lokalne autobusy i prywatne busy: www.bieszczady.pl, autobusy regionalne: www.pksconnexsanok.pl.

Dostępne mapy i przewodniki

- *Zielony rower – Greenway Karpaty Wschodnie*, przewodnik po szlaku i mapa turystyczna, skala 1 : 100 000 (Wydawnictwo Compass, Kraków 2003), w języku polskim, angielskim, słowackim i ukraińskim, dostępny w księgarniach w całej Polsce.
- *Bieszczady*, informator turystyczny, skala 1 : 75 000 (Wydawnictwo Demart, Warszawa 2006).

Kontakt z organizacjami zarządzającymi szlakiem

Firma społeczna „Zielony Rower” – operator turystyczny

Fundacja Bieszczadzka Partnerstwo dla Środowiska

pl. Konstytucji 3 Maja 7, 38-600 Lesko

tel./faks: (013) 469 62 90

e-mail: biuro@zielonyrower.pl

www.zielonyrower.pl

Przemysław Ołdakowski (koordynator działań społecznych na szlaku)

e-mail: p.oldakowski@fundacja.bieszczady.pl

Bieszczadzkie Towarzystwo Cyklistów

ul. 29 Listopada 51/1, 38-700 Ustrzyki Dolne

tel.: 693 131 033, faks: (013) 461 18 78

e-mail: biuro@btc.bieszczady-online.pl

Krzysztof Plamowski (koordynator merytoryczny ds. szlaków rowerowych)

e-mail: plamowski@onet.pl

KRAKÓW – MORAWY – WIEDEŃ GREENWAYS

„Najdłuższa aleja drzew owocowych w Europie“

Polska, Republika Czeska, Austria

Prezentacja szlaku

Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways to szlak dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego tworzony w oparciu o sieć tras rowerowych, pieszych, wodnych, konnych oraz edukacyjnych ścieżek tematycznych. Jego oś główną stanowi 780-kilometrowa trasa rowerowa, która łączy zabytkowe miasta i miasteczka, a także cenne przyrodniczo, krajobrazowo i kulturowo tereny wiejskie w samym sercu Europy Środkowej. Trasa zaczyna się w Krakowie na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej i biegnie przez Kotlinę Oświęcimską, ziemię pszczyńską i Śląsk Cieszyński. Szlak prowadzi przez Beskidy na pograniczu polsko-czeskim, a następnie przez Morawy Południowe, gdzie pośród winnic dociera do Dolnej Austrii i Wiednia. W ramach inicjatywy greenway mieszkańcy terenów wzdłuż szlaku zachęceni są do sadzenia lokalnych odmian drzew owocowych, tak aby zielony szlak Kraków – Morawy – Wiedeń stał się w przyszłości najdłuższą aleją drzew owocowych w Europie.

Główne atrakcje turystyczne i ważniejsze miejscowości wzdłuż szlaku (dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe itd.)

Szlak Kraków – Morawy – Wiedeń Greenways umożliwia poznanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego trzech krajów: Polski, Czech i Austrii. Trasa prowadzi głównie przez płaskie tereny i łagodne wzgórza, do pokonania jest tylko kilka stromych zboczy. W regionie tym znajduje się wiele obiektów o dużej wartości przyrodniczej, kulturowej lub historycznej, z których kilka zostało wpisanych na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO (Kraków, Oświęcim i Ołomuniec).

Szlak rozpoczyna się w Krakowie, dawnej stolicy Polski i jednym z najpiękniejszych miast kraju. Stamtąd trasa prowadzi do miasta Oświęcim, gdzie w czasie drugiej wojny światowej istniał nazistowski obóz koncentracyjny Auschwitz, a dalej przez Pszczynę i Bielsko-Białą wiedzie na Śląsk Cieszyński aż do granicy z Czechami. W Republice Czeskiej szlak biegnie przez Morawy Wschodnie i miasta Štramberk, Ołomuniec i Brno, a także rezerwat przyrody w regionie Kras Morawski, z jednymi z najpiękniejszych jaskiń w Europie. Na pograniczu czesko-austriackim królują winnice, chętnie zwiedzane przez podróżujących szlakiem. Trasa kończy się w leżącym nad Dunajem Wiedniu, dawnej stolicy monarchii austro-węgierskiej, mieście wspaniałych zabytków i muzeów.

Polska: Kraków (Wawel) – Kryspinów – Mników – Rudno – Alwernia – Wygiełzów – Dwory – Oświęcim – Harmęże – Wola – Miedzna – Pszczyna – Goczałkowice Zdrój – Zabrzeg – Landek – Mazańcowice – Bielsko-Biała – Jaworze – Górkki Wielkie – Nierodzim – szlak rozdziela się na dwie opcjonalne trasy:

Trasa zielona: Nierodzim – Skoczów – Golezów – Dzięgielów – Cieszyn (przejście graniczne do Republiki Czeskiej)

Trasa niebieska: Nierodzim – Ustroń – Wiśła – Istebna – Łacki – Jasnowice (przejście graniczne do Republiki Czeskiej)

Republika Czeska: Brno – Mikulov – Wyżyna Morawska – Ołomuniec (Olomouc) – Lipník – Helfstyn – Starý Jičín – Nový Jičín – Hukvaldy – Czeski Cieszyn (Český Těšín) – rezerваты krajobrazowe Pomoravi i Poodří – Beskidy

Austria: Laa an der Thaya – uzdrowisko, Falkenstein – ruiny zamku, Poysdorf – miasteczko winiarskie, Wiedeń – katedra św. Stefana

Lokalne szlaki greenways na Śląsku Cieszyńskim

- Trasa Spacerowa Śródmiejska w Cieszynie,
- „Szlakiem Kwitnących Magnolii” w Cieszynie,
- trasa rowerowa „Śladami Stroju Cieszyńskiego” w Golezowie,
- Szlak św. Jana Sarkandra w Skoczowie,
- Ścieżka Planetarna w Jaworzynie,
- Szlak Jerzego Kukuczki w Istebnej,
- „Via Ducalis – Droga Księżęca” w powiecie cieszyńskim.

Szlak prowadzi przez miejscowości o długich tradycjach piwowarskich (duże browary oraz niewielkie, lokalne), które do dzisiaj przetrwały m.in. w Brnie, Prerowie, Cieszynie, Żywcu, Tychach.

Wzdłuż szlaku znajdują się miejsca i obiekty związane z cesarzem Franciszkiem Józefem i monarchią austro-węgierską (zabytki architektury i sztuki, tradycje kulinarne itd.).

Ogólna charakterystyka szlaku

Geograficzny przebieg szlaku (główne miejscowości, początek i koniec szlaku)

Kraków – Ostrawa – Brno – Wiedeń

Długość – 780 km

Nawierzchnia – w większości drogi asfaltowe, odcinki dróg gruntowych (polnych i leśnych)

Procentowy udział dróg polnych i leśnych, dróg wyłączonych z ruchu samochodowego, dróg samochodowych o niskim, średnim i wysokim natężeniu ruchu – oś główna szlaku i trasy dodatkowe

Szlak prowadzi lokalnymi drogami o niewielkim natężeniu ruchu, przez malownicze wsie, lasy, wzdłuż rzek i jezior. Przeważają tereny płaskie, jest kilka odcinków górzystych z ostrzejszymi podjazdami. Niestety, niektóre odcinki szlaku biegną drogami o wysokim natężeniu ruchu samochodowego. Odcinki te łączą części szlaku, które prowadzą drogami lokalnymi.

Główni użytkownicy – rowerzyści, piesi, na niektórych odcinkach kajakarze, jeźdźcy konni

Dostępność innych środków transportu (możliwość poruszania się po szlaku lub dojazdu do niego środkami komunikacji publicznej)

Połączenia kolejowe i autobusowe – informacje na stronach: www.cd rail.cz, www.oebb.at i www.pkp.pl.

Dostępne mapy i przewodniki

- *Greenways Krakow – Morava – Wien v Moravskoslezském kraji – 1 : 75 000*, mapa (wyd. Region Poodří, CZ).
- *Cyklistická stezka Brno – Víden/Radweg Brno – Wien 1 : 75 000*, seria sześciu map (wyd. Sdružení Cyklistická Stezka Brno – Víden, CZ).
- *Radkarte Wein Viertel Ost 1 : 75 000*, mapa odcinka szlaku z Laa an der Thaya do Wiednia (wyd. Weinviertel Tourismus GmbH).
- Michał M. Kowalski, *Śląsk Cieszyński. Po obu stronach Olzy*, przewodnik po szlaku na Śląsku Cieszyńskim (Bezdroża, Kraków 2004).

Kontakt z organizacjami zarządzającymi szlakiem

PL: Fundacja Partnerstwo dla Środowiska

ul. Bracka 6/6, 31-005 Kraków

tel.: (012) 422 50 88, faks: (012) 429 47 25

e-mail: kmw.greenways@epce.org.pl

www.krakowwieden.pl

Krzysztof Florys – koordynator szlaku

CZ: Nadace Partnerství

Údolní 33, 602 00 Brno, Republika Czeska

tel.: +420 515 903 111

e-mail: greenways@ecn.cz

www.greenways.info, www.greenways.infomorava.cz

Koordynatorzy lokalni w Polsce

Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”

Stowarzyszenie „Region Beskidy”

Urząd Miejski w Pszczynie

Stowarzyszenie Przyjaciół Regulic i Nieporazu

Koordynatorzy merytoryczni

PTTK – Jastrzębie Zdrój

PTTK – Oddział Krakowski